

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

З Б І Р Н И К Н А У К О В И Х П Р А Ц Ї

ВІСНИК

УНІВЕРСИТЕТУ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Заснований у 2007 році. Виходить тричі на рік.

№ 1 (40)

2021

Л Ъ В І В 2 0 2 1

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 24618-14558ПР від 20.11.2020.

Збірник «Вісник Університету банківської справи» включено до Переліку наукових фахових видань України з економічних наук, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук і ступеня доктора філософії на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 866 від 02.07.2020 – категорія «Б»

Рекомендовано до друку вченою радою Університету банківської справи
(Протокол № 10 від 24 травня 2021 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

доктор економічних наук, професор **А. Я. КУЗНЕЦОВА**
(*головний редактор*)

доктор економічних наук, професор **Г. М. АЗАРЕНКОВА**
доктор економічних наук, професор **О. І. БАРАНОВСЬКИЙ**
доктор економічних наук, професор **О. Д. ВОВЧАК**
доктор економічних наук, професор **О. О. ДРУГОВ**
доктор технічних наук, професор **А. А. ЗАСЯДЬКО**
доктор економічних наук, професор **І. С. КРАВЧЕНКО**
доктор економічних наук, професор **О. О. ЛАПКО**
доктор економічних наук, професор **Б. І. ПШИК**
доктор економічних наук, професор **В. С. РУДНИЦЬКИЙ**
доктор філософських наук, професор **З. Е. СКРИННИК**
доктор економічних наук, професор **Р. А. СЛАВ'ЮК**
доктор економічних наук, професор **Н. В. ТКАЧЕНКО**
доктор економічних наук, професор **Б. В. САМОРОДОВ**
доктор технічних наук, професор **В. М. ЧАПЛИГА**
доктор наук, професор **Еріх КЕЛЛЕР**
доктор економічних наук, професор **Арвідас ПАШКЕВІЧУС**

доктор економічних наук, доцент **М. Е. ХУТОРНА**
(*відповідальний секретар*)

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Університет банківської справи
вул. Січових Стрільців, 11,
м. Львів 79007

E-mail: visnuk@ubs.edu.ua (відповідальний секретар),
сайт видання: visnuk.ubs.edu.ua.

*При передруку матеріалів, опублікованих у збірнику,
посилання на «Вісник Університету банківської справи» обов'язкове.*

УДК 330.34:334.021

ОБҐРУНТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

Маслов Владислав Олександрович,
аспірант Університету банківської справи
e-mail: anschluss@ukr.net

Анотація. Комплексно розглянуто всі аспекти підготовки і впровадження проектів державно-приватного партнерства у сфері освіти в розрізі економічних, фінансових, соціальних, правових, технічних та екологічних параметрів з метою виявлення потреби і можливості їх реалізації, потрібних вкладень (ресурсів) і очікуваних результатів, а також зроблено висновки, за якими партнери можуть переконатися в доцільності реалізації таких проектів державно-приватного партнерства. Розглянуто ризики виконання проектів ДПП і на основі використання методик оцінки таких ризиків дано рекомендації щодо управління ними учасниками ДПП. Доведено, що реалізація проектів ДПП у галузі освіти забезпечить: інтенсивний розвиток і підвищення якості освіти й наукових досліджень; спрямованість освітньої та наукової діяльності на узгодження потреб держави, запитів національної економіки, індивідуальних інтересів і вподобань (здобувачів вищої освіти, наукових і науково-педагогічних працівників, підприємців, представників бізнес-середовища та ін.); підвищення ефективності управління майном закладів вищої освіти; залучення приватних інвестицій у розвиток освітніх установ; посилення економічної спроможності та фінансової автономії закладів вищої освіти; підвищення рівня фінансового і соціального забезпечення суб'єктів освітньо-наукового процесу.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, ризики, екологічна оцінка, соціально-економічна оцінка, державно-приватний університет.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 3; бібл.: 17.

SUBSTANTIATION OF SOCIO-ECONOMIC AND ECOLOGICAL CONSEQUENCES OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE FIELD OF EDUCATION

Maslov Vladyslav,
Ph. D. student of Banking University
e-mail: anschluss@ukr.net

Abstract. The article comprehensively considers all aspects of preparation and implementation of public-private partnership projects in the field of education in terms of economic, financial, social, legal, technical and environmental parameters in order to identify needs and opportunities for their implementation, necessary investments (resources) and expected results. Also, it is provided conclusions on which partners can be convinced of the need to implement such public-private partnership (PPP) projects. The purpose of the article is to analyze the economic, social, environmental indicators of PPP implementation, assessment of the identified risks of PPP implementation for public and private partners. The basic concept of assessing the socio-economic and environmental factors influencing the education sector should be the concept of opportunity cost of economic analysis, which shows that because all resources of society are limited and can have different uses, their value should be measured in terms of lost opportunity to engage in the best available alternatives. activities that require the use of the same resources. The paper considers the risks of PPP projects and based on the use of methods for assessing such risks, gives recommendations for their management by PPP participants. It is proved that the implementation of PPP projects in the field of education will provide: intensive development and improvement of the quality of education and research; orientation of educational and scientific activity on coordination of needs of the state, inquiries of national economy, individual interests and preferences (applicants of higher education, scientific and scientific and pedagogical workers, businessmen, representatives of the business environment, etc.); improving the efficiency of property management of higher education institutions; attracting private investment in the development of educational institutions; strengthening the economic capacity and financial autonomy of higher education institutions; increasing the level of financial and social security of the subjects of the educational and scientific process.

Keywords: public-private partnership, risks, environmental assessment, socio-economic assessment, public-private university.

JEL Classification G20, H19, I21, I22, I29

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 3; bibl.: 17.

Вступ. Глобалізація і сучасні світові тенденції суспільного розвитку сприяють швидшому становленню економіки знань і модернізації системи вищої освіти, зростанню вимог суспільства до якості підготовки фахівців з урахуванням потреб трансформаційних змін економіки України. Метою такої модифікації є формування відкритої системи вищої освіти для переходу до суспільства знань, заснованому на ефективному використанні інтелектуального капіталу, всебічній співпраці закладів вищої освіти, держави і представників приватного бізнесу, широких партнерських відносин з усіма соціальними та економічними інституціями.

Функціонування системи вищої освіти України в сучасних умовах зіштовхується з низкою проблем, які потребують першочергового розв'язання і до яких відносять: невідповідність структури системи вищої освіти реаліям глобального освітнього ринку; бюджетний дефіцит фінансування системи вищої освіти України: складність залучення додаткових ресурсів; низька ефективність управління державним майном закладів вищої освіти. Одним із механізмів для розв'язання означених проблем, запропонованих світовою практикою, є державно-приватне партнерство (далі — ДПП) у галузі освіти. На особливу увагу заслуговують питання оцінювання економічних, соціальних та екологічних наслідків впливу реалізації проєктів ДПП у галузі освіти.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Останнім часом зростає інтерес серед широкого кола науковців до вивчення процесів ДПП у сфері вищої освіти. Значний внесок у вивчення впливу механізмів ДПП на соціально-економічний розвиток зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: І. В. Абанкіна [1], О. Ю. Архіпов [3], В. В. Близнюк [4], В. Г. Варнавський [5], І. М. Грищенко [6], Т. І. Єфименко [8], І. В. Запатріна [9; 10], К. В. Павлюк [11], Дж. Салмі [7], В. І. Сазик [12], О. Е. Сімсон [13], І. Д. Фрумін [14], В. Хаам [17], Р. В. Хусаїнов [15], Є. Л. Черевиков [16] та інші.

Відаючи належне напрацюванням науковців, варто зазначити, що немає чіткого розуміння багатоаспектності соціально-економічних і екологічних наслідків впливу реалізації ДПП у галузі освіти. У зв'язку з цим дослідження цього питання набуває особливої актуальності.

Метою статті є аналіз економічних, соціальних, екологічних показників реалізації ДПП, оцінка виявлених ризиків здійснення ДПП для державного і приватного партнера.

Результати дослідження. Вивчення різних наукових джерел дало підставу стверджувати, що дер-

жавно-приватне партнерство в Україні — це система відносин між державним і приватним партнерами, при реалізації яких ресурси обох об'єднуються з відповідним розподілом ризиків, відповідальності та винагород (відшкодувань) між ними, для взаємовигідної співпраці на довгостроковій основі у створенні (відновленні) нових та/або модернізації (реконструкції) наявних об'єктів, які потребують залучення інвестицій, та в користуванні (експлуатації) такими об'єктами [3].

Сприяння здійсненню ДПП є одним із принципів реалізації державної політики у сфері вищої освіти відповідно до статті 3 Закону України «Про вищу освіту».

Об'єктивною основою запровадження механізму ДПП у галузі освіти є ключова роль закладів вищої освіти в розвитку інноваційної економіки, оскільки їхні послуги є суспільно важливими та впливають на становлення і розвиток суспільства шляхом формування інтелектуальної еліти, проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, виконання науково-дослідних розробок і впровадження інновацій [6].

Розроблення комплексного механізму реалізації ДПП у закладах вищої освіти передбачає створення моделі державно-приватного університету і повинно ґрунтуватися на оптимальному поєднанні інституційних і програмно-проєктних (контрактних) форм та інструментів ДПП у гнучкій, цілеспрямованій, ефективній системі активізації розвитку взаємодії між державою, освітою, наукою, приватним сектором і громадськістю.

Переваги ДПП для закладів вищої освіти і приватного бізнесу полягають у такому: залучення додаткових фінансових ресурсів (приватні інвестиції) і сучасного обладнання [1]; підвищення економічної і бюджетної ефективності проєктів; розподіл ризиків при реалізації проєктів; залучення управлінського та інтелектуального капіталу приватного сектору; зниження частки бюджетного фінансування, самоокупність певних напрямів діяльності ЗВО; висока репутація серед абітурієнтів, студентів і науково-освітньої спільноти, міжнародних партнерів [2]; підвищення міжнародних і національних рейтингів ЗВО; допомога випускникам у працевлаштуванні; отримання нових знань; можливість залучення передових технологій при реалізації спільних проєктів [3].

Переваги для приватного сектору такі [3]: про- текціонізм і підтримка держави в реалізації спільних проєктів; можливість залучення кредитів під гаран-

тії держави для реалізації проєктів ДПП з установами системи вищої освіти; розподіл ризиків у процесі реалізації й експлуатації проєктів; залучення наукового та інтелектуального капіталу сектору вищої освіти; прозорість процедур, чітка регламентація процесу реалізації проєктів; податкові пільги при реалізації проєктів ДПП у сфері вищої освіти; підвищення репутації в суспільстві завдяки спільним проєктам з установами вищої освіти; активна участь роботодавців в освітньому процесі; доступ до передових наукових досліджень, можливість їх апробації в умовах ринку.

Для глибшого розуміння доцільності реалізації проєктів ДПП в освіті потрібно глибоко проаналізувати всю сукупність соціально-економічних та екологічних наслідків такого впливу на галузь освіти загалом.

На нашу думку, базовою концепцією, яку варто взяти за основу при здійсненні такого аналізу, має стати концепція альтернативної вартості економічного аналізу, яка засвідчує, що, оскільки всі ресурси суспільства обмежені і можуть мати різне застосування, їхня вартість повинна вимірюватися щодо втраченої можливості займатися найкращим із доступних альтернативних видів діяльності, які вимагають використання тих самих ресурсів.

З огляду на ресурсне забезпечення метою економічного аналізу проєктів ДПП у галузі освіти є встановлення їхньої національної привабливості, оцінка економічної ефективності на підставі альтернативної вартості ресурсів, які використовуються у проєктах, та визначення можливості їх сприяння зростанню національному добробуту країни. Оцінка суспільної економічної ефективності проєктів ДПП полягає також у визначенні матеріально-технічної бази і фінансового забезпечення [2].

Метою соціально-економічного аналізу є визначення прийнятності здійснення ДПП з позиції споживачів (користувачів) і населення регіону та країни загалом, а також наявності комунікаційної стратегії ДПП для одержання підтримки населення і досягнення цілей ДПП, спрямованих на поліпшення якості життя населення; кількісного впливу здійснення ДПП на економіку і суспільство загалом; економічних наслідків для зацікавлених сторін. Тому важливим аспектом аналізу є підготовка техніко-економічного обґрунтування, яке повинно враховувати особливості проведення соціального аналізу, а саме [7]: неможливість кількісної характеристики соціальних змін і результатів, що супроводжуватимуть проєкти; оцінку результатів проєктів різними соціальними групами, яка може бути протилежною, оскільки йдеться про суб'єктивні інтереси і необхідність вибору соціальної групи, інтересам якої слід віддати перевагу.

Основним методологічним підходом оцінювання проєктів ДПП у галузі освіти є встановлення їхнього

впливу на соціальну систему, з одного боку, і зворотного впливу соціальної системи на ефективність їх реалізації.

Соціальний аналіз техніко-економічного обґрунтування проєктів полягає в потребі визначення їхніх розмірів і характеру впливу, що має не тільки регіональне, а й загальнодержавне значення, ідентифікації окремих соціальних проблем і визначення шляхів їх розв'язання за умови реалізації проєктів ДПП [8].

Вважаємо, що за виявлення негативного ставлення до проєктів визначених цільових груп доцільно розробити заходи щодо усунення такого впливу на соціальну систему, з одного боку, і усунення впливу зазначених груп на перебіг реалізації проєктів ДПП — з другого.

До таких заходів може бути віднесено:

- активне обговорення цілей проєктів серед широких верств населення регіону;
- коригування умов реалізації проєктів;
- інформування населення про соціальні та економічні зміни, підготовка і розроблення певних компенсаційних заходів тощо;
- розроблення заходів щодо пошуку і залучення для підтримки впровадження проєктів усіх зацікавлених осіб, створення умов для успішного їх функціонування.

Інструментарієм таких соціологічних досліджень є співбесіди, опитувальні листи, анкети, аналіз результатів проведених досліджень тощо.

На нашу думку, оцінку впливу проєктів ДПП у галузі освіти на соціальну систему варто здійснювати на основі системи індикаторів соціального розвитку регіону. Така система соціальних індикаторів дозволяє визначити соціальний стан проєктів, а також мати змогу відстежувати динаміку їхнього розвитку та обслуговування.

Запропоновану систему показників, визначення яких є необхідним для соціального проєктування в рамках ДПП, наведено в *табл. 1*.

Звертаємо увагу на те, що при оцінюванні впливу проєктів ДПП на соціальний розвиток використовується метод порівняння стану за умови запровадження проєктів і без такого запровадження. На підставі наведених вище показників надається оцінка поточного і прогнозованого соціального стану проєктів ДПП, а також оцінка їхнього впливу на окремі показники соціального розвитку.

Зокрема, зайнятість населення матиме позитивну динаміку з огляду на збільшення чисельності працездатного населення, адже зменшуватиметься рівень безробіття, що позитивно вплине на структуру робочої сили за віковою і статевими ознаками. З огляду на практичну сферу ДПП відбуватимуться позитивні зміни в освітній і професійній структурах населення.

Таблиця 1

Система показників для здійснення аналізу соціальних наслідків впливу ДПП у галузі освіти

Соціальні індикатори	Показники
1. Зайнятість	– чисельність працездатного населення; – рівень безробіття; – структура робочої сили за віковою і статевими ознаками; – плинність кадрів у професійних групах; – наявність вакансій у різних професійних групах, за змістом праці; – пропозиція робочої сили в тих самих групах
2. Соціальна структура	– освітня структура населення; – кількість студентів на 1 тис. населення; – кількість осіб із вищою освітою; – чисельність науковців; – професійна структура населення; – кількість працівників, зайнятих у матеріальному і нематеріальному виробництві; – структура населення за майновим статусом
3. Громадське життя	– наявність громадських організацій (ділових, професійних, етнічних, релігійних, політичних); – участь населення в цих організаціях; – рівень суспільних проблем, що порушуються локальними засобами масової інформації; – програми (кількість, масштаб), ініційовані громадськими організаціями.

Примітка. Сформовано за [6; 14].

Отже, очевидним є позитивний вплив проектів ДПП у галузі освіти на кількісні та якісні показники структури освітньої діяльності.

Аналіз екологічних наслідків від реалізації проектів ДПП ґрунтується на ретельному вивченні їхнього впливу на навколишнє середовище.

Визначення рівня впливу є ключовим для проведення соціально-економічного, фінансового і технічного аналізу.

Метою аналізу впливу на навколишнє середовище є [10]: сприяння всеохоплюваному дослідженню впливу на навколишнє середовище проектів ДПП та їхніх альтернатив; упровадження в дизайн проектів ДПП усіх чинних екологічних вимог; визначення заходів щодо пом'якшення наслідків впливу проектів ДПП на навколишнє природне середовище; ідентифікація екологічних проблем, пов'язаних із упровадженням проектів ДПП в освітній діяльності.

Аналіз впливу проектів на навколишнє природне середовище доцільно проводити з огляду на чинне екологічне законодавство, що регулює проведення аналізу ефективності проектів, шляхом здійснення екологічної оцінки. Зокрема, з урахуванням законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічну експертизу і Державних будівельних норм України ДБН А.2.2-1-95 «Склад і зміст матеріалів оцінки впливу на навколишнє природне середовище при проектуванні і будівництві підприємств, будівель, споруд» тощо.

У процесі проведення аналізу виявлено, що проекти ДПП у галузі освіти рідко мають негативний вплив на довкілля і не потребують ретельного екологічного аналізу.

Визначено, що відсутній негативний вплив реалізації ДПП в освітній галузі на стан навколишнього природного середовища, на геологічне середовище, атмосферу, водне середовище, ґрунти, мікроклімат, фауну і флору, заповідні об'єкти, техногенне середовище і соціальне середовище.

Водночас потрібно зважити на те, що при реалізації проектів ДПП виникатимуть ризики різного масштабу і впливу, які треба вчасно виявляти й упереджувати або мінімізувати.

Оцінка виявлених ризиків здійснення ДПП проводиться згідно з Методикою виявлення ризиків здійснення ДПП, їхньої оцінки та визначення форми управління ними, що затверджена Постановою КМУ № 232 від 16 лютого 2011 року (у редакції постанови КМУ № 713 від 16 вересня 2015 року).

У процесі підготовки проекту ДПП усі ризики підлягають визначенню, оцінці та розподілу між державним і приватним партнерами. Визначені ризики віднесені до сфери відповідальності того з партнерів, який більш ефективно контролюватиме, управлятиме і запобігатиме виникненню такого ризику. Ризики розподіляються між державним і приватним партнерами у відповідному співвідношенні, з урахуванням причин і факторів, що на них впливають [12].

Найбільш істотні ризики представлено в *табл. 2*.

Таблиця 2

Перелік істотних ризиків здійснення ДПП

Категорія і підкатегорія ризику	Опис ризику	Вид / метод проведення оцінки	Внесок у фінансову модель	Прогнозований розподіл ризику
1. Отримання дозволів і ліцензій	Ризики відтермінування отримання дозвільних документів	якісна оцінка	—	Приватний партнер
2. Проектування і будівництво (реконструкція, поліпшення, ремонт): – наявність та умови використання земельної ділянки; – недоліки технології; – перевитрата коштів; – затримка у завершенні; – нездатність підрядника; – ризики впливу на навколишнє природне середовище	Ризики попереднього розрахунку фінансування, що може варіюватися, можливим впливом на навколишнє природне середовище (згідно зі звітом оцінки впливу на довкілля)	якісна оцінка	—	Приватний партнер
3. Попит та ринок збуту / праці	Ризики зниження попиту на ринку збуту / праці	якісна оцінка	—	Приватний партнер
4. Операційні ризики: – постачання та вхідні матеріали; – недооцінка витрат; – недоліки технології; – нездатність оператора; – вплив на навколишнє природне середовище	Ризики, пов'язані з перебоями постачання матеріалів, коливання у розрахунку витрат	якісна оцінка	—	Державний партнер
5. Нормативно-правові ризики	Ризики, пов'язані з внесенням змін до положень чинного законодавства	якісна оцінка	—	Державний партнер
6. Фінансові та макроекономічні ризики: – наявність фінансування; – фінансова здатність приватного партнера; – відсоткова ставка; – інфляція; – курс гривні до іноземної валюти	Ризики призупинення державного фінансування, підвищення рівня інфляції / фінансової неспроможності приватного партнера	якісна оцінка	—	Державний партнер / Приватний партнер
7. Соціальні та політичні ризики, заперечення або опір з боку основних зацікавлених сторін	Ризики, пов'язані із впливом соціально-негативних чинників	якісна оцінка	—	Державний партнер
8. Форс-мажорні обставини та інші непередбачені події з високим рівнем впливу	Ризики, пов'язані з обставинами, які важко передбачити: стихійні лиха, епідемії, пандемії тощо	якісна оцінка	—	Державний партнер

Примітка. Складено за [11; 12].

На нашу думку, державний партнер повинен забезпечити управління ризиками, які віднесені частково або повністю до сфери його відповідальності. Їхній перелік наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Перелік ризиків здійснення ДПП, управління якими здійснює державний партнер

Категорія і підкатегорія ризику	Опис ризику	Вплив ризику	Рівень впливу	Імовірність настання	Підхід до управління
1. Операційні ризики: – постачання та вхідні матеріали; – недооцінка витрат; – вплив на навколишнє природне середовище	Ризики відтермінування отримання дозвільних документів	якісна оцінка	середній	середня	попередження (запобігання) виникненню ризику
2. Нормативно-правові ризики	Ризики внесення змін до положень чинного законодавства	якісна оцінка	середній	середня	

Закінчення табл. 3

Категорія і підкатегорія ризику	Опис ризику	Вплив ризику	Рівень впливу	Імовірність настання	Підхід до управління
3. Фінансові та макроекономічні ризики: – наявність фінансування; – відсоткова ставка; – інфляція; – курс гривні до іноземної валюти	Ризики призупинення державного фінансування, підвищення рівня інфляції	якісна оцінка	високий	середня	оптимізація (чи зниження) ступеня ризику
4. Соціальні та політичні ризики, заперечення або опір з боку основних зацікавлених сторін	Ризики, пов'язані із впливом соціально-негативних чинників	якісна оцінка	середній	середня	оптимізація (чи зниження) ступеня ризику
5. Форс-мажорні обставини та інші непередбачені події з високим рівнем впливу	Ризики, пов'язані з обставинами, які важко передбачити: стихійні лиха, епідемії, пандемії тощо	якісна оцінка	високий	висока	оптимізація (чи зниження) ступеня ризику

Примітка. Складено за [16].

Разом із тим перелік ризиків, управління якими здійснює державний партнер, не є вичерпним і може підлягати оновленню у процесі здійснення ДПП.

Висновки. Отже, урахування ризиків і правильне оцінювання економічних, фінансових, соціальних, правових, технічних та екологічних параметрів і наслідків реалізації проектів ДПП у галузі освіти дасть змогу визначити нормативно-правові та організаційні засади оптимального поєднання інституційних і програмно-проектних (контрактних) форм та інструментів ДПП в ефективній системі взаємодії між державою, освітою, наукою, приватним сектором і громадськістю у формі моделі державно-приватного університету, яка характеризується прямими і непрямими соціально-економічними синергетичного ефектами, заснованими на інтеграційних процесах співпраці

держави і бізнесу, науки, освіти і реального сектору економіки.

Реалізація проектів ДПП у галузі освіти забезпечить: інтенсивний розвиток і підвищення якості освіти й наукових досліджень; спрямованість освітньої та наукової діяльності на узгодження потреб держави, запитів національної економіки, індивідуальних інтересів і вподобань (здобувачів вищої освіти, наукових і науково-педагогічних працівників, підприємців, представників бізнес-середовища та ін.); підвищення ефективності управління майном закладів вищої освіти; залучення приватних інвестицій у розвиток освітніх установ; посилення економічної спроможності та фінансової автономії закладів вищої освіти; підвищення рівня фінансового і соціального забезпечення суб'єктів освітньо-наукового процесу.

Список використаних джерел

- Абанкина И. В., Абанкина Т. В. Место вузов в новой экономике: стратегии и угрозы. *Отечественные записки*. 2013. Т. 4. № 55. С. 171—181.
- Алсуф'єва О. О. Механізм узгодження економічних інтересів суб'єктів національної економіки: рівні та засоби координації. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2015. № 1 (49). С. 34—43.
- Архипов А. Ю., Шевчук Е. В. Государственно-частное партнерство как институт модернизации сферы образовательных услуг: международный и отечественный опыт : монография. Москва : Вузовская книга, 2013. 196 с.
- Близнюк А. С., Толстенко О. В. Проблеми формування інституту соціального партнерства та соціально орієнтованої підприємницької діяльності в Україні. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 43. С. 178—183.
- Варнавский В. Г., Клименко А. В. и др. Государственно-частное партнерство: теория и практика. Москва : Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. 287 с.
- Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кора НАПН України І. М. Грищенка. Хмельницький : ХНУ, 2010. 478 с.
- Дорога к академическому совершенству: становление исследовательских университетов / пер. с англ. под ред. Ф. Дж. Альтбаха, Д. Салми. Москва : Изд-во «Весь Мир», 2012. 365 с.
- Єфіменко Т. І., Черевиков Є. Л., Павлюк К. В. та ін. Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки : монографія / за заг. ред. чл.-кора НАНУ Т. І. Єфіменко. Київ : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2012. 372 с.
- Запатріна І. В. Публічно-приватне партнерство: потенціал для економік, що розвиваються. Saarbrücken : Lambert Academic Publishing, 2013. 197 с.

10. Запатріна І. В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проєктів і надання публічних послуг. *Економіка і прогнозування*. 2010. № 4. С. 62—90.
11. Павлюк К. В., Павлюк С. М. Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2010. № 17. С. 10—19.
12. Сацик В. І. Детермінанти глобальної конкурентоспособності університетів: в пошуках ефективної стратегії розвитку вищого образования на Україні. *Вопросы образования*. 2014. № 1. С. 134—161.
13. Сімсон О. Е. Правова модель державно-приватного партнерства як інструмент гармонізації публічних і приватних інтересів в інноваційній стратегії України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04, 12.00.03 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 42 с.
14. Фрумин І. Д., Лоялка П. К., Карной М., Тилак Дж., Добрякова М. С., Ронг В. Массовое распространение высшего образования в странах БРИК. *Федеральный справочник. Образование в России*. Москва : Издательский центр «Президент», 2013. Т. 9. С. 203—212.
15. Хусаїнов Р. В. Державно-приватне партнерство в системі вищої освіти України. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2014. Т. 19. Вип. 2/2. С. 190—196.
16. Черевиков Є. Л., Богдан І. В., Іголкін І. В. Фінансове забезпечення стратегічних інфраструктурних проєктів на засадах державно-приватного партнерства. *Державний бюджет і бюджетна стратегія: від стабілізації до сталого розвитку в умовах економічних реформ* : у 4-х т. Київ : ДННУ «Академія фінансового управління», 2011. Т. 1 : Стабілізація державних фінансів у контексті стратегії реформ. 1016 с.
17. Van Ham H., Koppenjan J. Building Public-private partnerships: assessing and managing risks in port development. *Public Management Review*. 2001. № 3 (4). P. 593—616.

References

1. Abankina, I. V., & Abankina, T. V. (2013). Mesto vuzov v novej ekonomike: strategii i ugrozy [The place of universities in the new economy: strategies and threats]. *Otechestvennye zapiski — National notes*, Vol. 4, 55, 171—181 [in Russian].
2. Alsufieva, O. O. (2015). Mekhanizm uzgodzhennia ekonomichnykh interesiv subiektiv natsionalnoi ekonomiky: rivni ta zasoby koordynatsii [The mechanism of coordination of economic interests of the subjects of the national economy: levels and means of coordination]. *Ekonomichnyy visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu — Economic Bulletin of the National Mining University*, 1 (49), 34—43 [in Ukrainian].
3. Arhipov, A. Yu., & Shevchuk, E. V. (2013). Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo kak institut modernizatsii sfery obrazovatel'nykh uslug: mezhdunarodnyy i otechestvennyy opyt [Public-private partnership as an institution for the modernization of the sphere of educational services: international and domestic experience]. Moscow: Vuzovskaya kniga [in Russian].
4. Blyzniuk, A. S., & Tolstenko, O. V. (2014). Problemy formuvannia instytutu sotsialnoho partnerstva ta sotsialno oriietovanoi pidpriemnytskoi diialnosti v Ukraini [Problems of formation of the institute of social partnership and socially oriented entrepreneurial activity in Ukraine]. *Naukovi pratsi MAUP — Scientific works of IAPM*, 43, 178—183 [in Ukrainian].
5. Varnavskij, V. G., & Klimenko, A. V. (et al.). (2010). Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: teoriya i praktika [Public-private partnership: theory and practice]. Moscow: Izd. dom Gos. un-ta Vysshej shkoly ekonomiki [in Russian].
6. Hryshchenko, I. M. (Ed.). (2010). Ekonomichni aspekty problem rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini [Economic aspects of problems of higher education development in Ukraine]. Khmelnytskyi: KhNU [in Ukrainian].
7. Doroga k akademicheskomu sovershenstvu: stanovlenie issledovatel'skih universitetov [The Road to Academic Excellence: Formation of Research Universities]. (2012). (F. J. Altbah, D. Salmi, Trans.). Moscow: Izd-vo «Ves' Mir» [in Russian].
8. Yefymenko, T. I., Cherevykov, Ye. L., & Pavliuk K. V. (et al.). (2012). Derzhavno-pryvatne partnerstvo v systemi rehuliuвання ekonomiky [Public-private partnership in the system of economic regulation]. Kyiv: In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy [in Ukrainian].
9. Zapatrina, I. V. (2013). Publichno-pryvatne partnerstvo: potentsial dlia ekonomik, shcho rozvyvaiutsia [Public-private partnerships: potential for emerging economies]. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing [in Ukrainian].
10. Zapatrina, I. V. (2010). Publichno-pryvatne partnerstvo v Ukraini: perspektyvy zastosuvannia dlia realizatsii infrastrukturykh proektiv i nadannia publichnykh posluh [Public-private partnership in Ukraine: prospects of application for the implementation of infrastructure projects and the provision of public services]. *Ekonomika i prohnozuvannia — Economics and Forecasting*, 4, 62—90 [in Ukrainian].

11. Pavliuk, K. V., & Pavliuk, S. M. (2010). Sutnist i rol derzhavno-pryvatnoho partnerstva v sotsialno-ekonomichnomu rozvytku derzhavy [The essence and role of public-private partnership in the socio-economic development of the state]. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky — Scientific works of KNTU. Economic sciences*, 17, 10—19 [in Ukrainian].
12. Satsik, V. I. (2014). Determinanty global'noj konkurentosposobnosti universitetov: v poiskah effektivnoj strategii razvitiya vysshego obrazovaniya na Ukraine [Determinants of the global competitiveness of universities: in search of an effective strategy for the development of higher education in Ukraine]. *Voprosy obrazovaniya — Educational issues*, 1, 134—161 [in Russian].
13. Simson, O. E. (2015). Pravova model derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak instrument harmonizatsii publichnykh i pryvatnykh interesiv v innovatsiinii stratehii Ukrainy [Legal model of public-private partnership as an instrument of harmonization of public and private interests in the innovation strategy of Ukraine]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
14. Frumin, I. D., Loyalka, P. K., Karnoj, M., Tilak, Dzh., Dobryakova, M. S., & Rong, V. (2013). Massovoe rasprostranenie vysshego obrazovaniya v stranah BRIK [Mass distribution of higher education in the BRIC countries]. *Federal'nyj spravochnik. Obrazovanie v Rossii — Federal directory. Education in Russia*, Vol. 9, 203—212. Moscow: Izdatel'skij centr «Prezident» [in Russian].
15. Khusainov, R. V. (2014). Derzhavno-pryvatne partnerstvo v systemi vyshchoi osvity Ukrainy [Public-private partnership in the system of higher education of Ukraine]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika — Bulletin of Odessa National University. Economics Series*, Vol. 19, 2/2, 190—196 [in Ukrainian].
16. Cherevykov, Ye. L., Bohdan, I. V., & Iholkin, I. V. (2011). Finansove zabezpechennia stratehichnykh infrastruktturnykh proektiv na zasadakh derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Financial support of strategic infrastructure projects on the basis of public-private partnership]. *Derzhavnyi biudzheth i biudzhethna stratehiia: vid stabilizatsii do staloho rozvytku v umovakh ekonomichnykh reform. T. 1: Stabilizatsiia derzhavnykh finansiv u konteksti stratehii reform [State budget and budget strategy: from stabilization to sustainable development in the context of economic reforms. Vol. 1: Stabilization of public finances in the context of the reform strategy]*. Kyiv: DNNU «Akademiia finansovoho upravlinnia» [in Ukrainian].
17. Van Ham, H., & Koppenjan, J. (2001). Building Public-private partnerships: assessing and managing risks in port development. *Public Management Review*, 3 (4), 593—616. doi:10.1080/14616670110070622.

УДК 336.7

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ І ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Бондаренко Марія Ігорівна,

студентка магістратури,

Навчально-науковий інститут банківських технологій та бізнесу

Університету банківської справи

*e-mail: mariiabondarenko8@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7714-2929***Боярко Ірина Миколаївна,**

доктор економічних наук, доцент,

Навчально-науковий інститут банківських технологій та бізнесу

Університету банківської справи

e-mail: boyarko@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-0690-2251

Анотація. Фінансовий сектор у сучасних реаліях розростання процесів фінансової глобалізації, забезпечуючи функціонування фінансового ринку як невід'ємної складової ринкової економічної системи, перетворився на домінуючий фактор розвитку, політичної і соціальної рівноваги в економіці. Оскільки розвиток і становлення фінансового ринку України є необхідною передумовою розвитку інших секторів економіки держави, доцільно дослідити сучасний стан фінансового ринку України.

Визначено основні структурні елементи фінансового сектору України за ступенем їхнього розвитку і присутності на ринку. Досліджено динаміку кількості, активів і капіталу компаній фінансового сектору України, а саме фінансових компаній, страхових компаній, банків і кредитних установ за останні п'ять років. Аналіз показників фінансового ринку України було проведено за трьома ключовими сегментами: банківський сектор, страховий сектор, фондовий ринок. Проаналізовано динаміку основних показників розвитку банківського сектору, страхового ринку України, динаміку Індексу фондового ринку, обсягу біржових контрактів із цінними паперами та їхню структуру за організаторами торгів, динаміку показників обсягу торгів на ринку цінних паперів та обсягу зареєстрованих випусків цінних паперів Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, випусків цінних паперів, структуру обсягу торгів на ринку цінних паперів із розподілом за фінансовими інструментами і динаміку капіталізації ринку акцій.

Оскільки сучасний фінансовий ринок в Україні ще перебуває у стадії трансформації, у вітчизняному науковому середовищі панує думка щодо нерозвиненості фінансового ринку в Україні, тому охарактеризовано основні проблеми і напрями розвитку фінансового сектору, що в майбутньому стане передумовою для конкурентної інтеграції вітчизняних фінансових компаній у світову фінансову систему.

Ключові слова: фінансовий сектор, фінансовий ринок, ринок цінних паперів, фондовий ринок, індекс ПФТС, банківський сектор, страховий ринок.

Формул: 0; рис.: 5; табл.: 3; бібл.: 7.

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Bondarenko Mariya,

Student of Master's Degree,

Educational-Scientific Institute of Banking Technologies and Business

of Banking University

*e-mail: mariiabondarenko8@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7714-2929***Boyarko Iryna,**

Doctor of Economics, Associate Professor,

Educational-Scientific Institute of Banking Technologies and Business

of Banking University

e-mail: boyarko@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-0690-2251

Abstract. In the current realities of the growth of financial globalization and ensuring the functioning of the financial market as an integral part of the market economic system the financial sector has become a dominant factor in development, political and social balance in the economy. Since the development and formation of the financial market of Ukraine is a necessary prerequisite for the development of other sectors of the economy, it is advisable to study the current condition of the financial market of Ukraine.

Thus, the article identified the main structural elements of the financial sector of Ukraine by the degree of their development and their presence on the market. The dynamics of the number, assets and capital of companies in the financial sector of Ukraine, namely financial companies, insurance companies, banks and credit institutions over the past five years. The analysis of the financial market of Ukraine was conducted in three key segments: the banking sector, the insurance sector, and the stock market. The dynamics of the main indicators of development of the banking sector, insurance market of Ukraine, the dynamics of the Stock Market Index, the volume of exchange contracts with securities and their structure by traders, the dynamics of trading volume in the securities market and the volume of securities issues registered by the National Commission on Securities and Stock Market of Securities Issues, the structure of securities securities market with the distribution of financial instruments and the dynamics of capitalization of the stock market.

As the modern financial market in Ukraine is still in the process of transformation in the domestic scientific environment, the prevailing opinion is that the financial market in Ukraine is underdeveloped, so the paper describes the main problems and directions of financial sector development, which will be a prerequisite for competitive integration of domestic financial companies into the world financial system.

Keywords: financial sector, financial market, securities market, stock market, PFTS index, banking sector, insurance market.

JEL Classification G21, G22, G23

Formulas: 0; fig.: 5; tabl.: 3; bibl.: 7.

Вступ. У сучасних економічних реаліях фінансовий сектор є найважливішою складовою економіки країни, адже саме від його ефективності розвитку залежить економічна стабільність країни. Однак фінансовий ринок постійно зазнає змін і трансформацій, тому питання забезпечення стабільності функціонування фінансового сектору, причини, що її порушують, та об'єктивна оцінка сучасного стану фінансового ринку України є актуальним питанням сьогодення.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблеми та особливості розвитку фінансового сектору і фінансового ринку України досліджували такі відомі вітчизняні науковці, як: О. Вовчак — у частині вивчення механізмів забезпечення стійкого розвитку фінансового сектору в контексті мінімізації системних ризиків; С. Міщенко — у частині вивчення розвитку фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури; О. Барановський —

у частині проблем фінансового ринку України та шляхів їхнього подолання; І. Школьник — у частині визначення періодизації розвитку фінансового сектору і фінансового нагляду в Україні та ін. На сьогодні фінансовий ринок потребує постійного вдосконалення, визначення основних векторів його реформування.

Метою статті є дослідження стану фінансового сектору України, основних чинників, що впливають на його розвиток у сучасних умовах, і визначення перспектив його розвитку.

Результати дослідження. Фінансовий ринок як найважливіша складова фінансової системи держави може успішно розвиватися і функціонувати лише в ринкових умовах. Оскільки фінансовий ринок є головною рушійною силою інвестиційної складової реального сектору економіки, постає необхідність дослідити особливості фінансового ринку України і проаналізувати його фінансовий стан (рис. 1).

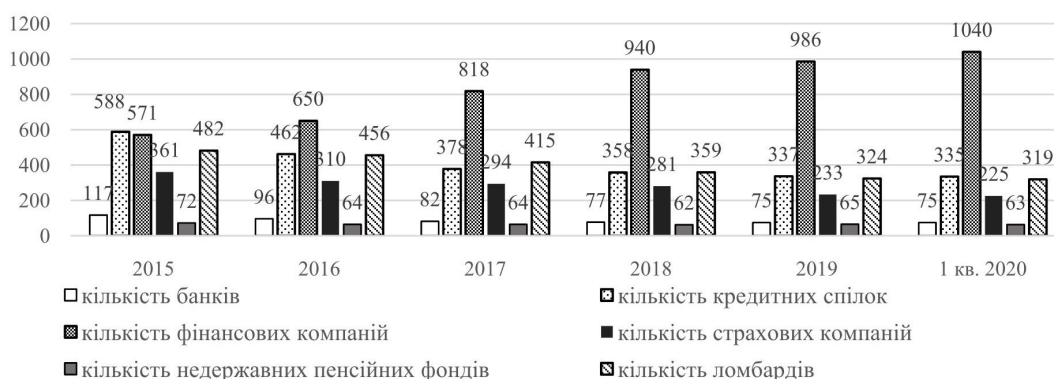

Рис. 1. Динаміка кількості компаній фінансового сектору України за 2015 рік — I квартал 2020 року, шт.

Примітка. Побудовано за [1; 2].

Протягом 2015—2020 рр. на фінансовому ринку переважають фінансові компанії, що надають послуги фінансових кредитів, здійснюють операції з факторингу, позик, надання гарантій і поручительств, операції з обміну валют, фінансовий лізинг і переказ грошових коштів. Їхня сукупна кількість у першому кварталі 2020 року становила 1 040 компаній, що майже у два рази більше, ніж 2015-го.

Ще одними за кількістю учасників ринку є ломбарди і кредитні спілки, однак з кожним роком їхня кількість поступово зменшується.

Станом на перший квартал 2020 року кількість кредитних спілок становила 335 компаній, а ломбардів — 319 компаній.

На четвертому місці — страхові компанії, кількість яких у першому кварталі 2020 року становила 225 компаній.

Найменша кількість компаній характерна для недержавних пенсійних фондів і банків. У першому кварталі 2020 року банків кількість було 75, що на 117 банків менше, ніж 2015-го, а це означає скорочення їхньої кількості більше ніж удвічі. У першому кварталі 2020 року кількість недержавних пенсійних фондів

становила 63 компанії, що на дев'ять одиниць менше ніж 2015-го.

Можна прослідкувати, що за кількісним складом наявна закономірність до поступового зменшення присутності з роками в банків, кредитних спілок, страхових компаній, ломбардів, недержавних пенсійних фондів протягом усього досліджуваного періоду, лише кількість фінансових компаній із кожним роком збільшується.

Дослідивши динаміку кількості компаній на фінансовому ринку України, можна зробити висновок, що найбільшу частку займають кредитні спілки, фінансові компанії та ломбарди. Але такий висновок може бути хибним, оскільки роль певного виду компанії на ринку визначається не кількісним, а якісним показником, його обсягами діяльності на ринку (обсяг капіталу, активів).

Розглянемо динаміку обсягу активів фінансових компаній, страхових компаній, банків і кредитних установ (рис. 2). Активи недержавних пенсійних фондів і ломбардів при розгляді не були враховані, оскільки в порівнянні з іншими учасниками фінансового ринку України їхній обсяг є незначним.

Рис. 2. Динаміка активів фінансових компаній, страхових компаній, банків і кредитних установ за 2015 рік — I квартал 2020-го, млн грн

Примітка. Побудовано за [1; 2].

Дані рис. 2 свідчать, що обсяг активів банківського сектору за аналізований період зростає, окрім 2016 року, який був кінцем періоду скорочення кількості банків, які працювали на ринку. Також за даними прослідковується, що банківські установи є головним лідером за обсягом активів у фінансовому секторі України, а це означає банкоцентричність фінансової системи України.

За 2015 рік — 1 квартал 2020-го обсяг активів банків зріс на 18,4 % і в першому кварталі 2020 року становив 1 564 275 млн грн.

Станом на I квартал 2020 року обсяг активів банків є більшим у порівнянні з активами страхових

компаній у 24 рази, активи фінансових компаній — у дев'ять разів, активи кредитних установ — у 615,2 раза.

Проаналізуємо обсяг капіталу фінансових компаній, страхових компаній, банків і кредитних установ (рис. 3).

Дані рис. 3 свідчать про значне переважання на фінансовому ринку України капіталу банківського сектору над капіталами інших компаній.

Збільшення капіталу банків розпочалося 2015 року в результаті підвищення вимог Національного банку до розміру регулятивного і статутного капіталів банків.

Рис. 3. Динаміка капіталу фінансових компаній, страхових компаній, банків і кредитних установ за 2015 рік — I квартал 2020-го, млн грн

Примітка. Побудовано за [1; 2].

Станом на I квартал 2020 року обсяг банківського капіталу був більшим від капіталу страхових компаній у 44,2 раза, капіталу кредитних установ у 462,5 раза і капіталу фінансових компаній у 16,7 раза.

Таке переважання капіталу та активів банків над капіталами та активами інших учасників фінансового ринку підтверджує банкоцентричність фінансового ринку України і підтверджує факт, що банки є найбільш важливими учасниками фінансового ринку України.

Розглянемо більш детально окремі сегменти фінансового ринку, а саме для аналізу було обрано три найбільш розвинуті сегменти фінансового сектору в Україні: банківський, фондовий і страховий.

Почнімо аналіз із банківського сегмента, оскільки він визначає ключові вектори розвитку фінансового ринку в країні. Проаналізувавши кількість діючих

банків в Україні за останні роки, слід відмітити, що кількість банків в Україні станом на кінець першого кварталу 2020 року більш як удвічі менша, ніж на початку 2016-го, що відбулось так в основному за рахунок скорочення банків із вітчизняним капіталом (див. рис. 1).

Дослідивши дані Національного банку України щодо активів комерційних банків, варто відмітити, що станом на 01.01.2016 вони становили 1 254 385 млн грн і почали зростати, тому станом на 01.01.2020 становили 1 564 275 млн грн.

Дані табл. 1 свідчать, що активи банківських установ за 2015 рік — I квартал 2020-го зросли на 24,7 %; таке зростання обсягу активів є позитивною тенденцією, хоча кількість банків за досліджуваний період, навпаки, зменшилась на 35,9 % (із 117-ти банків 2015 року до 75 банків на кінець 2019-го і початок 2020 року).

Таблиця 1

Динаміка основних показників розвитку банківського сектору за 2015 рік — I квартал 2020-го

Рік	Активи банків, млн грн	Пасиви банків, млн грн	Кількість діючих банків, шт.	Кредити надані клієнтам, млн грн	Кошти клієнтів, млн грн
2015	1 254 385,24	1 254 385,24	117	1 009 768,29	751 179,00
2016	1 256 298,62	1 256 298,62	96	1 005 923,05	849 879,00
2017	1 333 831,00	1 333 831,00	82	1 036 745,00	904 962,00
2018	1 359 703,00	1 359 703,00	77	1 118 860,00	938 618,00
2019	1 493 298,00	1 493 298,00	75	1 033 430,00	1 077 157,00
I кв. 2020	1 564 275,00	1 564 275,00	75	1 108 052,00	1 154 805,00
Відхилення	24,70	24,70	-35,90	9,73	53,73

З показників розвитку банківського сектору прослідковується позитивна тенденція до збільшення коштів, залучених банками від населення та юридичних осіб після закінчення банківської кризи 2014 року в розмірі 53,73 %. Крім того, відбулося зростання обсягу наданих кредитів — на 9,73 %, що також є свідченням поступового розширення кредитної діяльності банківських установ і додатковим підтвердженням економічного зростання у країні. Таким чином, за аналізований період банківський сектор зазнав динамічного розвитку і суттєвого очищення його складу.

Згідно з даними табл. 2 можна зробити висновок про динамічний розвиток страхового ринку України. Так, кількість укладених договорів обов'язкового страхування від нещасних випадків у 2015—2019 рр. збільшилась на 26,4 %.

Динаміка кількості укладених договорів інших, ніж обов'язкове страхування від нещасних випадків на транспорті, у тому числі зі страхувальниками — фізичними особами збільшилась на 1,8 %.

Мінімальне значення кількості укладених договорів спостерігалася 2016 року, що було спричинено

кризою 2014—2015 рр., та внаслідок зменшення плато-спроможного попиту на послуги страхування. Почи-

наючи з 2017 року, страховий ринок почав відновлюватись і кількість договорів поступово зростає.

Таблиця 2

Основні показники розвитку страхового ринку України у 2015—2019 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	Темпи приросту, %				
						2015 / 2014	2016 / 2015	2017 / 2016	2018 / 2017	2019 / 2018
Валові страхові премії, млрд грн	29,74	35,17	43,43	49,37	53,00	11,10	18,30	23,50	13,70	7,40
Валові страхові виплати, млрд грн	8,10	8,84	10,54	12,86	14,34	59,90	9,10	19,20	22,10	11,50
Рівень валових виплат, %	27,20	25,10	24,30	26,10	27,10	-	-	-	-	-
Обсяг сформованих страхових резервів, млрд грн	18,38	20,94	22,86	26,98	29,56	16,10	13,90	9,20	18	9,60
Загальні активи страховиків, млрд грн	60,73	56,08	57,38	63,49	63,87	-13,60	-7,70	2,30	10,70	0,60
Кількість договорів, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у тому числі:	109,11	61,27	70,66	77,50	80,27	203,30	-43,8	15,30	9,70	3,60
- зі страхувальниками — фізичними особами, млрд грн	106,32	42,53	66,92	72,46	73,44	225,10	-60	57,30	8,30	1,40
Кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті, млрд грн	93,32	118,20	114,82	123,58	116,65	-5,50	26,70	-2,90	7,60	-5,60

Джерело. [2].

Обсяги перестрахування (валові страхові премії, що отримують перестраховики) також зростають: за досліджуваній період на 78,3 %. При цьому виплати, що здійснюють перестраховики, зростають меншими темпами, ніж премії, — 77 % за досліджуваній період, що свідчить про більшу прибутковості діяльності перестраховиків.

Позитивною тенденцією є збільшення страхових резервів на 60,85 % та активів страхових компаній на 13,9 % за 2015—2019 рр.

Отже, страховий ринок постраждав від впливом кризи 2014—2015 рр., однак згідно з ключовими показниками, починаючи з 2016 року, ринок почав відновлювати свою діяльність.

Ще одним ключовим сегментом фінансового ринку є фондовий ринок України. Так, 2020 року він був представлений 10 біржами, найактивніші з яких: ПАТ «Фондова біржа «ПЕРСПЕКТИВА», ПАТ «Фондова біржа ПФТС», ПАТ «Фондова біржа «ІННЕКС», ПАТ «Українська міжбанківська валютна біржа» і ПАТ «Українська біржа».

За даними офіційного сайту біржі ПФТС, значення головного фондового показника України — Індексу фондового ринку (Індекс ПФТС) за останні п'ять років становило: 2015 року 240,7 пункту; 2016 р. — 262,2; 2017 р. — 310,5; 2018 р. — 562,9; 2019 р. — 509,6 [3]. На основі даних біржі можна зробити висновки, що найбільша активізація торгів спостерігалася 2018 року, а мінімальне значення — 2015-го, що було пов'язано з кризовими явищами в економіці України 2014—2015 рр. Загалом, значення індексу фондового ринку свідчить про незначний обсяг торгів і слабкий розвиток фондового ринку, але можна відмітити позитивну тенденцію щодо приросту індексу ПФТС.

Як бачимо з табл. 3, обсяги біржових контрактів із цінними паперами протягом 2015—2019 рр. спадали до 2017 року, лише в наступних роках тенденція змінилась на висхідну. Подальші темпи росту біржових контрактів значно перевищують темпи росту ВВП країни, а це вказує на те, що в післякризовий період операції фондового ринку мали переважно спекулятивний характер.

Таблиця 3

Обсяг біржових контрактів із цінними паперами та їхня структура за організаторами торгів за 2015—2019 рр.

Показник	Рік				
	2015	2016	2017	2018	2019
ПФТС	591,29	93 719,20	64 337,74	112 518,17	114 672,71
% до підс.	0,10	16,37	11,24	19,66	20,03
Перспектива	220 332,17	136 057,62	127 410,01	127 325,00	186 363,24

Закінчення табл. 3

Показник	Рік				
	2015	2016	2017	2018	2019
% до підс.	38,49	23,77	22,26	22,24	32,56
Українська біржа	6 692,36	3 531,20	13 412,22	20 987,86	3 840,19
% до підс.	1,17	0,62	2,34	3,67	0,67
УМВБ	118,67	21,71	0,00	34,95	4,36
% до підс.	0,02	0,00	0,00	0,01	0,00
ІННЕКС	5,09	1,98	145,43	0,49	0,00
% до підс.	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00
Інші	344 676,43	2 073,43	482,11	0,00	0,00
% до підс.	60,21	0,36	0,08	0,00	0,00
Усього	572 416,01	235 405,14	205 787,51	260 866,47	304 880,50
Темп росту, %	100,00	41,12	35,95	45,57	53,26

Джерело. [6].

З даних рис. 4 можна зробити висновок, що з 2015 і до 2017 рр. спостерігалось стрімке скорочення ринку — на 1 703,98 млрд грн і поступове нарощення обсягу торгів на ринку цінних паперів після 2017 року. Таке явище пов'язано з тим, що в той період НКФПФР розпочала очищення фондового ринку і підвищення прозорості біржового сегмента за цей рахунок. Було імплементовано нові вимоги на фондових

біржах до лістингу цінних паперів, що відповідають європейським стандартам і сприятимуть використанню лише якісних цінних паперів, а це відповідає вимогам лістингу. Завдяки очищенню ринку цінних паперів відбулося скорочення обсягу торгів на ньому і дало позитивні результати, оскільки якість активів, якими торгують на ринку, відчутно підвищилась.

Рис. 4. Динаміка показників обсягу торгів на ринку цінних паперів та обсягу зареєстрованих Комісією випусків цінних паперів за 2015—2019 рр., млрд грн

Примітка. Побудовано за [6].

Також 2017 року суттєвому зменшенню обсягу торгів на ринку цінних паперів сприяло ще й те, що депозитні сертифікати НБУ більше не враховувалися в розрахунках обсягу торгів. Такі зміни відбулися відповідно до Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи.

Отже, обсяг випусків цінних паперів в Україні за 2015—2019 рр. є нестабільним і невисоким. Після кризи 2014 року спостерігаємо поступове відновлення обсягу випуску цінних паперів. Хоча операції на фондовому ринку активізувались, обсяг випуску цінних паперів 2018 року зменшився і досяг свого мінімуму

за досліджуваний період — 60,34 млрд грн, однак відкоригувався наступного року.

Фактором, що вплинув на скорочення обсягу торгів акціями 2017 року, стало ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах» [4], керуючись яким, акціонери — тримачі домінуючих контрольних пакетів акцій (95 % і більше) можуть проводити процедури squeeze-out щодо примусового викупу акцій у міноритаріїв, що надає переваги для власників домінуючих контрольних пакетів акцій. Факторами, що спричинили скорочення обсягу торгів акціями

2018 року, стало скорочення пропозиції акцій на ринку, що спричинило скорочення торгів на ринку через проведення процедури squeeze-out. Також вплив на скорочення пропозиції акцій на ринку мало ухвалення в листопаді 2017 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів» [5].

Таке полегшення процедур переходу від публічного до приватного акціонерного товариства і зміни до допущення до торгів на фондовій біржі публічних акціонерних товариств мало негативний вплив на пропозицію акцій на фондовому ринку, що також призвело до скорочення обсягу торгів на ньому.

У 2018 та 2019 роках, згідно з даними НКЦПФР, темп приросту обсягу торгів на ринку становив 26 і 31,75 % відповідно, що пов'язано із стабілізацією економіки країни. Важливим індикатором розвитку фондового ринку також є співвідношення торгів на

ринку цінних паперів з обсягом ВВП. В Україні з 2016 до 2019 рр. спостерігалась тенденція до збільшення обсягу ВВП щодо обсягу торгів на ринку цінних паперів України.

Так, 2019 року співвідношення торгів на ринку цінних паперів до обсягу ВВП становило 19,6 %, що є вкрай низьким показником. За даними НКЦПФР, серед фінансових інструментів на ринку цінних паперів найбільший обсяг торгів за останні три роки припадав на операції з ОВДП. А 2019 року обсяг торгів ОВДП становив 80,98 % [6].

Також дані *рис. 5* свідчать про стрімке падіння показника капіталізації ринку акцій України в аналізованому періоді. Таке різке зменшення показників є результатом рішення НКЦПФР від 06.08.2015 № 1217 «Про зміни до Положення про функціонування фондових бірж» [7], відповідно до якого з початку 2016 року суттєво підвищилися лістингові вимоги до цінних паперів.

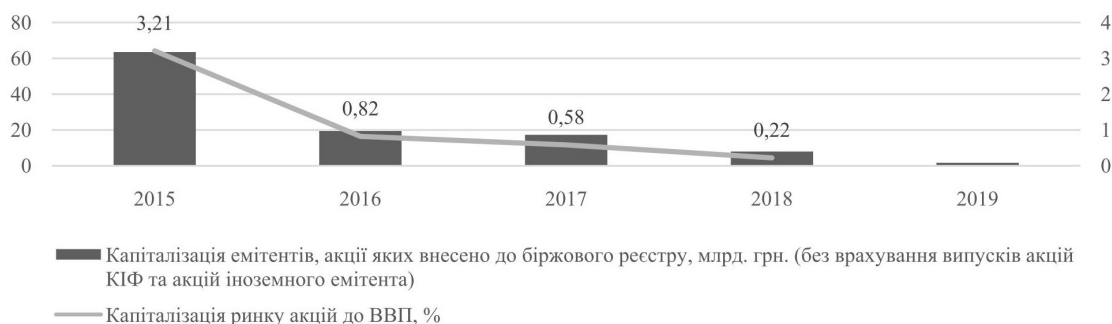

Рис. 5. Динаміка капіталізації ринку акцій (абсолютне значення і % від ВВП) за 2015—2019 рр.

Примітка. Побудовано за [6].

Проаналізувавши стан фондового ринку України, можна підсумувати, що ринок досі характеризується недостатнім розвитком, тому функції ефективного залучення капіталу для емітентів як класичної функції фондового ринку не може виконувати належним чином.

Висновки. Отже, провівши аналіз сучасного стану фінансового сектору економіки України, дійшли висновку, що загальний рівень розвитку фінансового ринку залишається досить низьким і повільним, досі найрозвинутішою складовою ринку залишаються комерційні банки. Чинниками, що досі негативно впливають на рівень розвитку фінансового ринку, є асиметрія за масштабами фінансового потенціалу між регіонами, концентрація фінансової інституційної інфраструктури, низький ступінь інвестиційної привабливості.

Таким чином, фінансовий ринок України все ще недостатньою мірою забезпечує ефективний перерозподіл фінансових ресурсів і потребує подальшого

впровадження дій щодо його розвитку для розв'язання всіх його проблем.

Фінансовому секторові України для пристосування до загальносвітовим тенденціям розвитку потрібно подолати проблеми економічної та політичної нестабільності у країні, що перешкоджають нормальному функціонуванню ринку і спричиняють зниження рівня довіри користувачів, забезпечити ефективний перерозподіл фінансових ресурсів, провести структурні реформ для поліпшення бізнес-клімату в країні після криз і залучати інвестицій для підвищення національної конкурентоспроможності на світовому ринку фінансових послуг.

Особливу увагу у формуванні досконалого вітчизняного фінансового ринку слід приділити фінансовим та економічним реформам, що сприятимуть відновленню довіри до фінансового ринку і спростить доступ до ринків капіталів для державного і приватного секторів, а це зробить Україну привабливим об'єктом для інвестицій.

Список використаної літератури

1. Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України. URL : <https://bank.gov.ua>.
2. Офіційне Інтернет-представництво Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL : <https://www.nfp.gov.ua>.
3. Індеси акцій. Параметри ЦП — Індекс ПФТС. Офіційне Інтернет-представництво ФБ «ПФТС». URL : <http://pfts.ua/trade-info/indexes/shares-indexes>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах : Закон України від 23.03.2017 № 1983-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 25. URL : <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1983-19>.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів : Закон України від 16.11.2017 № 2210-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 6—7. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-19>.
6. Офіційне Інтернет-представництво Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL : <https://www.nssmc.gov.ua>.
7. Положення про функціонування фондових бірж : Рішення НКЦПФР від 22.11.2012 № 1688. *Законодавство України*. 2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0324-18>.

References

1. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n. d.). *Ofitsiine Internet-predstavnytstvo [Official Internet representation]*. Retrieved from <https://bank.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Natsionalna komisiiia, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuvannia u sferi rynkiv finansovykh posluh (n. d.). *Ofitsiine Internet-predstavnytstvo [Official Internet representation]*. Retrieved from <https://www.nfp.gov.ua>. [in Ukrainian].
3. Ofitsiine Internet-predstavnytstvo FB «PFTS». (n. d.). *Indeksy aksii. Parametry TsP — Indeks PFTS [Stock indices. CPU parameters — PFTS Index]*. Retrieved from <http://pfts.ua/trade-info/indexes/shares-indexes> [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pidvyshchennia rivnia korporatyvnoho upravlinnia v aktsionernykh tovarystvakh: Zakon Ukrainy vid 23.03.2017 № 1983-VIII [On amendments to some legislative acts of Ukraine to increase the level of corporate governance in joint stock companies: Law of Ukraine of March 23, 2017 № 1983-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 25. Retrieved from <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1983-19> [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (2018). Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia vedennia biznesu ta zaluchennia investytsii emitentamy tsinnykh paperiv: Zakon Ukrainy vid 16.11.2017 № 2210-VIII [On amendments to some legislative acts of Ukraine on simplification of doing business and attraction of investments by issuers of securities: Law of Ukraine of 16.11.2017 № 2210-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6—7. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-19> [in Ukrainian].
6. Natsionalna komisiiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku. (n. d.). *Ofitsiine Internet-predstavnytstvo [Official Internet representation]*. Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua> [in Ukrainian].
7. NKTsPFR. (2012). Polozhennia pro funktsionuvannia fondovykh birzh: Rishennia vid 22.11.2012 № 1688 [Regulations on the functioning of stock exchanges: Decision dated 22.11.2012 № 1688]. *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0324-18> [in Ukrainian].

УДК 336.71

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

Вовчак Ольга Дмитрівна,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи та фінансових технологій
Навчально-наукового інституту банківських технологій та бізнесу
Університету банківської справи
e-mail: vovchak.olga@meta.ua; ORCID ID: 0000-0002-8858-5386

Єндоренко Любов Олексіївна,

здобувач освітнього ступеня на науковому рівні «доктор філософії»,
Університет банківської справи
e-mail: liub.chernenko2017@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9235-310X

Анотація. Проаналізовано передумови становлення і розвитку фінансового моніторингу в банківському секторі України. Значна увага приділяється нормативно-правовій базі, зокрема, що діяла з початку запровадження національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, так і до сьогодні: зазначені ключові зміни в сучасному законодавстві в частині ризик-орієнтованого підходу, кейсового звітування, порогових фінансових операцій, кількості ознак, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, визначено суб'єктів державного і первинного фінансового моніторингу, оцінено основні нормативні акти, що регулюють чи регулювали фінансовий моніторинг у банківському секторі. Обґрунтовано, що важливим та продуктивним етапом є період із 2002 року. У той час було розроблено нормативно-правове регулювання у законодавстві України. Розглянуто особливості створення і розвитку Державної служби фінансового моніторингу України, формування та мету впровадження Стратегії розвитку системи запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року. З'ясовано вплив міжнародних правових актів / організацій, у тому числі FATF, MONEYVAL, Еґмонтська група, Директиви (ЄС) та інші, які застосовували свої заходи впливу на Україну у сфері фінансового моніторингу, цим самим спонукаючи до вдосконалення законодавства на теренах України.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, фінансування тероризму, фінансування розповсюдження зброї масового знищення, легалізація (відмивання) доходів, протидія відмиванню коштів, банківський сектор, закон.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 10.

INSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECTS OF ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL MONITORING SYSTEM IN UKRAINE

Vovchak Olha,

Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Banking and Financial Technologies
Educational and Scientific Institute of Banking Technologies and Business
Banking University
e-mail: vovchak.olga@meta.ua; ORCID ID: 0000-0002-8858-5386

Yendorenko Lyubov,

Ph. D. student
Banking University
e-mail: liub.chernenko2017@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9235-310X

Abstract. The article analyzes the prerequisites of formation and development of financial monitoring in the banking sector of Ukraine. The purpose of the article is to reveal the essence of transformational changes in financial monitoring in the banking sector of Ukraine. study of institutional and legal preconditions for the formation and development of the financial monitoring system in Ukraine. Considerable attention is paid to the normative-legal basis, in particular, which acted from the beginning of the introduction of a national system for prevention and countering to legalization (laundering) of the proceeds of crime or terrorist financing and financing proliferation of weapons of mass destruction, and until today: these key changes in the current legislation in terms of risk-oriented approach, case reporting, threshold financial transaction, number of features that are subject to mandatory financial monitoring, subjects of state and primary financial monitoring are determined the main normative acts regulating or regulated financial monitoring in the banking sector are evaluated etc. It is based that an important and productive stage is the period since 2002, at that time, regulatory and legal regulation in the legislation of Ukraine was developed. The peculiarities of the creation and development of The State Financial Monitoring Service of Ukraine, the formation of the implementation of the Strategy on the prevention and counteraction to legalization (laundering) of the proceeds from crime, terrorist financing and financing of the proliferation of weapons of mass destruction for the period up to 2020. The influence of international legal acts/organizations, including FATF, MONEYVAL, Egmont Group, Directives (EU) and others, which applied their measures of influence Ukraine in the field of financial monitoring, this manner to improve the legislation on the territory of Ukraine. In general, financial monitoring of the banking sector of Ukraine has undergone significant changes since its inception. International organizations play an important role in financial monitoring, but the regulatory framework is crucial in ensuring proper financial monitoring. According to the analysis, the imperfect legal provision did not fully affect the efficiency of the system in the field of prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, terrorist financing and financing of proliferation of weapons of mass destruction.

Keywords: financial monitoring, terrorism financing, financing of the proliferation of weapons of mass destruction, legalization (laundering) of income, anti-money laundering, banking sector, law.

JEL Classification G28, G21, G29, O19

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 10.

Вступ. У зв'язку зі значним спектром діяльності, яку здійснюють банки, через них проводиться велика кількість фінансових операцій, тому саме вони і є посередниками у процесі руху грошових коштів як усередині однієї країни, так і під час міжнародних розрахунків. Через специфіку своєї діяльності банківські установи часто використовуються для легалізації (відмивання) коштів, отриманих незаконним шляхом. В Україні через несприятливі економічні обставини має місце ще недостатній фінансовий контроль і моніторинг за здійсненням фінансових операцій. Тому здійснення банками заходів щодо запобігання цим діянням і створення ефективного механізму протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, набуває особливого значення.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Дослідженням фінансового моніторингу займалися такі вчені: О. Балануца, К. Бисага, О. Барановський, С. Діденко, Т. Ковч, В. Краліч, Н. Москаленко, О. Сербина та інші.

У їхніх працях розкрито завдання, що стосуються системи фінансового моніторингу, зокрема, щодо аналізу джерел незаконного походження коштів, особливостей формування і вдосконалення системи фінансового моніторингу, виявлення проблемних аспектів і знаходження шляхів їх вирішення та інші.

Утім, потребують ще поглибленого дослідження чинні нормативно-правові акти, комплексний підхід до чинників, які впливають на легалізацію доходів,

одержаних злочинним шляхом, і сучасний процес фінансового моніторингу тощо.

Метою статті є розкриття сутності трансформаційних змін щодо фінансового моніторингу в банківському секторі України, дослідження інституційно-правових передумов становлення і розвитку системи фінансового моніторингу в Україні.

Результати дослідження. Відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, як суспільне явище існує дуже давно. Однак заходи щодо протидії відмиванню доходів з'явилися значно пізніше.

Сьогодні бізнесове середовище вже використовує чимало механізмів легалізації незаконно отриманих коштів. Утім, для недопущення таких дій створена та ефективно діє система фінансового моніторингу.

У Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.02.2019 № 361-IX (далі — Закон про ПВК / ФТ) трактується визначення «фінансового моніторингу» як сукупності заходів, які вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що включають проведення державного і первинного фінансового моніторингу. У ньому визначено, що суб'єктами державного фінансового моніторингу є, зокрема, Національний банк України, Міністерство цифрової трансформації України, спеціально уповноважений орган, та інші, а суб'єктами первинного

фінансового моніторингу — банки і багато інших суб'єктів, що зазначені в Законі про ПВК/ФТ [1].

Водночас до початку XXI століття Україна не мала повноцінної системи фінансового моніторингу. Побудова системи фінансового моніторингу розпочалася з реалізації Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, яка ратифікована Україною 1991 року.

З набуттям Україною членства в Раді Європи 1995 року було розпочато процес приєднання до європейських конвенцій із кримінального судочинства.

Так, на початку 2000-х років Україна розпочала впровадження міжнародних договорів у сферу фінансового моніторингу. Такими заходами були, зокрема: установлення кримінальної відповідальності за протизаконні діяння, а також включення до певних законодавчих актів окремих розділів щодо запобігання використанню фінансової системи з метою легалізації доходів [2].

Крім того, рекомендації FATF [англ. Financial Action Task Force on Money Laundering — Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей (ФАТФ)] суттєво вплинули на формування національних систем запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Країни — члени FATF на постійній основі збирають інформацію та відомості про основні тенденції у сфері відмивання коштів, за результатами такої діяльності складають і публікують звіти / інформацію, що містять аналіз і критичні зауваження до національних систем фінансового моніторингу. У серпні 2001 року Кабінетом Міністрів України і Національним банком України спільно ухвалено постанову «Про Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF)» [3].

На Пленарному засіданні FATF, яке відбулося у вересні 2001 року, було зазначено, що заходи, які вживаються Україною у сфері протидії відмиванню коштів, є недостатніми та її включено до «чорного списку». Крім того, акцентувалася увага на високій частці тіньового сектору економіки України і недостатній боротьбі з відмиванням коштів, зокрема відсутності спеціального закону, а також відсутності національного підрозділу фінансової розвідки. Унаслідок чого розпочалася активна розбудова антилегалізаційної системи [2].

Таким чином, у січні 2002 року було створено національний підрозділ фінансової розвідки, який спочатку діяв як Державний департамент фінансового моніторингу, згодом трансформований у Державний комітет фінансового моніторингу, сьогодні це вже Державна служба фінансового моніторингу України (далі — Держфінмоніторинг України). Надалі було розпочато створення територіальних структурних підрозділів Держфінмоніторингу України (2005 року

— центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом), що поліпшило його взаємодію з державними й правоохоронними органами на місцях [2]. Крім того, 30 квітня 2002 року було ухвалено постанову Правління Національного банку України, яка передбачала розроблення банками України програм з метою протидії легалізації (відмиванню) грошей, отриманих злочинним шляхом, проте 2011 року вона втратила силу [4].

Початком становлення системи фінансового моніторингу в Україні вважається ухвалення Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» № 249-IV від 28 листопада 2002 року (втрата чинності від 06.02.2015) [5]. На той час він цілком відповідав міжнародним стандартам і визначав межі моніторингової діяльності, установлюючи насамперед, які доходи мають злочинне походження. Передумовами введення цього закону стали події 11 вересня 2001 року у США, коли проблема боротьби із легалізацією кримінальних доходів і фінансуванням тероризму набула особливої актуальності. Основою для створення тогочасного антилегалізаційного законодавства стали стандарти FATF.

Водночас після втілення низки заходів щодо створення національної системи запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, 14 лютого 2003 року FATF було знято економічні санкції, а 14 червня 2003-го відбулося ухвалення постанови Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» № 189 (втрата чинності від 26.06.2015) [6].

Слід зазначити, що 2004 року після виконання всіх узятих на себе зобов'язань щодо усунення недоліків фінансового моніторингу Україна була виключена із «чорного списку» [7], а Держфінмоніторинг України став членом Егмонтської групи [2].

Однак 2010 року FATF включила Україну до «сірого списку» через стратегічні недоліки в системі протидії відмиванню коштів. З метою усунення недоліків Україною спільно з Контрольною групою FATF із питань міжнародного співробітництва було розроблено низку заходів, виконання яких сприяло виключенню України із зазначеного списку, що відбулося вже 2011-го [2].

Шістнадцятого лютого 2012 року FATF затверджено нововведені «Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення» (Рекомендації FATF) [8], що визначили перспективи розвитку національної системи фінансового моніторингу.

Чотирнадцятого жовтня 2014 року Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню

тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 1702-VII (втрата чинності 28.04.2020) [9].

З 2015 року почався новий етап розвитку у вітчизняній банківській системі. На 48-му Пленарному засіданні Спеціального Комітету експертів Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів боротьби з відмиванням коштів і фінансування тероризму (MONEYVAL) українською делегацією було презентовано доповідь щодо прогресу України в цій сфері, у результаті чого позитивно оцінено реалізовані заходи [2]. Так, 2015 року схвалено Стратегію розвитку системи запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року (далі — Стратегія), а 2017-го відповідна Стратегія була оновлена [10], метою якої було вдосконалення і забезпечення стабільного функціонування системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

А 2019 року було ухвалено Закон про ПВК / ФТ, який набув чинності 28 квітня 2020 року, основою для його створення були: рекомендації FATF, Директива (ЄС) 2015/849 «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму», Регламент (ЄС) 2015/847 «Про інформацію, що супроводжує грошові перекази» тощо.

Крім того, Закон про ПВК/ФТ містить багато нововведень, зокрема ним передбачено: ризик-орієнтований підхід і перехід до кейсового звітування; використання належної перевірки, здійсненої іншим суб'єктом первинного фінансового моніторингу; збільшення суми фінансових операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу (з 150 тис. грн до 400 тис. грн) та зменшення кількості ознак таких фінансових операцій (із 17 до чотирьох); новітні можливості ідентифікації та верифікації клієнтів у банках; створення прозорого інструменту притягнення до відповідальності за порушення; оптимізацію витрат банків і фінансових установ на звітування про фінансові операції (завдяки автоматизації та зменшенню періодичності інформування); процедуру розкриття кінцевих бенефіціарних власників [1].

Висновки. Фінансовий моніторинг банківського сектору України пережив значні зміни з початку його становлення. Важливу роль у фінансовому моніторингу відіграють міжнародні організації, однак вирішальною в забезпеченні належного здійснення фінансового моніторингу є нормативно-правова база.

Як свідчить проведений аналіз, саме недосконале правове забезпечення повною мірою не вплинуло на підвищення ефективності системи у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Список використаної літератури

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 26.03.2021).
2. Бисага К. В. Національна система запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення України: етапи становлення й розвитку. *Держава та регіони. Державне управління*. 2016. № 1. С. 37—49.
3. Про Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмивання грошей (FATF) : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2001 № 1124. *Законодавство України*. 2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1124-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.03.2021).
4. Про схвалення Методичних рекомендацій з питань розроблення банками України програм з метою протидії легалізації (відмиванню) грошей, отриманих злочинним шляхом : Постанова Національного банку України від 30.04.2002 № 164 (втрата чинності). *Законодавство України*. 2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0164500-02#Text> (дата звернення: 27.03.2021).
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансуванню тероризму : Закон України від 28.11.2002 № 249-IV (втрата чинності). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 1. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249-15#Text> (дата звернення: 27.03.2021).
6. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу : Постанова Правління Національного банку України від 14.05.2003 № 189 (втрата чинності). *Законодавство України*. 2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0381-03#Text> (дата звернення: 27.03.2021).
7. Пленарне засідання Верховної Ради України від 16 березня 2004 року. 2004. URL : <https://www.rada.gov.ua/print/1760.html> (дата звернення: 27.03.2021).
8. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдження зброї масового знищення : Рекомендації FATF від 16.02.2012 / Неофіційний переклад

- Державної служби фінансового моніторингу України. 2012. URL : http://uainsur.com/wp-content/uploads/2012/04/New_FATF_Standarts.pdf (дата звернення: 27.03.2021).
9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон від 14.10.2014 № 1702-VII (втрата чинності). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 50—51. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18#Text> (дата звернення: 27.03.2021).
 10. Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1407-р. *Законодавство України*. 2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.03.2021).

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (2020). Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon Ukrainy vid 06.12.2019 № 361-IX [On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction: Law of Ukraine of 06.12.2019 № 361-IX]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 25. Retrieved March 23, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].
2. Bysaha, K. V. (2016). Natsionalna systema zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia Ukrainy: etapy stanovlennia y rozvytku [National system of prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction of Ukraine: stages of formation and development]. *Derzhava ta rehiony. Derzhavne upravlinnia — State and regions. Public Administration*, 1, 37—49 [in Ukrainian].
3. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2001). Pro Sorok rekomendatsii Hrupy z rozrobky finansovykh zakhodiv borotby z vidmyvannia hroshei (FATF): Postanova vid 28.01.2001 № 1124 [On the Forty Recommendations of the Financial Action Task Force (FATF): Resolution of January 28, 2001 № 1124]. *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine*. Retrieved March 27, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1124-2001-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
4. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2002). Pro skhvalennia Metodichnykh rekomendatsii z pytan rozroblennia bankamy Ukrainy prohram z metoiu protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) hroshei, otrymanykh zlochynnym shliakhom: Postanova vid 30.04.2002 № 164 (vtrata chynnosti) [On approval of Methodical recommendations on the development of programs by Ukrainian banks to combat money laundering: Resolution of 30.04.2002 № 164 (repeal)]. (2002). *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine*. Retrieved March 27, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0164500-02#Text> [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (2003). Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom abo finansuvanniu teroryzmu: Zakon Ukrainy vid 28.11.2002 № 249-IV (vtrata chynnosti) [On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime or terrorist financing: Law of Ukraine of 28.11.2002 № 249-IV (expiration)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1. Retrieved March 27, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249-15#Text> [in Ukrainian].
6. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2003). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro zdiisnennia bankamy finansovoho monitorynhu: Postanova Pravlinnia vid 14.05.2003 № 189 (vtrata chynnosti) [On approval of the Regulations on financial monitoring by banks: Resolution of the Board of May 14, 2003 № 189 (repeal)]. *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine*. Retrieved March 27, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0381-03#Text> [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada Ukrainy. (2004). Plenarne zasidannia 16 bereznia 2004 roku [Plenary session on March 16, 2004]. Retrieved March 27, 2021, from <https://www.rada.gov.ua/print/1760.html> [in Ukrainian].
8. FATF. (2012). Mizhnarodni standarty z protydiu vidmyvanniu dokhodiv ta finansuvanniu teroryzmu i rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Rekomendatsii vid 16.02.2012 [International standards for combating money laundering and terrorist financing and proliferation of weapons of mass destruction: Recommendations dated 16.02.2012]. Retrieved March 27, 2021, from http://uainsur.com/wp-content/uploads/2012/04/New_FATF_Standarts.pdf [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon vid 14.10.2014 № 1702-VII (vtrata chynnosti) [On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction: Law of 14.10.2014 № 1702-VII (repeal)]. *Vidomosti*

- Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 50—51. Retrieved March 27, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18#Text> [in Ukrainian].
10. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2015). Pro skhvalennia Stratehii rozvytku systemy zapobihannia ta protydii lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia na period do 2020 roku: Rozporiadzhennia vid 30.12.2015 № 1407-r [On approval of the Strategy for the development of the system of prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, terrorist financing and financing of proliferation of weapons of mass destruction until 2020: Order dated 30.12.2015 № 1407-r]. *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine*. Retrieved March 27, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

УДК 330.567.2

ІНВЕСТИЦІЙНІ РІШЕННЯ НА РИНКУ КРИПТОВАЛЮТ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ

Слобода Лариса Ярославівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового консалтингу та банківництва
Навчально-наукового інституту економічних і соціальних відносин
Університету банківської справи
e-mail: larisabaht@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8953-9111

Родіонова Євеліна Василівна,

студент магістратури
Навчально-наукового інституту економічних і соціальних відносин
Університету банківської справи
e-mail: rodionova_eva@ukr.net

Анотація. Обґрунтовано вплив інвестиційної складової на фінансову безпеку країни в умовах діджиталізації інвестиційних рішень у період COVID-19, розвинено зміст інвестиційної безпеки з позиції зміни форм інвестиційного капіталу, що раніше спрямовувався в модернізацію виробництва, а сьогодні інвестується в цифрову валюту, дозволяючи швидко отримувати прибуток. Доведено, що такий перелив капіталу створює істотну загрозу фінансовій безпеці країн, а віртуальна форма реалізації інвестиційного потенціалу створює ризики стабільності державних фінансів.

Проведено аналіз тенденцій ринку криптовалют з урахуванням регуляторного аспекту і способів входження приватних інвесторів на ринок віртуальних інвестицій. Визначено перелік загроз фінансовій безпеці країни у сфері реалізації інвестиційних рішень із криптовалютами на основі децентралізованих фінансових платформ. Доведено, що в середньостроковому періоді, крім загрози стрімкого зниження вартості самих активів, це також зумовлює ймовірність браку продуктивних інвестицій у реальних сектор національної економіки, зокрема через внутрішні інвестиції громадян країни. Запропоновано взаємовигідну інтеграцію централізованих і децентралізованих фінансів у сфері інвестиційних рішень на основі виведення численних проєктів криптоінфраструктури в легальне поле і надання їм дозволу взаємодіяти з традиційними постачальниками фінансових послуг, здійснювати трансфер інновацій і знань з урахуванням нових цифрових бізнес-моделей.

Ключові слова: інвестиції, фінансова безпека, інвестиційна безпека, криптовалюти, FinTech, DeFi.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 2; бібл.: 10.

INVESTMENT DECISIONS ON THE CRYPTOCURRENCY MARKET AND THEIR IMPACT ON THE COUNTRY'S FINANCIAL SECURITY

Sloboda Larysa,

Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Educational and Scientific Institute of Economic and Social Relations
of Banking University
e-mail: larisabaht@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8953-9111

Rodionova Evelina,

Student of Masters' degree
Educational and Scientific Institute of Economic and Social Relations
of Banking University
e-mail: rodionova_eva@ukr.net

Abstract. The article substantiates the impact of the investment component on the financial security in terms of digitalization investment decisions in the COVID-19 period. Developed the content of investment security from the standpoint of changing investment capital, which was previously invested at modernization of national economy. It is proved that such an inflow of capital poses a significant threat to the financial security. The virtual

form of investment potential at the choice of investors, guided by the motives of effective investment, creates risks to the stability of national finances.

The analysis of tendencies and investment decisions in the market of cryptocurrencies and virtual exchanges is carried out, the basic subjects of investment safety in this sphere and their motives concerning investment activity are defined taking into account regulatory aspect and ways of entrance of private investors in the market of virtual investments.

The significant threat to the country's financial security is the implementation of investment decisions with cryptocurrencies based on decentralized (virtual) financial platforms (DeFi), in which neither central banks nor governments have the power of regulation. The solution of the situation of confrontation of centralized and decentralized finances in the field of investment decisions on the basis of their mutually beneficial integration is offered. It is proved that in Ukraine there is a need to create an appropriate legal framework for cryptocurrencies to bring numerous cryptocurrency projects into the legal field and allow them to interact with traditional financial service providers for transferring innovation and knowledge.

The state policy on investment promotion should take into account the factors of globalization and the new technological system, because fintech is able to generate innovative tools to attract financial resources, which is necessary for Ukraine in the context of finding alternative financial sources. Prospects for further exploration will be aimed at finding effective ways to integrate traditional financial and virtual investments to increase the financial security of the national economy in the modern digital age.

Keywords: investing, financial security, investment security, cryptocurrency, Fintech, DeFi.

JEL Classification F21, G18

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 2; bibl.: 10.

Вступ. У сучасних трансформаційних умовах ви-клики залучення інвестицій у національну економіку набувають особливої актуальності. Зважаючи на значний вплив глобалізаційних процесів на розвиток інвестиційної діяльності, Україні не слід стояти осторонь цих процесів і слід брати активну участь у залученні інвестиційного капіталу. Складнощі виникають на етапі обґрунтування форм інвестицій і забезпечення їхньої ефективності в період становлення цифрової економіки та діджиталізації економічних процесів. Події на світовому ринку, спричинені спалахом коронавірусу, внесли колосальні зміни в сучасну інвестиційну діяльність як на тісносформованих міжнародних ринках, так і на трансконтинентальному рівні співпраці. Трансформація форм фінансової діяльності в період пандемії по особливому піднімає питання необхідності впровадження цифрових технологій та істотно змінює економічні процеси, актуалізуючи питання фінансової безпеки.

Нові фінансові інструменти у сфері децентралізованих фінансів (DeFi) і віртуальних активів створюють нові дистанційні можливості для інвесторів у контексті зниження ризиків і підвищення прибутковості. Вплив діджиталізації на інвестиційні процеси є істотним унаслідок формування віртуальної інфраструктури інвестиційних проєктів, спрощення процесів інвестування, зниження трансакційних витрат і скорочення часу на отримання прибутку. Активний розвиток і значна капіталізація ринку криптовалют та віртуальних бірж зумовлюють переміщення великих обсягів капіталу з реальної економіки у її віртуальну форму. Так, за даними Forbes, станом на 1 лютого 2021 року загальна капіталізація ринку криптовалют досягла 1 трильйона доларів США, дозволяючи інвесторам заробляти понад 300 % річних [1].

Інвестиційний капітал, який спрямовувався в модернізацію і розширення виробництва, сьогодні інвестується в цифрову валюту, дозволяючи швидко отримувати високий спекулятивний прибуток як індивідуальним, так і корпоративним та інституційним інвесторам. Такий перелив капіталу створює істотну загрозу фінансовій безпеці як для окремих країн, так і для світової економіки. А віртуальна форма реалізації інвестиційного потенціалу за вибором інвесторів створює ризики стабільності державних фінансів. Характерними ці явища є й для України, що зумовлено впливом пандемії COVID-19 та її наслідками у сфері неефективності ведення традиційного бізнесу, значних фінансових втрат у періоди карантину, низьким рівнем прибутковості традиційних сфер інвестування, високим рівнем корупції, складністю нормативно-правових актів у сфері інвестування, неповноцінним дотримання контрактів з іноземними інвесторами тощо. Це зумовлює гостру потребу визначення впливу віртуальної інвестиційної діяльності на фінансову безпеку країни в умовах діджиталізації інвестиційних рішень.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Теоретико-методологічні засади фінансової безпеки країни обґрунтували такі провідні економісти: В. Геець, М. Єрмошенко, К. Горячева, А. Мазаракі. Розвиток подальших підходів щодо управління інвестиційною безпекою країни та її взаємозв'язку з іншими видами фінансових загроз здійснювали такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як М. В. Алікаєва, Є. О. Балацький, Р. В. Бузин, С. В. Васильчак, В. П. Гордієнко, І. В. Губенко, Н. В. Дацій, В. Ю. Єдинак, О. О. Єрмак, М. М. Єрмошенко, О. Р. Жидяк, П. І. Застерова, Н. М. Захватава, І. Б. Калашников, В. І. Кириленко, Л. П. Коваль, З. В. Лагутіна, С. М. Лакіш, Л. Г. Ліпич, О. К. Малютін,

Т. Н. Манасерян, А. А. Мещеряков, М. О. Мороз, С. З. Мошенський, В. І. Мунтіян, Д. В. Нікитенко, С. А. Негматова, К. І. Новікова, Л. Ф. Новікова, В. К. Сенчагов, А. І. Сухоруков, А. Є. Федоренко, Г. О. Харламова, Ю. А. Шеховцова. Однак ускладнення розвитку соціально-економічних відносин під час COVID-19 і пов'язаний із цим прояв нових та загострення наявних загроз зумовлює необхідність подальшого розвитку науково-методичних підходів до ідентифікації загроз інвестиційній безпеці держави за умов активної діджиталізації економічних процесів.

Перспективи розвитку цифрових компаній та інвестування в цифрові активи описали у своїх дослідженнях такі зарубіжні вчені, як Дж. Маніка, С. Лунд, Дж. Вотцель, Л. Еден. Серед українських учених, які займалися питаннями розвитку цифрових фінансів, відомі праці О. Білоруса, В. Плєскач, Т. Затонацької, С. Циганова, І. Дульської, С. Коляденка. Разом із цим питання загроз інвестиційній безпеці внаслідок вкладень інвесторів у віртуальні активи та їхній вплив на фінансову безпеку країни є недостатньо дослідженими. До того ж залучення інвестицій є актуальним для України, і ситуація, що складається на міжнародних ринках капіталу, створює виклик для урядів у контексті розвитку сприятливого інституційного середовища та інфраструктури, яка б відповідала потребам сучасної цифрової економіки.

Метою статті є обґрунтування впливу інвестиційної складової на фінансову безпеку країни в умовах підвищеного попиту на віртуальні активи та діджиталізації інвестиційних рішень у період COVID-19.

Результати дослідження. Ключовим аспектом глобалізації є інвестиції. Міжнародна діяльність бізнесу не є новим явищем, але особливо за останні три десятиліття у світовій економіці спостерігається безпрецедентна відкритість національних та їхня модернізація в різних геополітичних регіонах, що включає дерегуляцію, демонополізацію, приватизацію і приватну участь у забезпеченні інфраструктури, зниження і спрощення податкових тарифів. Зростаючий потік приватного капіталу між країнами у формі прямих іноземних інвестицій, а також відповідні стратегії та політики для його залучення можна розглядати як одну з основних рушійних сил цього реформаційного процесу. Існують також і негативні аспекти — це витіснення місцевого бізнесу і виведення зароблених коштів із країни, так звана репатріація прибутку, яка відбувається у формі виплати дивідендів, відсотків, оплати внутрішньогрупових послуг або шляхом оплати оренди за обладнання, наданого материнською компанією.

Забезпечення ефективної інвестиційної діяльності та її стимулювання є одним із ключових завдань державної регіональної та міжнародної політик. Труднощі у вирішенні цих питань полягають у тому, що при ухваленні управлінських рішень органами державної влади необхідним є обґрунтування державної

інвестиційної політики, створення якої передбачає глибоке розуміння закономірностей діяльності фондового ринку на міжнародному і локальному рівнях та оволодіння посадовими особами методами стимулювання інвестицій.

Інвестиційна діяльність забезпечується шляхом реалізації інвестиційних проєктів і проведення операцій із корпоративними правами та іншими видами майнових та інтелектуальних цінностей. Підвищення уваги до інвестиційної безпеки зумовлюється тим, що інвестиції є основою матеріалізації економічної безпеки, а тому системність завдань останньої об'єктивно вимагає активізації інвестиційних процесів для забезпечення розширеного відтворення, створення потенціалу позитивних змін в умовах загострення соціально-економічних суперечностей, загроз саморозвитку і незалежності держави. Так, за оцінками фахівців Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації, за підвищення приватних інвестицій у країнах, що розвиваються, на 1 % до ВВП, за інших рівних умов, збільшується середньорічний темп зростання економіки на 0,71 %.

Значущість інвестиційної безпеки визначається необхідністю дотримання національних інтересів у цій сфері, зокрема щодо формування інвестиційної моделі розвитку економіки країни, забезпечення її структурної перебудови і реформування, формування сприятливого інвестиційного клімату на міжнародній арені; забезпечення керованості «переливання» капіталу до високотехнологічних секторів національної економіки, поєднання інвестицій з інноваціями, прискорення модернізації промисловості та інфраструктури, розвиток фондового ринку; уникнення руйнування фінансової системи, забезпечення ліквідності підприємств і банків, уникнення виключної залежності від іноземного капіталу через великі обсяги зовнішнього боргу і залучення додаткових міжнародних кредитів, захист національної економіки від експансії іноземних транснаціональних корпорацій.

В умовах сучасності забезпечення інвестиційної безпеки України має відбуватися з урахуванням таких чинників:

- різкого скорочення експорту українського капіталу за межі України;
- високого ступеня пов'язаності міжнародних капіталів;
- браку значних обсягів вільного іноземного капіталу;
- гострої конкуренції між сферами його вкладення і країнами, які залучають іноземний капітал, оскільки сучасні інвестори твердо дотримуються економічної ефективності інвестування капіталу.

Захищеність інвестицій та їхня економічна ефективність для учасників інвестиційного процесу є віддзеркаленням їхньої економічної природи стосовно вкладення інвестицій як майнових, так

й інтелектуальних цінностей в об'єкти підприємницької, господарської та інших видів діяльності, з метою отримання прибутку, дивіденду чи соціального ефекту в майбутньому.

Інвестиційна безпека реалізується внаслідок захищеності інвестиційного капіталу, який на нинішній день може мати різні форми, зокрема:

- вартість активів компанії за вирахуванням боргових зобов'язань;
- власні засоби підприємства з урахуванням строкового боргу;
- основні засоби за вирахуванням амортизації;

- інтелектуальні ресурси (ідеї, проекти, винаходи);
- зовнішні фінансові запозичення (кредити);
- віртуальні активи [2].

З погляду теорії інвестицій, об'єкт для інвестора становить проміжну ланку, що сприяє досягненню цілі інвестора — отримання прибутку на вкладений капітал. Отже, об'єкт є мірою і сутністю інвестиційної активності суб'єкта. Зарубіжний досвід свідчить про належність значної кількості об'єктів інвестиційної безпеки країни, які за визначенням і критичною інфраструктурою дещо відмінні в різних країнах світу (табл. 1).

Таблиця 1

Приклади національних визначень об'єктів інвестиційної безпеки

Країна	Критична інфраструктура
Австралія	Ті фізичні об'єкти, ланцюги постачання, інформаційні технології та комунікаційні мережі, які суттєво вплинуть на соціальне чи економічне благополуччя нації або вплинуть на здатність Австралії вести національну оборону та сприяти забезпеченню національної безпеки
Канада	Фізичні та інформаційні технології, мережі, послуги та активи, які матимуть серйозний вплив на здоров'я, безпеку, національну безпеку або економічне благополуччя канадців, або на ефективне функціонування уряду Канади
Німеччина	Організації та засоби, що мають велике значення для громади, чия невдача або знецінення спричиняє стійкий дефіцит запасів, значні порушення громадського порядку або інші драматичні наслідки
Нідерланди	Продукти, послуги та супутні процеси, які в разі порушення або невдачі можуть призвести до серйозних соціальних порушень. Це може бути у формі величезних втрат та нанесення серйозних економічних збитків
Велика Британія	Ті активи, послуги та системи, які підтримують економічне, політичне та соціальне життя Великої Британії, значення якого таке, що втрата може: 1) викликати великі втрати життя; 2) мати серйозний вплив на національну безпеку; 3) мати інші серйозні соціальні наслідки для громадян; 4) безпосередньо стосуються національного уряду
США	Критична інфраструктура, яка визначена як системи та активи, у тому числі як у фізичній, так і у віртуальній формах, які є життєво важливими для США, що непрацездатність або знищення таких систем і активів матимуть негативний вплив на національну економічну безпеку, національне здоров'я населення або безпеку. Для інвестиційної політики вона визначається як: ті системи та активи, фізичні чи віртуальні, які є настільки життєздатні для США, що неіездатність чи/або знищення таких систем і активів матимуть негативний вплив на національну безпеку.

Джерело. [3].

Віртуальні активи офіційно визнані об'єктами інвестиційної безпеки у США. Суб'єктами інвестиційної безпеки є учасники і власники вільних інвестиційних ресурсів (банки, фінансові компанії, приватні інвестори), а з другого боку — компанії, що мають потребу в інвестиційних ресурсах.

Важливою частиною безпеки інвестицій є посередники, котрі забезпечують взаємодію інвестиційних інститутів зі споживачами інвестиційних ресурсів. У цілому основні суб'єкти інвестиційної безпеки такі: держава, особа, підприємство, регіон, світове співтовариство. Саме взаємодія цих суб'єктів визначає характер, ступінь та особливості інвестиційної діяльності та інвестиційної безпеки. Крім того, суб'єкти і є джерелом суб'єктивних та об'єктивних загроз інвестиційній безпеці.

Таким чином, в основу інвестиційної безпеки країни закладено такі компоненти:

- національні інтереси (зокрема, інтереси в інвестиційній сфері);
- загрози як фактори, що створюють небезпеку реалізації інтересів;

- систему заходів для передбачення і своєчасного попередження загроз.

Щодо національних інтересів, то в економіці України відбувається диспропорційний розподіл інвестицій. Цілі індивідуальних інвесторів, як внутрішніх, так і зовнішніх, частіше не збігаються з національними інтересами, немає фактору довіри до системи національної безпеки, а напрями, визнані пріоритетними в інвестиційній політиці, не дають прибутку інвесторам на вкладений капітал, що не мотивує його залучення і призводить до виведення капіталу з реального сектору економіки у віртуальні сфери, стираючи кордони для національного регулювання й посилюючи структурні деформації.

Сучасні тенденції розвитку цифрової економіки несуть певні загрози скорочення інвестицій у реальний сектор. Прикладом може бути активне поширення криптовалют, які не підпадають під державне регулювання, і, як визнають експерти, часто використовуються для реалізації корупційних схем та відмивання грошей. Провідні світові економісти, серед яких варто виділити нобелівських лауреатів Джозефа Стігліца,

Пола Кругмана, голову JP Morgan Джеймі Даймона, засновника хеджфонду Bridgewater Associates Рея Дально, голову BlackRock Ларрі Фінка, у пресі відкрито виступили проти криптовалют, характеризуючи їх як величезну фінансову аферу, «мильну бульбашку» і велику загрозу для потенційних інвесторів по всьому світі. Розвиток і стрімке поширення криптовалют призвело до того, що величезні обсяги капіталу переміщуються з реальної економіки у віртуальну. Ті кошти, які могли б інвестуватися в модернізацію і розширення виробництва, в інновації, фактично йдуть на купівлю цифрових кодів, тобто замість капітальних інвестицій інвестори вкладають кошти у віртуальні [4].

За даними Bloomberg з посиланням на дані CoinGecko, 2020 року за період пандемії загальна ринкова вартість криптовалюта виросла в п'ять разів. Аналітики називали серед причин швидкого зростання ринку інтерес з боку роздрібних трейдерів-спекулянтів, що настають за трендом аналітичних фондів та інституційних інвесторів. JP Morgan 5 січня допустив, що біткойни можуть у довгостроковій перспективі подорожчати до 146 000 доларів США [1].

Цифрові валюти дорожчають в умовах, коли уряди витрачають великі суми на підтримку економіки, а деякі аналітики побоюються неминучого обвалу і високого рівня інфляції. Експерти стверджують, що криптовалюти є відмінним інструментом хеджування долара. Відтак, відбувається перефокусування інвестиційного потенціалу у віртуальну сферу. Нові ризики для світової фінансової системи чинять значний вплив на стабільність державних фінансів і підвищують рівень загроз фінансовій безпеці.

Так, на думку фахівців, негативними наслідками і загрозами трансформації фінансової системи можуть стати зникнення банківської системи у класичному варіанті, руйнація депозитного ринку і системи накопичувального пенсійного забезпечення, радикальні зміни на ринку праці та драматичні соціальні зміни внаслідок зникнення цілої низки професій як результат поширення нових ІТ-технологій на фінансовому ринку [5].

Зміни у форматі функціонування фінансових систем полягатимуть у поступовому перенесенні платіжних трансакцій в електронний варіант, появі нових засобів платежу, новітніх платіжних інструментів. При цьому чимало з очікуваних інновацій є дискусійними з позиції нормативного регулювання і практичного використання.

Зокрема, пильну увагу центральних банків і міжнародних фінансових установ привертають електронні гроші й криптовалюта і сучасні віртуальні інвестиційні платформи, що забезпечують приватним інвесторам істотний спекулятивний дохід.

Моніторинг інвестиційних проєктів у сфері FinTech і децентралізованих фінансових сервісів (*англ.* Decentralized Finance, DeFi) показує, що ці інвестиції:

- є доступними для широкого загалу інвесторів із нижчим порогом входження капіталу, ніж інвестиції в нерухомість;
- дозволяють здійснювати трансакції дистанційно з будь-якої точки світу;
- не підлягають державним бюрократичним процедурам;
- унеможливають корупцію в цій сфері та вплив хабарництва, оскільки функціонують на блокчейн-платформах без впливу людського чинника;
- дають істотно вищий рівень прибутковості на вкладений капітал, ніж депозити банків чи вкладення в цінні папери, чи страхові накопичення;
- дають можливість особисто керувати інвестиційним портфелем за кодами;
- є анонімними і закритими для впливу третіх осіб, мають високий *privacy*;
- мають високий рівень захисту від зовнішніх операційних втручань;
- є гнучкими і неприв'язаними до певної юрисдикції, діють глобально.

Отже, діджиталізація здійснює істотний вплив на динаміку і напрями інвестиційних потоків, особливо в умовах пандемії. На думку експертів USAID, при проведенні опитування в Україні в рамках Проєкту USAID «Трансформація фінансового сектору» щодо розвитку Fintech і DeFi, технології дають змогу надавачам фінансових послуг знижувати витрати та отримувати віддалений доступ до споживачів, що веде до більшої фінансової інклюзії. Технології також відчиняють двері на ринок фінансових послуг для нових гравців: мобільних операторів, платформ електронної комерції, месенджерів, соціальних мереж та інших технологічних гігантів із великою клієнтською базою [5].

Різноманіття пропозицій нових фінансових послуг у світі сьогодні просто вражає. Регулятори почали усвідомлювати необхідність підтримки нових фінансових технологій за допомогою нового регулювання, створення регуляторного тестового середовища (*sandbox*), запровадження гнучкого підходу до ліцензування для нових учасників ринку і податкових пільг. Велика Британія, північноєвропейські країни, Литва і Сінгапур є найкращими прикладами підтримки цифрових технологій [7]. Китай лідирує за інноваціями у FinTech протягом останніх п'яти років. Підтвердженням є той факт, що чотири найбільші компанії у світі у сфері розвитку фінансових технологій є китайськими, це — Ant Financial (60 млрд дол. США), Lufax (18,5 млрд дол. США), JD Finance (7 млрд дол. США) та Qufenqi (5,9 млрд дол. США). Загалом, у галузі фінансових технологій активно працює понад 940 компаній у Китаї [7, с. 32].

Комісія азартних ігор Великобританії офіційно додала віртуальні валюти до списку засобів платежу для ліцензованих вебсайтів онлайн-казино. Таке рішення

було ухвалено після перегляду умов для отримання ліцензій і кодексу практик, а також після серії переговорів зі стейкхолдерами [7]. Тобто криптовалюта володіє значним потенціалом, і для лідируючих країн у цій галузі відкриваються величезні можливості та з'являється колосальний ресурс. Криптовалюта змінює традиційні підходи у сфері фінансів — від методів інвестування до оплати покупок і використання електронних пристроїв. Властивість криптовалют як альтернативних інвестицій виявилась комплементарною до їхніх початкових функцій. Попит на криптовалюту породжується передусім їхніми характеристиками — коли ціна збільшується, то проявляється інвестиційний ефект.

Отже, сьогодні криптовалюти можна розглядати як різновид альтернативних інвестиційних активів. Традиційні валюти не змогли повною мірою задовольнити вимоги економічних суб'єктів та інвесторів. З 2009 року криптовалюти почали стрімкий рух від маловідомих, нішевих технологічних цікавинок до фінансових інструментів, які швидко розростаються і є предметом інтенсивного суспільного

інтересу. Їх усе більше включають до різноманітних інших фінансових операцій. Наприклад, форма залучення інвестицій в нові технологічні проекти і стартапи у формі емісії та продажу інвесторам нових криптовалют під назвою ICO (initial coin offering, або «первинне розміщення монет»). Центральні банки починають вивчати можливості випуску криптовалют, тому й не дивно, що їм пророкують роль майбутнього грошово-кредитних і платіжних систем [8]. За останні десять років ринок криптовалют суттєво розширився. На ранніх етапах криптовалюти були фінансовим інструментом переважно для найбільш професійних інвесторів, проте зараз доступ до них має практично кожен індивідуальний інвестор. Зауважимо, що поріг входу на ринок криптоактивів становить близько 150 доларів США, відсутня як необхідність детальної верифікації трейдера, так і потреба у використанні брокерів для ведення торговельної діяльності на віртуальних біржах.

У табл. 2 наведено дані щодо Топ-20 криптовалют, що мають найвищий попит серед інвесторів і професійних Інтернет-трейдерів.

Таблиця 2

**Топ-20 криптовалют за ринковою капіталізацією
станом на 02.02.2021**

№ пор.	Назва валюти	Тікер	Ціна, дол. США	Рин. кап. (млрд дол. США)	Обсяг за 24 год. (млрд дол. США)	Обсяг	Зміни за 24 год.	Зміни за 7 год.
1	Біткоїн	BTC	34,272	639,31	61,26	39,01%	+1,33%	+7,90%
2	Ефіріум	ETH	1,420,3	162,22	32,68	20,81%	+7,88%	+7,27%
3	Tether	USDT	1,0023	26,78	116,06	73,90%	+0,20%	+0,02%
4	Ріпл	XRP	0,36135	16,21	31,89	20,30%	-41,85%	+33,60%
5	Polkadot	DOT	16,4527	14,81	2,11	1,34%	+2,71%	-3,88%
6	Cardano	ADA	0,42577	13,02	5,18	3,30%	+23,07%	+22,56%
7	Chainlink	LINK	23,46	9,51	2,55	1,62%	+5,27%	+2,79%
8	Лайткоїн	LTC	137,55	9,06	6,01	3,83%	+5,13%	+0,78%
9	Bitcoin Cash	BCH	422,32	7,74	5,26	3,35%	+2,60%	-2,68%
10	Binance Coin	BNB	50,228	7,72	1,36	0,86%	+9,95%	+22,04%
11	Stellar	XLM	0,32415	7,12	3,49	2,22%	+1,39%	+24,41%
12	USD Coin	USDC	0,99929	5,87	1,46	0,93%	0%	-0,01%
13	Uniswap	UNI	18,9798	5,48	2,14	1,37%	+6,70%	+52,84%
14	Dogecoin	DOGE	0,033339	4,35	5,22	3,32%	-14,16%	+309,40%
15	Wrapped Bitcoin	WBTC	34,414	4,02	219,99	0,14%	+1,59%	+8,13%
16	Aave	AAVE	294,73	3,65	655,61	0,42%	-0,40%	+15,47%
17	Bitcoin SV	BSV	180,42	3,34	859,41	0,55%	+1,05%	+3,35%
18	Compound Coin	COMP	0,0555007	2,98	1,77	0%	0%	+100K%
19	EOS	EOS	3,0458	2,87	4,85	3,09%	-3,74%	+15,19%
20	Monero	XMR	145,7	2,61	1,29	0,82%	+1,96%	+6,53%

Джерело. [9].

Саме біткоїн (BTC) є беззаперечним лідером як за ціною, так і за ринковою капіталізацією станом на 2 лютого 2021 року. Його капіталізація становить 65,51 % ринку, а капіталізація найбільших 10 криптовалют відповідає 90 % ринку. Усього три криптовалюти (Bitcoin, Ethereum, Tether) покривають уже 80 % ринку за обсягом операцій. Інвестиції у криптовалюти набули істотного поширення завдяки високому рівню

волатильності, надії інвесторів на швидке і легке збагачення, а також відсутності регулювання та ринкової структури. Зауважимо, що ринок криптовалют є сильно роздробленим: існує велика кількість обмінних платформ для торгівлі та обміну цими фінансовими активами по всьому світу. Найвідомішими віртуальними біржами, доступ до яких є й в Україні, є *Kraken*, *Bibox*, *Coinbase*, *Bitfinex* і *Gemini*, *Probit* та інші.

Найбільшою загрозою для фінансової безпеки країни є реалізація інвестиційних рішень із криптовалютними на основі децентралізованих фінансових платформ. Децентралізована віртуальна система (DeFi) означає, що мережа працює завдяки її користувачам, без залучення третьої сторони — центрального органу влади чи посередника, які контролюють її. Ні центральні банки, ні уряди не мають влади над цією системою. Таким чином криптовалюти вирішують важливі інвестиційні завдання — грошових витрат на комісії, скорочення часу, зменшення бюрократичних процедур, оскільки функціонують на основі системи «блокчейн». Інвестувати у криптовалюти можна такими способами:

- купити монети на біржі, використовуючи фіатні гроші або іншу монету;
- придбати монети в іншого користувача через торговельну платформу;
- видобути монети, якщо вони базуються на основі консенсусу Proof-of-Work;
- купити монету напряму в емітента, зокрема через ICO;
- одержати монети як плату за надані товари чи послуги (ІТ-компанії);
- автоматично здобути монети новоутворених криптовалют (майнинг).

До ключових переваг інвестиційних рішень у криптовалютах, що сприяло зростанню цього ринку, належить відсутність посередників, низька вартість трансакцій порівняно з банками, нижчі ризики порівняно з традиційними валютами, універсальність із безліччю методів торгівлі та обміну грошовими коштами по всьому світу, відсутність зв'язку з традиційними індикаторами фінансового ринку — валютними курсами, трансакційними платежами чи процентними ставками. Відсутність офіційних статистичних даних щодо інвестування у криптовалюти громадянами України не дає змоги представити аналітичну картину обсягів цього ринку. Проте зважаючи на високий рівень прибутковості приватних інвестицій у цю сферу (від 5 до 15 % місячних на вкладений капітал), повний дистанційний формат роботи і можливість ефективної комунікації з Інтернет-трейдерами в аспекті управління власним капіталом, низький рівень довіри громадян країни до традиційних фінансових інституцій, оподаткування банківських депозитів, можемо говорити про активне поширення цього виду інвестування в Україні.

Зокрема, про це свідчать й офіційні дані щодо вкладень у криптовалюти на рівні органів державної влади і депутатів Верховної Ради України. За даними офіційного видання «Бізнес-цензор», українці також не стоять осторонь від цього тренду. У криптовалюти інвестують тисячі громадян, у тому числі й державні управлінці. Депутати Верховної Ради володіють криптовалютами на загальну суму 201 млн доларів США,

що за курсом НБУ на 19 січня 2021 року (28,19 грн / доларів США) — це 5,7 млрд грн. Найпопулярнішою криптовалютою серед народних депутатів України, за даними їхніх декларацій, є біткоїн, який на першому місці за вартістю (1 BTC на 19.01. коштував 37,1 тис. доларів США). Друга за популярністю криптовалюта у Верховній Раді — Ethereum, яку продають за 1,415 долара США за одиницю.

Серед депутатів є також і ті, хто зберігає свої кошти в більш екзотичних криптовалютах, наприклад: Bitcoin Cash (528 доларів США / за одиницю, Monero (156 доларів США / одиницю) та Litecoin (162 долари США / одиницю) [11].

Тому якщо державні діячі активно здійснюють приватні інвестиції та зберігають кошти у криптовалютах, недоречно говорити про нелегітимність їхнього статусу в Україні. Така ситуація також провокує недовіру громадян до фіатних інвестицій і вказує на інші шляхи забезпечення власного добробуту на основі інвестування у віртуальні активи. Попри це, недоліками використання криптовалют для інвестування, що зумовлюють загрози для інвестиційної безпеки країни, є висока волатильність цін на них, ризики втрати валюти, невизначений правовий статус у більшості країн світу, вірогідність розколу валюти через «перегрівання» ринку.

Отже, розвиток цифрових технологій і запровадженням електронних платежів змінюють чинну парадигму валютної емісії. Така геополітична децентралізація призведе до зміни державного ландшафту з єдиним економічним ринком цифрових споживачів, поглиблення публічно-приватного партнерства, нової фінансової моделі та нових методів фінансування. Використання в Україні криптовалют підриває монополію держави на емісію грошей і послаблює національну грошову одиницю. Ключовими загрозами функціонування криптовалют в Україні, що зумовлюють обмеження на їхнє використання, є:

- використання віртуальних валют для нелегальних трансакцій;
- експансійне проникнення на внутрішній ринок іноземних компаній і загострення конкуренції й втрати ринкових позицій національними;
- втрата державної монополії на емісію грошей;
- зменшення сеньйоражу центрального банку;
- зниження попиту на національну валюту, що зумовлює її знецінення та зміну швидкості обігу, що ускладнює процес визначення швидкості обігу грошей і здійснення грошово-кредитного регулювання;
- неможливість проведення ефективної грошово-кредитної політики, оскільки грошова маса частково буде поза контролем регулятора;
- зменшення рівня впливу або усунення фінансових посередників;
- невизначеність об'єктивної цінності криптовалют;

- протистояння між емісією і реальним попитом на віртуальну валюту;
- відсутність державного гарантування безпеки операцій із криптовалютами;
- нульова внутрішня вартість, яка може призвести до перетворення віртуальної валюти на «фінансову бульбашку».

Висновки. Отже, наслідки для фінансової безпеки країни через інтенсивність інвестиційних рішень у криптовалюті є багатоваріантними. Активний роз-

виток цифрової економіки викликає загрози стабільності фінансової системи, а зростання популярності криптовалют призводить до вилучення капіталу з реального сектору економіки у сферу цифрових фінансів.

Це в середньостроковому періоді, крім загрози стрімкого зниження вартості самих активів, створює загрозу браку продуктивних інвестицій у реальних сектор національної економіки, зокрема через внутрішні інвестиції громадян країни.

Список використаної літератури

1. Таиров Р. Общая капитализация рынка криптовалют впервые превысила 1 трлн долларов США. *Forbes. Финансы и инвестиции*. 2021. 7 января. URL : <https://www.forbes.ru/newsroom/finansy-i-investicii/418057-obshchaya-kapitalizaciya-rynka-kriptovalyut-vpervye-prevysila-1>.
2. Приходько В. П. Інвестиційна безпека як важливий чинник подолання фінансово-економічної кризи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 16. С. 6—9.
3. Ткаленко С. І. Інвестиційна безпека: теорія, методологія, практика : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2018. 286 с.
4. Корнеева Ю. В. Інвестиційні виклики цифрової економіки. *Економіка і фінанси*. 2017. № 11. С. 88—99.
5. Власюк О. С. Фінансова система інформаційної економіки. *Стратегічна панорама*. 2017. № 2. С. 46—55.
6. USAID. Опитування українських банків та фінтех компаній. Проект USAID «Трансформація фінансового сектора». 2019. 52 с. URL : http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/12/FinTech-Survey-Report_UKR_12-12-2019.pdf.
7. The state of fintech. PwC Report. Startupbootcamp Fintech. 2017. 89 p. URL : <https://www.pwc.com/sg/en/publications/assets/fintech-startupbootcamp-state-of-fintech-2017.pdf>.
8. Perkins D. W. Cryptocurrency: The Economics of Money and Selected Policy Issues. Congressional Research Service, 2020. 31 p. URL : <https://fas.org/sgp/crs/misc/R45427.pdf>.
9. Blockchair. Market data by CoinMarketCap. 2021. URL : <https://blockchair.com/markets?from=cryptolization.com>.
10. Вінничук Ю. Хто з народних депутатів володіє криптовалютами на 5,7 мільярда гривень. *Бізнес-цензор*. 2021. 20 січня. URL : https://biz.censor.net/resonance/3242768/hto_z_narodnih_deputatv_volod_kriptovalyutami_na_57_mlyarda_griven.

References

1. Tairov, R. (2021, January 7). Obshchaya kapitalizaciya rynka kriptovalyut vpervye prevysila 1 trln dollarov SSHA [The total capitalization of the cryptocurrency market for the first time exceeded 1 trillion US dollars]. *Forbes. Finansy i investicii — Forbes. Finance and investment*. Retrieved from <https://www.forbes.ru/newsroom/finansy-i-investicii/418057-obshchaya-kapitalizaciya-rynka-kriptovalyut-vpervye-prevysila-1> [in Russian].
2. Prykhodko, V. P. (2013). Investytsiina bezpeka yak vazhlyvyi chynnyk podolannia finansovo-ekonomichnoi kryzy [Investment security as an important factor in overcoming the financial and economic crisis]. *Investytsii: praktyka ta dosvid — Investments: practice and experience*, 16, 6—9 [in Ukrainian].
3. Tkachenko, S. I. (2018). *Investytsiina bezpeka: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Investment security: theory, methodology, practice]. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].
4. Kornieieva, Yu. V. (2017). Investytsiini vyklyky tsyfrovoy ekonomiky [Investment challenges of the digital economy]. *Ekonomika i finansy — Economics and finance*, 11, 88—99 [in Ukrainian].
5. Vlasjuk, O. S. (2017). Finansova systema informatsiinoi ekonomiky [Financial system of information economy]. *Stratehichna panorama — Strategic panorama*, 2, 46—55 [in Ukrainian].
6. USAID. (2019). *Opytuvannia ukrainskykh bankiv ta fintekh kompanii. Proekt USAID «Transformatsiia finansovoho sektora»* [Survey of Ukrainian banks and fintech companies. USAID Financial Sector Transformation Project]. Retrieved from http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/12/FinTech-Survey-Report_UKR_12-12-2019.pdf [in Ukrainian].
7. PwC. (2017). The state of fintech. PwC Report. Retrieved from <https://www.pwc.com/sg/en/publications/assets/fintech-startupbootcamp-state-of-fintech-2017.pdf>.
8. Perkins D. W. (2020). Cryptocurrency: The Economics of Money and Selected Policy Issues. Congressional Research Service. Retrieved from <https://fas.org/sgp/crs/misc/R45427.pdf>.

9. Blockchair. (2021). Market data by CoinMarketCap. Retrieved from <https://blockchair.com/markets?from=cryptolization.com>.
10. Vinnychuk, Yu. (2021, January 20). Khto z narodnykh deputativ volodiie kryptovaliutamy na 5,7 miliarda hryven [Who among the people's deputies owns cryptocurrencies for 5.7 billion hryvnias]. *Biznes-tsenzor — Business censor*. Retrived from https://biz.censor.net/resonance/3242768/hto_z_narodnih_deputatv_volod_kriptovalyutami_na_57_mlyarda_griven [in Ukrainian].

УДК 336.77:332.2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ КОРОНАКРИЗИ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Шевчук Тетяна Віталіївна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри цифрової та міжнародної економіки

Навчально-наукового інституту економічних та соціальних відносин Університету банківської справи

e-mail: shev_tana@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-7486-8521

Сідельник Олена Петрівна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансового консалтингу та банківництва

Навчально-наукового інституту економічних та соціальних відносин Університету банківської справи

email: helen.sidelnuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6498-5900

Кравчук Галина Теодорівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри цифрової та міжнародної економіки

Навчально-наукового інституту економічних та соціальних відносин Університету банківської справи

e-mail: halyna.kravch@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1844-8797

Анотація. Розглянуто особливості та характер економічної кризи, спричиненої пандемією COVID-19; оцінки, зроблені науковцями-аналітиками стосовно прогнозів перебігу коронакризи і факторів, які несуть загрозу світовій економіці. Україна опинилася в новій системі ризиків, пов'язаних зі світовою економічною рецесією, що спонукало сповільнення економічної динаміки. Проведено аналіз впливу введення суворих карантинних умов на різні сфери економічної діяльності в Україні. Зменшення ділової активності, спровоковане пандемією, погіршенням кон'юнктури на світових ринках низки промислових товарів, послабленням інвестиційної діяльності тощо спричинило зниження показників усіх секторів економіки. Аналіз реального ВВП показав, що 2020 року економіка повернулася до показників 2012 року. Відповідно значно знизилися показники виконання державного бюджету України. Банківська система країни також перебуває у складних умовах. Однак ситуація на грошово-кредитному ринку залишається стабільною і банківська система має досить високий рівень ліквідності. Банки володіють достатніми ресурсами для безперебійної діяльності навіть в умовах погіршення настроїв населення і бізнесу під впливом негативних новин зі світових ринків. Уперше в історії під час кризи банківські установи не стали фактором посилення економічної нестабільності.

Ключові слова: економіка, економічна криза, коронакриза, пандемія, економічні показники.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 5; бібл.: 14.

ANALYSIS OF THE CORONA CRISIS' IMPACT ON THE ECONOMY OF UKRAINE

Shevchuk Tetyana,

Ph. D. in Economics, Associate Professor,

Associated Professor of the Department of Finances, Banking and Insurance

of the Lviv Institute of Banking University

e-mail: shev_tana@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-7486-8521

Sidelnyk Elena,

Ph. D. in Economics, Associate Professor

Associated Professor of the Department of Financial Consulting and Banking

of the Lviv Institute of Banking University

email: helen.sidelnuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6498-5900

Kravchuk Halyna,

Ph. D. in Pedagogics, Associate Professor,
Associated Professor of the Department of Finances, Banking and Insurance
of the Lviv Institute of Banking University
e-mail: halyna.kravch@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1844-8797

Abstract. The article explores the essence and nature of the economic crisis caused by the COVID-19 pandemic, which in combination with the coronavirus network infodemia caused the community to plunge into a deep systemic crisis. Society has faced global challenges, which need to be addressed through a series of well-considered measures, primarily state support for small and medium-sized businesses, stimulating job growth, improving the investment climate and attracting investment.

The uniqueness and features of the coronary crisis are emphasized. After all, the COVID-19 pandemic is the first experience in recent history when a purely biological factor has acquired a virtually independent life in the social sphere and has shown superpower in influencing the political, legal, socio-economic spheres, interstate relations and community life, dictating behavior national communities, in which the imperatives of health and life clearly prevail over previously inviolable values. The assessments made by scientists-analysts concerning the forecasts of the coronary crisis and the factors that pose a threat to the world economy are considered. Ukraine found itself in a new system of risks associated with the global economic recession, which prompted a slowdown in economic dynamics.

The authors analyze the impact of the introduction of strict quarantine conditions on various areas of economic activity in Ukraine. The decline in business activity provoked by the pandemic, the deteriorating situation in world markets for a number of manufactured goods, the weakening of investment activity, etc. has led to a decline in all sectors of the economy. Analysis of real GDP showed that in 2020 the economy returned to 2012. Accordingly, the performance indicators of the state budget of Ukraine have significantly decreased. The country's banking system is also in a difficult situation. However, the situation in the money market remains stable and the banking system has a fairly high level of liquidity. Banks have sufficient resources for uninterrupted operation, even in a deteriorating mood of the population and business under the influence of negative news from world markets. For the first time in history during the crisis, banking institutions did not become a factor in increasing economic instability.

Keywords: economy, economic crisis, corona crisis, pandemic, economic indicators.

JEL Classification A10, A11, A19

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 5; bibl.: 14.

Вступ. Розвиток економіки України в останні роки демонструє нестійку динаміку, що підтверджує різну адаптованість її галузей до викликів сучасності, і має наслідком зниження рівня інвестиційно-інноваційної активності й конкурентоспроможності.

Негативні тенденції, що склалися у виробничій сфері (старіння основних фондів і технологічного оснащення, втрата кваліфікованих кадрів, падіння показників інноваційної діяльності тощо), можуть призвести в найближчі роки до нової системної кризи вітчизняної економіки. Тому енергійний перехід на інноваційну модель сталого розвитку, на думку В. Шипуліна, — об'єктивно єдиний шанс уникнути такої кризи й досягти позитивних для всього суспільства результатів [1]. Адже інноваційність є визначальною характеристикою сучасних науково-технічних, виробничих, соціально-економічних і суспільних процесів нашої держави [2].

У структурі ВВП України частка підприємств 4-го (літаки, автомобілі, кораблі тощо) і 5-го (мобільний зв'язок, мікроелектроніка та інформатика) технологічних укладів невелика.

Не відповідають інноваційному курсу низькі витрати на дослідження і розробки, особливо у промисловості України. Причиною низького рівня висо-

котехнологічного розвитку підприємства традиційно вважають брак коштів. Водночас на інноваційну діяльність підприємств України було витрачено більше ніж 3 млрд грн, з яких на здійснення технологічних інновацій припадає майже 64 %. Україні належить подолати значне відставання за рівнем інноваційної активності підприємств. Цей показник не перевищує 20 %, тоді як середній показник в ЄС, уже не кажучи про країни, які є інноваційними лідерами, становить близько 44 % [3].

Разом з тим, попри повільне впровадження високіх технологій, відсутність інноваційної інфраструктури, низьку інноваційну активність, економіка України, на нашу думку, має потенціал для зростання:

- сільське господарство і все довкола нього (35 % відсотків українського експорту — агропродукція);
- хай-тек (Україна має тисячі компаній із високими технологіями, здебільшого малих, це велика конкурентна перевага);
- постачання (зараз багато польських середніх підприємств переносять своє виробництво до України. Наша країна може стати потужним «субпостачальником» на європейські ринки, як це зробили Болгарія і Румунія).

Економіка, як і будь-яка система, прагне до стабільного стану і хоче уникнути хаосу. Однак закони діалектики свідчать про протилежне. Стабільність не може існувати сама по собі, без хаосу і кризи. Стабільний стан і криза — постійні антагонізми в розвитку будь-якої системи. Історично так склалося, що розвиток людства був пов'язаний із постійною боротьбою з негодами — війнами, епідеміями, стихійними природними катаклізмами тощо. Криза, у широкому розумінні, так само потрібна системі, що розвивається, як і стабільний стан. Кризу потрібно розглядати як переломний момент у розвитку системи, що дає простір новому витку економічних змін.

Термін криза (з грецьк. *krisis*) означає різкий перелом, тяжкий перехідний стан, крайня точка падіння, гостра нестача, невідповідність. В економіці термін «криза» набув поширення і визначення, насамперед, у зв'язку з розробленням концепції циклічності розвитку економічних систем, яка належить до фундаментальних складових категоріального апарату економічної теорії і понад сто років є об'єктом досліджень різних наукових шкіл та напрямів економічної науки [4].

Аналіз досліджень і постановка завдання. Серед науковців, які займалися проблемами економічного зростання в умовах кризи, можна виділити: О. М. Алимова, О. І. Амошу, В. М. Архангельського, Ю. М. Бажала, Н. Т. Ігнатенка, В. В. Карлусова, К. М. Міська, В. Н. Руденка та ін. Разом з тим, попри численні дослідження різних аспектів антикризового регулювання економіки, у вітчизняній науці не склався цілісний підхід до напрямів і способів подолання економічної кризи, теоретичні положення мають описовий і дискусійний характер та не знайшли достатнього застосування на практиці.

Мета роботи полягає в дослідженні та аналізі впливу коронакризи на економіку України.

Результати дослідження. Пандемія коронавірусу, яка стала причиною світової фінансової кризи, принесла їй в економіку України хаос і невизначеність. Суспільство зіштовхнулося з глобальними викликами, подолання яких залежить від системних виважених заходів, що стосуються, перш за все, підтримки державою малого та середнього бізнесу, стимулювання збільшення робочих місць, поліпшення інвестиційного клімату і залучення інвестицій. Ураховуючи це, проблема подолання соціально-економічних наслідків коронакризи є дуже актуальною на даний момент і потребує всебічного дослідження.

Коронавірус SARS-CoV-2 увійшов в історію не лише через системність і непередбачуваність впливу на організм людини, а й через стрімке поширення у глобальному вимірі. Соціальні трансформації кінця ХХ сторіччя охопили весь світ і визначили новий тип соціальної структури, яка називається «мережевим суспільством» із мережевою свідомістю. Завдяки телебаченню, а вже потім мобільним видам комунікації,

Інтернету, Інтернет-соціальним мережам у мережевій «свідомості» створився «коронавірус» як самостійний інформаційно-мережевий артефакт, і саме він став основним дієвим чинником, який зумовив перебудову ієрархії цінностей під впливом очевидного ризику для здоров'я і життя, сформувавши очікування щодо дій влади на регіональному і національному рівнях, потрібних для протистояння цим ризикам [5].

Завдяки поєднанню прямого біологічного впливу пандемії COVID-19 і мережевої інфодемії коронавірусу глобальна спільнота в березні 2020 року занурилася у глибоку системну кризу. На думку Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), інфодемія (поширення чуток, дезінформації, фейків та конспірологічних теорій про коронавірус, які нагнітають і залякують) завдає шкоди значно більше, аніж сама пандемія COVID-19 [6].

Пандемія COVID-19 — це перший у новітній історії досвід, коли суто біологічний чинник набув практично самостійного життя в соціальній площині та виявив надпотужну дієвість у впливі на політико-правову, соціально-економічну сфери, міждержавні стосунки та уклади життя спільнот, диктуючи поведінку національних спільнот, у якій імперативи здоров'я і життя виразно переважають над непорушними раніше цінностями, на яких будувалися демократичні процедури та інституційні моделі ринкової економіки. Через унікальний характер пандемії обґрунтованим було введення спеціального терміна «коронакриза» [6].

Разом з тим ця криза не є «класичною» епідемічною кризою тому, що [7]:

1. Основна втрата трудового потенціалу відбувається через карантинні заходи.
2. Нарощування протестних настроїв змушує уряди прискорювати припинення карантинів навіть поза біологічними показаннями.
3. Економічний локдаун стався в результаті гальмування економічних процесів карантинними обмеженнями та відповідну реакцію ринків. Тому звична антициклічна політика є недостатньо ефективною.
4. Змінює стандарти поведінки основних «гравців» ринків економічного простору. Поведінкові зміни призводять до неочікуваних реакцій на важелі економічної політики, змінюють конкурентне середовище й можуть стати головним чинником посткризової депресії.

Коронакриза стала «універсальним проявником» накопичених у глобальній спільноті неурегульованих суперечностей, які можуть гальмувати післякризове відновлення.

Незалежно від моделі подальшого розвитку захворюваності, безальтернативним є завдання реабілітації економіки після періоду «тотального» карантину та її адаптації до повноцінного функціонування в умовах гнучких карантинних обмежень невизначеної тривалості.

У березні 2020 року, коли були зроблені перші оцінки коронакризи, аналітики, спираючись на досвід і реалії сучасної економіки, спрогнозували перебіг кризи. Зокрема, накреслили такі варіанти падіння і відновлення економіки: V, U, L, W (літери за формою повторюють її криву).

На думку професора Гарвардського університету Джеффри Френкель, ще в березні здавалося правдоподібним, що крива відновлення економіки буде V-подібною. Тобто падіння і потім різке зростання за рахунок того, що люди повернуться до роботи і споживачі звільнять відкладений попит.

Це традиційно для відновлення після стихійних лих. Пізніше ці прогнози він назвав надмірно оптимістичними. Тому довгий термін відновлення економічної активності змушує порівнювати нинішню кризу з Великою рецесією (світова криза 2008 року), і з Великою депресією (світова криза 1929 року).

Зараз, як і тоді, рецесія може розтягнутися на роки [7].

Професор Нью-Йоркського університету Нуріель Рубіні пророкує світовій економіці «десятиліття відчаю». Він вказує на низку факторів, які проявилися ще до коронакризи і тепер несуть загрозу:

1. Колосальні борги, які уряди зараз змушені нарощувати. Через коронакризу і втрати доходів зростає борг приватних домогосподарств і компаній. Тобто ризики дефолтів і банкрутств сформувалися вже на всіх рівнях.

2. Старіння населення в розвинених країнах. Пандемія показала, що доступ до охорони здоров'я — не розкіш, а необхідність. У країнах зі старіючим населенням це буде збільшувати витрати, а відповідно й борги.

3. Ризик дефляції. Нинішня криза провокує надлишок товарів і робочої сили, що спричинить падіння цін. Як наслідок, зростуть ризики неплатоспроможності.

4. Зниження вартості валют. Центробанки будуть змушені застосовувати нетрадиційні монетарні методи для боротьби з дефляцією, а уряди будуть змушені монетизувати бюджетний дефіцит.

5. Переформатування ринку праці. Розвинені країни спробують перенести свої виробництва з регіонів із низькими витратами в регіони з високими витратами. Але це не забезпечить людей робочими місцями, а сприятиме автоматизації виробництва. Тобто зарплати не зростуть, а ось популізм, націоналізм і ксенофобія — так.

6. Невдоволення демократією, яке будуть підігрівати популісти на тлі слабкої економіки, зростання безробіття та нерівності. Бажання звинуватити в усьому іноземців уже є. Далі будуть пропозиції обмежувати міграцію та зовнішню торгівлю.

9. Незворотність екологічних змін і регулярність епідемій. Це тенденція останнього часу: ВІЛ із 1980 року, SARS у 2003 р., грип H1N1 у 2009 р., MERS у 2011 р. і Ебола у 2014—2016 рр.

10. Деглобалізація. Після пандемії світ буде характеризуватися посиленням обмежень на пересування товарів, послуг, капіталу, праці, технологій, даних та інформації. Це вже відбувається в таких секторах, як фармацевтика, виробництво медичних матеріалів і обладнання, а також продовольство: у відповідь на кризу уряди обмежують експорт продукції цих галузей і вживають інші протекціоністські заходи.

Відтак Нуріель Рубіні зробив висновок: якщо економіка найближчим часом буде відновлюватися слабо і крива нагадуватиме U, розглянуті ризики, впродовж десяти років, тобто до 2030 року, поведуть світову економіку по L-подібній кривій (падіння і тривала депресія).

З початку 2020 року українська економіка також опинилася в новій системі ризиків, пов'язаних зі світовою економічною рецесією, що спонукало сповільнення економічної динаміки. А введення суворих карантинних умов спричинило припинення функціонування великої частини підприємств у різних сферах економічної діяльності, що, загалом, суттєво погіршило становище вітчизняної економіки.

Проведений аналіз валового внутрішнього продукту України з 2012 до 2020 рр. проілюстровано в табл. 1.

Таблиця 1

Валовий внутрішній продукт України з 2012 до 2020 рр. (млн грн)

Період	Номінальний ВВП (у фактичних цінах)	Реальний ВВП (у цінах попереднього року)	Різниця (реальний — номінальний)	
2012	1 408 889	1 304 064	-104 825	-7,4%
2013	1 454 931	1 410 609	-44 322	-3,0%
2014	1 566 728	1 365 123	-201 605	-12,9%
2015	1 979 458	1 430 290	-549 168	-27,7%
2016	2 383 182	2 034 430	-348 752	-14,6%
2017	2 982 920	2 445 587	-537 333	-18,0%
2018	3 558 706	3 083 409	-475 297	-13,4%
2019	3 974 564	3 675 728	-298 836	-7,5%
01.10.2020	156 797	1 095 314	-61 483	-5,3%

Примітка. Складено за [8].

Наведені дані свідчать, що за показниками реального ВВП у 2020 році (1 095 314 млн грн) економіка повернулася до показників 2012 року (1 304 064 млн грн).

Проте економічний розвиток уповільнив зростання вже з IV кв. 2019 року, а у III кв. 2020-го реальний ВВП знизився на 3,5 % до відповідного періоду 2019 року (табл. 2).

Таблиця 2

**Динаміка реального ВВП у 2016—2020 рр.,
% до відповідного кварталу попереднього року**

Роки	Квартал			
	I	II	III	IV
2016	0,3	1,8	2,6	4,5
2017	2,6	2,7	2,4	2,2
2018	3,5	3,9	2,7	3,7
2019	3,9	4,7	3,9	1,5
2020	-1,3	-11,4	-3,5	

Примітка. Складено за [8].

Зменшення ділової активності як в Україні, так і за її межами, спровокованих пандемією, погіршенням кон'юнктури на світових ринках низки промислових товарів, послабленням інвестиційної діяльності спричинили зниження показників усіх секторів економіки.

За даними НБУ, індекс виробництва базових галузей (ІВБГ — відносний показник динаміки обсягу

промислового виробництва, що показує його підйом або спад), за підсумками травня 2020 року, становив -6,3 % порівняно з відповідним періодом 2019-го. Проте часткове послаблення карантинних обмежень у травні дозволило зменшити їхній вплив на економіку (табл. 3) — за підсумками травня, ІВБГ був на рівні 8,9 %, але в січні ІВБГ знову знизився (на 3,7 % після зростання на 9,2 % у грудні 2020 року) [9].

Таблиця 3

Зведена таблиця індексів промислового виробництва за останні роки (%)

Роки	Квартал			
	I	II	III	IV
2016	106,8	97,9	104,4	103,1
2017	108,9	100,1	102,5	97,1
2018	107,6	100,2	101,7	95,3
2019	112	96,3	101,7	91,7
2020	103,6	104,1	104,5	104,5

Індекс промислового виробництва в Україні в січні 2021 року становив 83,9 %. Серед інших чинників на показниках низки секторів економіки негативно позначилося суворіші карантинні обмеження і несприятливі погодні умови. Так, тимчасово послабився споживчий попит та експорт. Зокрема, уповільнилося зростання обороту роздрібною торгівлі (до 3,5 %). Складнощі з транспортуванням позначилися на вантажних перевезеннях і гуртовій торгівлі. Промисловість повернулася до падіння (на 4,0 % р/р) унаслідок тимчасового послаблення внутрішнього попиту, загострення конкуренції на зовнішніх ринках, а також перебоїв у роботі портів. Крім того, відновився спад у сільському господарстві (на 5,7 %), відображаючи низьку рентабельність у тваринництві, насамперед,

унаслідок подорожчання кормів і спалахів захворювання тварин в окремих районах. Будівництво теж суттєво скоротилося (на 12,9 %) на тлі складних погодних умов [11].

Ухвалена Урядом і Верховною Радою України низка рішень, спрямованих на запобігання поширенню COVID-19, вплинула на виконання державного і місцевих бюджетів через запровадження податкових звільнень та потребувала додаткових фінансових ресурсів для реалізації першочергових заходів, пов'язаних із недопущенням поширення COVID-19, підтриманням суб'єктів господарювання і соціально уразливих верств населення. Відповідно за таких умов показники виконання державного бюджету України значно знизилися (табл. 4).

Таблиця 4

Дані державного бюджету України з 2012 до 2021 рр. (млн грн)

Роки	Доходи		Видатки		Кредитування		Сальдо	
	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	(дефіцит бюджету)	% ВВП
2012	346 054	24,56	395 681,5	28,08	3 817,7	0,27	-53 445,2	-3,79%
2013	339 180,3	23,31	403 403,2	27,73	484,7	0,03	-64 707,6	-4,45%
2014	357 084,2	22,79	430 217,8	27,46	4 919,3	0,31	-78 052,8	-4,98%

Закінчення табл. 4

Роки	Доходи		Видатки		Кредитування		Сальдо	
	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	(дефіцит бюджету)	% ВВП
2015	534 694,8	27,01	576 911,4	29,14	2 950,9	0,15	-45 167,5	-2,28%
2016	616 274,8	25,86	684 743,4	28,73	1 661,6	0,07	-70 130,2	-2,94%
2017	79 3265	26,59	839 243,7	28,13	1 870,9	0,06	-47 849,6	-1,60%
2018	928 108,3	26,08	985 842	27,70	1 514,3	0,04	-59 247,9	-1,66%
2019	998 278,9	25,12	1 072 891,5	26,99	3 437	0,09	-78 049,5	-1,96%
2020	1 076 016,7		1288016,7		5 096,1		-217 096,1	

Примітка. Складено за [12].

Проблеми з виконанням держбюджету гостро стали ще 2019 року. Основною причиною визначають недонадходження митних платежів, передусім ПДВ з увезених товарів, через різницю валютного курсу (фактично 25,8 грн за дол. США проти закладеного в держбюджеті — 28,2 грн за дол. США, тобто на 8,5 % нижчого). Крім того, знизилися темпи промислового виробництва. Як бачимо, станом на 2019 рік дефіцит бюджету сягнув розмірів кризових показників 2014 року, а 2020-го дефіцит бюджету зріс майже втричі і становив 217 096,1 млн грн.

У зв'язку з пандемією Україна отримала від Європейського Союзу 0,6 млрд євро як перший транш «антикоронавірусної» програми макрофінансової допомоги, яку було ухвалено ще півроку тому. Кредит видається на 15 років за дуже низькою ставкою — 0,125 % річних. Одразу після цього почалося дорозміщення єврооблігацій з погашенням 2033 року (найдовші із наявних) на суму 0,5 млрд доларів. Орієнтовна ставка

розміщення трохи вища за 6 % річних, що є одним із найнижчих показників вартості запозичень через суверенні єврооблігації в історії України. Також відновився інтерес іноземних інвесторів до облігацій внутрішньої державної позики, переважно до 5-річних ОВДП із дохідністю близько 12 % річних. На 10 грудня 2020 року нерезиденти наростили обсяг ОВДП у власності на 2,2 млрд грн (еквівалент 78 млн доларів) [9].

За таких умов банківська система перебуває теж у складних умовах. У коментарях Національного банку України [13] зазначено, що вітчизняний фінансовий сектор успішно проходить коронакризу, оскільки банки увійшли в період пандемії без помітних дисбалансів, достатньо капіталізованими та високоліквідними і за результатами року зберегли дохідність, хоча сектор отримав на 22 % менший прибуток ніж 2019 року. Основні показники банківської системи протягом 2016—2021 років проаналізовано в табл. 5.

Таблиця 5

Основні показники банківської системи протягом 2016—2021 рр. (млн грн)

Показник	Станом на 01.01.					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість діючих банків, з них:	117	96	82	77	75	73
з іноземним капіталом	41	38	38	37	35	33
у т. ч. зі 100% іноземним капіталом	17	17	18	23	23	23
Активи	1 254 385	1 256 299	1 333 831	1 359 703	1 493 298	1 822 814
Капітал	103 713	123 784	161 108	154 960	199 921	210 640
з нього: статутний капітал	222 170	414 668	495 377	465 532	470 712	479 932
Зобов'язання банків:	1 150 672	1 132 515	1 172 723	1 204 743	1 293 377	1 612 174
Строкові вклади	122 592	73 938	50 240	42 178	23 912	24 235
Кошти суб'єктів господарювання	318 568	369 913	403 955	406 367	498 157	646 491
Кошти фізичних осіб	402 137	437 152	478 100	508 457	552 115	682 029

Примітка. Складено за [14].

Протягом 2020 року обсяг депозитів в українських банках зріс більш як на 200 млрд грн. Відповідно до оперативних даних НБУ, кошти резидентів в українських банках на кінець 2020 року становили 837,6 млрд грн, що на 196,7 млрд грн, або 31 %, більше ніж на початку року. Зокрема, бізнес збільшив залишки гривень на рахунках за рік на 114 млрд грн, населення — на 83 млрд грн. Тим часом залишки на валютних рахунках клієнтів за рік зросли лише на 150 млн доларів.

Відповідно, за 2020 рік клієнти українських банків додали еквівалент 5 % ВВП до своїх банківських рахунків [13].

Ситуація на грошово-кредитному ринку залишається стабільною, і банківська система має достатньо високий рівень ліквідності. Гривнева ліквідність наразі становить близько 230 млрд грн, валютна ліквідність — понад 8 млрд дол. США. Таким чином, банки мають достатньо ресурсів для безперебійної діяльності

навіть в умовах погіршення настроїв населення і бізнесу під впливом негативних новин зі світових ринків [10]. Робота НБУ з оздоровлення і підвищення стійкості банківської системи, яка проводиться з 2015 року, дала беззаперечний позитивний результат. Уперше в історії під час кризи банки не стали фактором посилення економічної нестабільності. Навпаки, сьогодні фінансові установи підтримують бізнес, надаючи кредитні ресурси і кредитні канікули тим, хто через втрати від коронакризи цього найбільше потребує. У посткарантинних економічних реаліях потрібна синергія уряду й центробанку. Національний банк України продовжує слідкувати за ситуацією з поширенням коронавірусу і за станом світових фінансових і товарних ринків, за потреби — надалі проводитиме інтервенції для згладжування надмірних курсових коливань.

Висновки. На нашу думку, одним із можливих шляхів виходу України з економічної кризи в умовах

пандемії є цифрова трансформація економіки. При цьому варто зробити акцент на технологічному розвитку цифрового передавання даних і розширенні її мережі в усій країні. З початком пандемії виникла потреба в онлайн-послугах у банківській, юридичній, бухгалтерській, IT-сфері тощо. Тому державі потрібно інвестувати в найсучаснішу цифрову інфраструктуру, зокрема в оптоволоконний зв'язок, для забезпечення доступу до високошвидкісного Інтернету. У перспективі варто розвивати інтелектуальне виробництво, що використовує кіберфізичні системи (CPS) та інтернет речей (IoT) для досягнення високої ефективності використання ресурсів, часу та енергії.

Отже, потрібно працювати над тим, щоб «одужання» від коронакризи спричинило в Україні не лише подолання вірусних загроз, а й відбудову динамічної та адаптивної до нових ризиків економіки, яка спроможна забезпечити необхідну якість економічного зростання.

Список використаної літератури

1. Шипулін В. Основні принципи геоінформаційних систем. Харків : ХНАМГ, 2010. 313 с.
2. Стратегія сталого розвитку «Україна — 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.
3. Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України», 2020. URL : <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta>.
4. Красіков М. С. Масова та мережева свідомість: схожість та відмінності. Гілея. 2016. Вип. 113. С. 270—274. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_113_71.
5. Інфодемія і як їй протистояти / Сумський державний університет. URL : <https://fin.fem.sumdu.edu.ua/uk/novini/702-infodemiya-i-yak-jij-protistoyati.html>.
6. Жаліло Я. А. Україна після коронакризи — шлях одужання: наук. доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2020. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-11/ukrainapislya-koronakrizi_sait.pdf.
7. «Десятиліття відчаю». Куди коронакриза поведе світ? *Ужгородка*. 2020. 15 травня. URL : <http://www.uzhgorodka.uz.ua/12154.html>.
8. Валовий внутрішній продукт України / Міністерство фінансів України. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp>.
9. Макроекономічні показники / Незалежна асоціація банків України. URL : <https://nabu.ua/ua/makroekonomichniy-analiz-na-15-sichnya-2.html>.
10. Індекс промислового виробництва / Міністерство фінансів України. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/industrial>.
11. Огляд економічної активності / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=010de307-2345-4162-b5e5-1dd8b2f81d10&tag=OgledEkonomichnoiAktivnosti&isSpecial=true>.
12. Державний бюджет України / Міністерство фінансів України. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov>.
13. Нечипоренко М. Банківська система — 2020: з історично низькими ставками та достатнім запасом грошей. *Укрінформ*. 2020. 22 грудня. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3159575-bankivska-sistema2020-z-istorichno-nizkimi-stavkami-ta-dostatnim-zapasom-grosey.html>.
14. Наглядова статистика / Національний банк України. URL : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>.

References

1. Shypulin, V. (2010). *Osnovni pryntsypy heoinformatsiynykh system [Basic principles of geographic information systems]*. Kharkiv: KhNAMH [in Ukrainian].

2. *Stratehiia staloho rozvytku «Ukraina — 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sichnia 2015 roku № 5/2015 [Sustainable Development Strategy «Ukraine — 2020»: Decree of the President of Ukraine of January 12, 2015 № 5/2015]*. (2015). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> [in Ukrainian].
3. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. (2020). *Analitychna dopovid do shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy» [Analytical Report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Internal and External Situation of Ukraine»]*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta> [in Ukrainian].
4. Krasikov, M. S. (2016). Masova ta merezheva svidomist: skhozhist ta vidminnosti [Mass and network consciousness: similarities and differences]. *Hileia — Gilea*, 113, 270—274. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_113_71 [in Ukrainian].
5. Infodemiia i yak yii protystoiaty [Infodemia and how to resist it]. (n. d.). Sumskyi derzhavnyi universytet [Sumy State University]. Retrieved from <https://fin.fem.sumdu.edu.ua/uk/novini/702-infodemiya-i-yak-jij-protistoyati.html> [in Ukrainian].
6. Zhalilo, Ya. A. (2020). *Ukraina pislia koronokryzy — shliakh oduzhannia [Ukraine after the coronary crisis — the path to recovery]*. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute for Strategic Studies]. Kyiv. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-11/ukraina-pislya-koronakrizi_sait.pdf [in Ukrainian].
7. «Desiatylittia vidchailu». Kudy koronakryza povede svit? [«Decades of despair». Where will the coronary crisis lead the world?]. (2020, May 15). *Uzhhorodka*. Retrieved from <http://www.uzhgorodka.uz.ua/12154.html>.
8. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (n. d.). *Valovyi vnutrishnii produkt Ukrainy [Gross domestic product of Ukraine]*. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp> [in Ukrainian].
9. Nezalezhna asotsiatsiia bankiv Ukrainy. (n. d.). *Makroekonomichni pokaznyky [Macroeconomic indicators]*. Retrieved from <https://nabu.ua/ua/makroekonomichniy-analiz-na-15-sichnya-2.html> [in Ukrainian].
10. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (n. d.). *Indeks promysloвого vyrobnytstva [Index of industrial production]*. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/industrial> [in Ukrainian].
11. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. (n. d.). *Ohliad ekonomichnoi aktyvnosti [Review of economic activity]*. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=010de307-2345-4162-b5e5-1dd8b2f81d10&tag=OgliadEkonomichnoiAktivnosti&isSpecial=true> [in Ukrainian].
12. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (n. d.). *Derzhavnyi biudzheth Ukrainy [The state budget of Ukraine]*. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov> [in Ukrainian].
13. Nechyporenko, M. (2020, December 22). Bankivska systema — 2020: z istorychno nyzkymy stavkamy ta dostatnim zapasom hroshei [Banking system — 2020: with historically low rates and sufficient reserves of money]. *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3159575-bankivska-sistema2020-z-istoricno-nizkimi-stavkami-ta-dostatnim-zapasom-grosey.html> [in Ukrainian].
14. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n. d.). *Nahlyadova statystyka [Supervisory statistics]*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1> [in Ukrainian].

УДК 336.71

СВІТОВІ МОДЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ВАЛЮТ І СУЧАСНІ ІНІЦІАТИВИ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

Хуторна Мирослава Емілівна,

доктор економічних наук, доцент,

професор кафедри фінансів та банківської справи

Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи

e-mail: lmiroslava7@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0761-3021

Ткаченко Юлія Павлівна,

магістрант кафедри обліку і оподаткування

Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи

e-mail: yuliya.tkachenko99@i.ua; ORCID ID: 0000-0001-9960-2703

Анотація. Метою дослідження є систематизація сучасних тенденцій регулювання процесів цифровізації грошового ринку та обґрунтування сценаріїв його впливу на еволюційну трансформацію грошової системи. Доведено, що характер і сила впливу цифрових валют центральних банків на економічну і фінансову сфери безпосередньо залежатиме від затребуваності бізнесом і населенням нового інструменту, можливостей його широкого використання. Стосовно останнього, то це залежить від моделі реалізації цифрових валют центральних банків, а саме: 1) роздрібна, за якої цифрова валюта перебуває в доступі широкому колу фізичних та юридичних осіб; 2) гуртова — доступ до цифрової валюти мають лише професійні учасники фінансового ринку. Своєю чергою, затребуваність цифрових валют центральних банків залежить від чинників економічної, соціально-психологічної, когнітивної та правової природи, а саме: 1) методу встановлення вартості цифрової валюти; 2) рівня її ліквідності; 3) можливості налагодження «миттєвості» платежів; 4) наявності інфраструктури обігу цифрової валюти; 5) внутрішніх характеристик цифрової валюти; 6) довіри до центрального банку; 7) рівня цифрової та фінансової грамотності громадян; 8) глибини цифровізації суспільства; 9) законодавчого унормування цифрових валют; 10) методології обліку цифрової валюти за умови її токенизації.

Ключові слова: регулювання, цифрова валюта, центральний банк, стейблкоїни, грошова система.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 2; бібл.: 15.

WORLD MODELS OF DIGITAL CURRENCY REGULATION AND MODERN INITIATIVES OF CENTRAL BANKS

Khutorna Myroslava,

Doctor of Economics, Associate Professor,

Professor of the Finance and Banking Department

of Cherkasy Educational-Scientific Institute

of Banking University

e-mail: lmiroslava7@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0761-3021

Tkachenko Yuliya,

Student of Master Degree

of Accounting and Taxation Department

of Cherkasy Educational-Scientific Institute

of Banking University

e-mail: yuliya.tkachenko99@i.ua; ORCID ID: 0000-0001-9960-2703

Abstract. With the advent of digital currency, the most radical transformation in the field of monetary relations has taken place due to the emergence of private emission centers, and only this justifies profound changes in the system of modern monetary relations. Therefore, the world's governments face the task of creating a legal framework for digital financial assets that would allow innovative projects to operate legally and attract investment, while controlling and neutralizing all associated risks (money laundering, tax evasion, etc.). For central banks, the emergence of not just private cryptocurrencies, including bitcoin, but more stablecoin, has become a significant challenge and impetus for the development of their own digital currency.

The purpose of the study is to systematize current trends in the regulation of money market digitization and substantiate scenarios of its impact on the evolutionary transformation of the monetary system. It is proved that the nature and strength of the impact of digital currencies of central banks on the economic and financial spheres will directly depend on the demand for business and the population of the new tool, the possibilities of its widespread use. Regarding the latter, it depends on the model of sales of digital currencies of central banks, namely: 1) retail, in which the digital currency is available to a wide range of individuals and legal entities; 2) wholesale — only professional financial market participants have access to digital currency. In turn, the demand for digital currencies of central banks depends on factors of economic, socio-psychological, cognitive and legal nature, namely: 1) the method of determining the value of digital currency; 2) the level of its liquidity; 3) the possibility of establishing «instantaneous» payments; 4) availability of digital currency circulation infrastructure; 5) internal characteristics of digital currency; 6) trust in the central bank; 7) the level of digital and financial literacy of citizens; 8) the depth of digitalization of society; 9) legislative standardization of digital currencies; 10) methodology for accounting for digital currency subject to its tokenization.

Keywords: regulation, digital currency, central bank, stablecoins, monetary system.

JEL Classification E51, E42

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 2; bibl.: 15.

Вступ. Протягом понад 2 500 років гроші пройшли глибинну трансформацію своєї форми представлення, а саме: золоті монети; паперові гроші, забезпечені золотом; фіатні паперові гроші, які забезпечені виключно довірою до держави та її інститутів. Поряд з цим, починаючи з другої половини XX століття, а саме через початок революції у сфері інформаційно-комунікаційних технологій і розвитку ринку платіжних карт, гроші починають одночасно функціонувати в готівковій і безготівковій формах. З появою цифрової валюти відбулася найбільш радикальна трансформація у сфері грошових відносин через появу приватних емісійних центрів і лише це обґрунтовує глибинні зміни в системі сучасних грошових відносин. Більшість експертів сходяться в думці, що ігнорування або заборона цифрових валют стане поштовхом розвитку нелегального бізнесу, який базується на проривних інноваційних засадах. Тому перед урядами країн світу стоїть завдання формування такого правового поля цифрових фінансових активів, яке б дозволяло інноваційним проектам легально працювати і залучати інвестиції та одночасно з цим здійснювати контроль і нейтралізацію всіх супутніх ризиків (відмивання грошей, несплату податків тощо).

Аналіз досліджень і постановка завдання. Зауважимо, що проблемні питання передумов виникнення і розвитку цифрових валют розглядали як зарубіжні науковці, зокрема Ю. А. Шувалова, Д. І. Шнейдерова, А. А. Ситник, Д. А. Губанов, Н. Ю. Шлюндт, Н. М. Суворкова, А. Д. Заточная та інші, так і вітчизняні вчені, а саме — Н. М. Пантелєєва, Р. А. Дименко, А. І. Шкляр, О. Синиця, С. В. Науменкова, В. І. Міщенко та інші. Висловлюючи повагу до проведених ґрунтовних досліджень, зауважимо, що проблематика феномену цифрових валют потребує дальшого поглибленого дослідження, особливо в контексті їхнього реактивного розвитку і формування оптимальних моделей їх регулювання.

Метою дослідження є систематизація сучасних тенденцій регулювання процесів цифровізації грошо-

вого ринку та обґрунтування сценаріїв його впливу на еволюційну трансформацію грошової системи.

Результати дослідження. Варто зауважити, що правовий статус криптовалют істотно різниться в різних країнах. Так, в окремих національних юрисдикціях операції з криптовалютами офіційно дозволені. Зазвичай їх розглядають як товар або інвестиційний актив, і для цілей оподаткування вони підпорядковуються законодавству країни, у якій діють. Наприклад, у Німеччині криптовалюта Bitcoin є розрахунковою грошовою одиницею, у Японії — це законний платіжний засіб, який оподатковується.

На нинішній день у світі відсутня нормативно-правова база, що встановлює єдині еталонні правила, які б регулювали проведення криптовалютних операцій. З цього слідує, що немає і механізмів правового захисту як інвесторів, так і осіб, що емітують криптовалютні монети. Утім, у деяких країнах уже здійснюють спроби включення криптоінвестування в правове поле і надання цифровим валютам офіційного статусу. У *табл. 1* наведено порівняльний аналіз регулювання криптовалют з розбиттям країн світу за географічною ознакою, що дозволило виділити такі: країни Американського континенту (США, Канада, Венесуела), Азійського (Японія, Китай) та Європейського (Україна, Росія, Великобританія, Швейцарія). З'ясовано, що на Азійському континенті спостерігається неоднозначне ставлення до регулювання криптовалютних активів. Так, Японія вважається першою країною, яка прирівняла цифрові гроші до реальних грошей і легалізувала криптобіржі шляхом розроблення правил їхньої діяльності. Своєю чергою, Китай сприймає розвиток криптовалютних технологій як потенційну загрозу фінансовій стабільності і, відповідно, здійснює певні стимулювальні заходи, що характеризуються частковою заборонаю діяльності, пов'язаної з криптовалютами.

Утім, активно вивчається можливість створення власної цифрової валюти та обговорюються перспективи легалізації криптовалютного бізнесу [1].

Таблиця 1

Компаративний аналіз світового досвіду регулювання цифрових валют

Країни Критерії	Американський ринок			Азійський ринок		Європейський ринок			
	США	Канада	Венесуела	Японія	Китай	Україна	Росія	Великобри- танія	Швейцарія
Статус цифрових валют у країні	Цінний актив, що порівнюється до золота	Порівнюються до цінних паперів	Валюти, що забезпечені матеріальним благом	Засіб платежу, що виконує функції валюти	Віртуальний товар, а не грошовий засіб	НБУ визнає грошовим сурогатом	Грошовий сурогат	«Приватні гроші»	Фінансовий актив
Перспективи введення CBDC	Вивчає технології, що дозволять випускати цифровий варіант готівки	Вбачає у CBDC загрозу фінансовий стабільності	Випущена El Petro для операційних цілей регулятора	Дослідження тривають, необхідність емісії відсутня	Як експеримент у 4 містах введено «DC/EP»	Готується до запуску електронної гривні (e-hryvnia)	Розглядаються перспективи випуску цифрового рубля	Проводяться дослідження переваг введення CBDC	Розглядає питання випуску власної цифрової валюти
Сучасний стан криптовалютного регулювання	Нерегульована на законодавчому рівні	Регулюються законами про цінні папери	Розроблено проєкт, що розширить можливості використання валюти	Хочуть запустити криптовалюти під назвою J-coin	Заборонено публічне розміщення валюти	Розроблено проєкт закону «Про віртуальні активи»	Законодавчої заборони на обіг немає	Розроблено документ щодо регулювання криптоактивів	Працюють над удосконаленням фінансового законодавства
Операції в криптовалютах	Дозволені	Дозволені	Дозволені	Дозволені	Дозволені для фізичних осіб, заборонені для юридичних осіб	Дозволені	Дозволені	Дозволені	Дозволені
Функція засобу платежу	Не є засобом платежу, але здійснювати угоди дозволено	Не розглядаються як законний засіб платежу	Є засобом платежу	Є засобом платежу	Є засобом платежу для фізичних осіб	Офіційно не є засобом платежу	Закон не визнає їх засобом платежу	Є засобом платежу	Є засобом платежу
Легалізація цифрових валют	Не легалізовано	На шляху легалізації	Легалізовано	Легалізовано	На шляху легалізації	Розглядають питання легалізації	Не легалізовано	Не легалізовано	Легалізовано

Примітка. Авторська розробка за [1—10].

Стосовно країн Американського континенту, то у США регулювання криптовалют розвивається на рівні штатів, а на федеральному рівні криптовалюти регулюються тільки в рамках протидії фінансовим злочинам і відмиванню грошей. Тобто, попри те, що криптовалюта не є законним засобом платежу у США, утім, є можливість оплачувати послуги і продукцію як фіатними та електронними, так і цифровими валютами [1]. Канада, у свою чергу, розробляє цифрову версію канадського долара.

Регулятор продовжує спостереження за розвитком криптовалют і розподілених технологій та застосовує обмежувальні дії щодо криптовалютної діяльності лише в разі потреби [3].

Досвід Венесуели в питаннях регулювання цифрових валют суттєво вирізняється з-поміж інших, оскільки вона створила власну цифрову валюту Petro і ввела її у грошовий обіг, що дало можливість оплати консульських послуг в її посольствах по всьому світу і туристичних послуг у Petro, дозволив авіакомпаніям продавати квитки на національні і міжнародні рейси в цій валюті, дозволив державним структурам укладати валютні контракти в Petro тощо [11].

Утім, з огляду на поточний кризовий економічний стан Венесуели, на нашу думку, наразі неможливо об'єктивно оцінити характер впливу таких лібералізаційних заходів щодо цифрових валют на стан грошово-кредитної системи загалом.

Швейцарія як країна — представник європейського ринку криптовалют, надала їм статус активу і дозволила операції з цифровими валютами як засобу платежу. Водночас діє закон «Про протидію відмиванню доходів», вимоги якого юридичні та фізичні особи зобов'язані виконувати при здійсненні операцій купівлі-продажу криптовалют на комерційній основі [4].

Великобританія є лідером криптовалютної інтеграції, а також однією з найбільш зручних і сприят-

ливих юрисдикцій для ведення криптовалютного бізнесу. Крім того, країна підтримує стартапи, пов'язані з електронною валютою. Щодо сучасного стану криптовалютного регулювання, FCA було опубліковано документ з метою забезпечення ясності регулювання для учасників ринку, які здійснюють діяльність, пов'язану з криптовалютами [3; 10].

В Україні зроблено перші кроки щодо легалізації та вдосконалення регулювання криптоактивів шляхом ухвалення в першому читанні законопроекту «Про віртуальні активи». Очікується, що ухвалення закону дозволить розв'язати такі проблеми, як відсутність правового регулювання, механізмів оподаткування, гарантій захисту права власності учасників індустрії, а також контролю за обігом віртуальних активів і дієвих механізмів із залучення іноземних інвестицій [12].

Крім цього, Міністерство цифрової трансформації України та неприбуткова організація Stella Development Foundation (SDF), яка працює у сфері криптовалют, підписали меморандум про співпрацю. Документ передбачає такі сфери співпраці українського уряду і SDF: розроблення ринку віртуальних активів в Україні, підтримка пов'язаних із ним проєктів, а також сприяння створенню цифрової валюти Національного банку України.

Улітку 2019 року НБУ було здійснено пробний випуск електронних гривень, але тестування відбувалося на співробітниках відомства. Наразі НБУ стверджує, що вони готові до запуску e-hryvnia, але ще тривають дослідження щодо питання перспектив і можливих ризиків такого випуску [8].

Зазначимо, що загалом за рівнем визнання криптовалют на державному рівні країни світу доречно поділити на п'ять груп: 1) ті, що забороняють; 2) ті, що мають переважно несприятливе ставлення; 3) ті, що мають переважно сприятливе ставлення; 4) ті, що мають сприятливе ставлення; 5) ті, що легалізували (рис. 1).

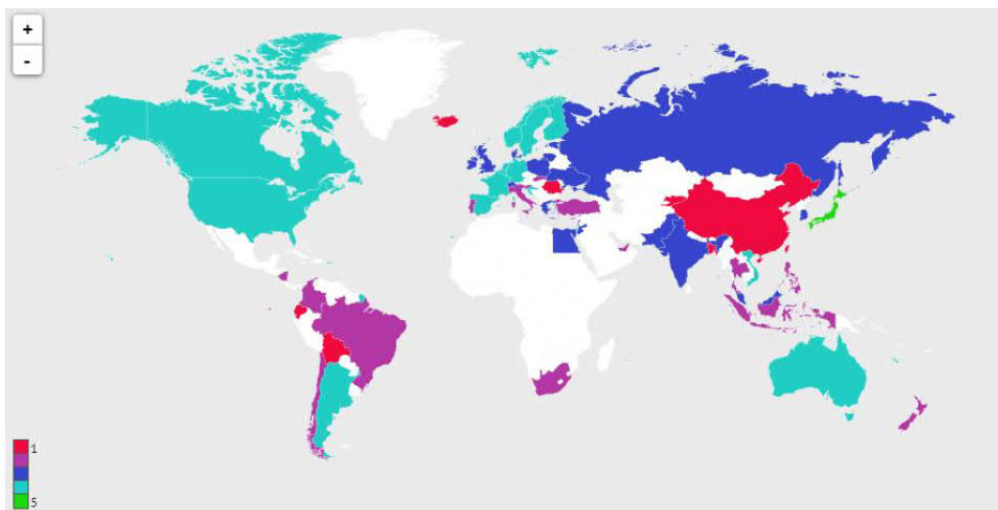

Рис. 1. Картографування країн світу за рівнем визнання цифрових валют на державному рівні
Джерело. [15].

З рис. 1 видно, що серед країн, які визнали наявність цифрових валют без правового регулювання, такі: Австралія, Бельгія, Бразилія, Великобританія, Данія, Індія, Італія (для фізичних осіб), Китай (для фізичних осіб), Колумбія, Пакистан, Філіппіни, Чехія, Естонія. Серед країн, які визнали наявність цифрових валют і прирівнюють їх до електронних грошей, — Аргентина, Болгарія, Канада, Фінляндія, Франція, Хорватія. Серед країн, які визнали наявність цифрових валют і прирівнюють їх до товару (засіб обміну), — Іспанія, США, Норвегія. Серед країн, які повністю заборонили використання цифрових валют, — Бангладеш, Бо-

лівія, Індонезія, Китай (для юридичних осіб), Литва, Еквадор.

На нинішній день національні банки багатьох країн розглядають питання випуску власної цифрової валюти (далі — ЦВЦБ).

Варто зазначити, що для центральних банків відчутним викликом і поштовхом у розвитку власної цифрової валюти стала поява не просто приватних криптовалют, зокрема біткоїна, а більшою мірою — стейблкоїна.

Узагальнення світового досвіду впровадження ЦВЦБ подано в табл. 2.

Таблиця 2

Характеристика основних проєктів випуску ЦВЦБ центральними банками деяких країн світу

Назва банку	Назва проєкту	Спосіб інтеграції	Спосіб зберігання	Механізм взаєморозрахунків	Доступ 24/7	Анонімність
Банк Швеції (Ріксбанк)	e-Krona	Потенційна заміна готівки	Користувачі відкривають рахунки, що є у ЦБ / на дебетових картках чи додатках для смартфонів	Можливий без посередників	Так	Можлива
ЦБ Норвегії	CBDC	Потенційна заміна готівки	На дебетових картках чи додатках для смартфонів / на передплачених картках або сім-картах	Можливий без посередників	Так	Можлива
ЦБ Уругваю	e-Peso	Потенційна заміна готівки	На цифрових гаманцях у смартфонах	Неможливий без посередників	Так	Частково так
Федеральна резервна система США	Fedcoin	Доповнення до готівки	Користувачі відкривають рахунки, що є у ЦБ	Можливий без посередників	Так	Ні
ЦБ Канади	CAD coin	Доповнення до готівки	Користувачі відкривають рахунки, що є у ЦБ	Неможливий без посередників	Ні	Так
ЦБ Таїланду	Project Inthanon	Паралельне існування	Користувачі відкривають рахунки, що є у ЦБ	Неможливий без посередників	Ні	Ні
Грошово-кредитне управління Сінгапура	Project ubin	Доповнення до готівки	Користувачі відкривають рахунки, що є у ЦБ	Неможливий без посередників	Так	Ні

Джерело. [13].

Як слушно зауважує Г. Натараджан, мотивація центральних банків щодо запровадження ЦВЦБ може бути різною: зокрема, ЦВЦБ може позиціонуватись як розрахунковий актив для децентралізованої фінансової інфраструктури; універсальний платіжний інструмент у безготівковій економіці; засіб для здійснення мікроплатежів у мережі інтернету речей (IoT); інструмент для транскордонних платежів, а також як додатковий інструмент монетарної політики [14].

Усе це простежуємо й у практичній площині. Країни, які наразі реалізують пілотні проєкти, характе-

ризуються вельми різним станом грошових систем та їхньої платіжної інфраструктури зокрема. Тому часом рішення центрального банку про ведення ЦВЦБ — це відповідь на різке зниження попиту на готівку (Швеція, США), а іншого разу — альтернатива дорогим традиційним платіжним інструментам (Уругвай) або зумовлено гіперінфляцією (Венесуела).

Але при цьому важливо зазначити, що вибір пріоритету впровадження ЦВЦБ може не лише істотно змінити екосистему платіжного ринку, а загалом зумовити системно значущі зміни логіки функціонування грошово-кредитної системи (рис. 2).

Рис. 2. Сценарії потенційного впливу впровадження ЦВЦБ на грошово-кредитну систему країни

Примітка. Авторська розробка.

За умови реалізації третього сценарію, тобто коли ЦВЦБ передбачає наявність не тільки поточного, а й депозитного рахунку, на нашу думку, високоімовірне перманентне зниження обсягу банківських депозитів на користь ЦВЦБ, що, своєю чергою, здатне призвести до зменшення обсягу пасивів банків, суттєвої зміни їхньої структури і, як результат, вплине на вартість «традиційного» фондування.

Висновки. Отже, варто зазначити, що характер і сила впливу ЦВЦБ на економічну і фінансову сфери безпосередньо залежатиме від затребуваності бізнесом і населенням нового інструменту, можливостей його широкого використання. Стосовно останнього, то це залежить від моделі реалізації ЦВЦБ, а саме: 1) роздрібна, за якої цифрова валюта перебуває в доступі широкому колу фізичних та юридичних осіб; 2) гуртова — доступ до ЦВЦБ мають лише професійні учасники фінансового ринку.

Своєю чергою, затребуваність ЦВЦБ залежить від чинників економічної, соціально-психологічної, когнітивної та правової природи, а саме: 1) методу

встановлення вартості ЦВЦБ; 2) рівня її ліквідності; 3) можливості налагодження «миттєвості» платежів (наразі швидкість обробки транзакцій у мережі біткоїна дуже суттєво поступається технічним можливостям платіжної системи Visa); 4) наявність інфраструктури обігу ЦВЦБ; 5) внутрішньої характеристики ЦВЦБ (анонімність, тарифна політика, швидкість розрахунків, безпечність, можливість використання як засобу заощадження); 6) довіри до центрального банку; 7) рівня цифрової та фінансової грамотності громадян; 8) глибини цифровізації суспільства; 9) законодавчого унормування цифрових валют; 10) методології обліку ЦВЦБ за умови її токенизації.

Вважаємо, що розвиток ринку цифрових валют центральних банків стане біфуркаційною точкою неперворотності та початком кардинальної трансформації грошово-кредитних відносин на кшталт того, що мало місце з відміною Бреттон-Вудських угод. Дальші наукові дослідження будуть направлені на обґрунтування науково-методичних і прикладних аспектів цифровізації вітчизняної грошово-кредитної системи.

Список використаних джерел

1. Как в разных странах регулируют криптовалюту: обзор законов в 2020 году. *Habr*. 2020. URL : <https://habr.com/ru/company/moneypipe/blog/523354>.
2. Суворкова Н. М. Правовые особенности регулирования и использования цифровых криптографических валют в Российской Федерации и зарубежных странах. *Экономика, предпринимательство и право*. 2018. Т. 8. № 3. С. 179—188.
3. Заточная А. Д. Анализ правового регулирования цифровых валют: Россия и основные мировые юрисдикции. *Право и государство: теория и практика*. 2018. № 5 (161). С. 92—100. URL : <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35786854>.
4. Стадник В. А., Осляк Б. О. О некоторых аспектах европейского регулирования рынка цифровых валют. *Материалы II Международной научно-практической конференции «Экономика*

- и управление народным хозяйством: генезис, современное состояние и перспективы развития». 2018. С. 342—346. URL : <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=37016339>.
5. Китай запустил тестирование своей цифровой валюты. *Habr*. 2020. URL : <https://habr.com/ru/news/t/498306>.
6. Кувшинова О., Рябова И. Цифровая валюта центральных банков: мировой опыт. *ЕКОНС*. 2020. URL : <https://econs.online/articles/regulirovanie/tsifrovaya-valyuta-tsentralnykh-bankov-mirovoy-opyt>.
7. Кондратюк А. Банк Канады увидел в CBDC угрозу финансовой стабильности. *Forklog*. 2020. URL : <https://forklog.com/bank-kanady-uvidel-v-cbdc-ugrozu-finansovoy-stabilnosti>.
8. Павлюк О. В Украине начнут разрабатывать цифровую валюту. Минцифры подписало меморандум с финансовой организацией SDF. *Hromadske*. 2021. URL : <https://hromadske.ua/ru/posts/v-ukraine-nachnut-razrabatyvat-cifrovuyu-valyutu-mincifry-podpisalo-memorandum-s-finansovoy-organizaciy-sdf>.
9. Канада полностью легализует деятельность криптовалютного бизнеса. *Coinlife*. 2020. URL : <https://coinlife.com/news/kanada-polnostju-legalizuet-deyatelnost-kriptovaljutnogo-biznesa>.
10. Рябуха И. В Великобритании опубликовали руководство по регулированию криптоактивов. *International Wealth*. 2020. URL : <https://internationalwealth.info/cryptocurrency/in-uk-published-instructions-for-cryptoassets>.
11. Шлюндт Н. Ю. Национальная цифровая валюта как контрсанкционный инструмент (на примере современных американо-венесуэльских отношений). *Ars Administrandi (Искусство управления)*. 2018. Т. 10. № 3. С. 519—530.
12. Про віртуальні активи : проект Закону України № 3637 від 11.06.2020. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110.
13. Кочергин Д. А., Янгирова А. И. Центробанковские цифровые валюты: ключевые характеристики и направления влияния на денежно-кредитную и платежную системы. *Финансы: теория и практика*. 2019. № 23 (4). С. 80—98.
14. Звіт за результатами конференції «Цифрові валюти центральных банків: нові можливості для платежів» / Національний банк України. Київ, 2020. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/final_CBDCinUA2020.pdf.
15. Legal status of cryptocurrencies. *Кноета*. URL : <https://knoema.ru/zstozl/legal-status-of-cryptocurrencies>.

References

1. Kak v raznykh stranakh reguliruyut kriptovalyutu: obzor zakonov v 2020 godu [How cryptocurrency is regulated in different countries: an overview of laws in 2020]. (2020). *Habr*. Retrieved from <https://habr.com/ru/company/moneypipe/blog/523354> [in Russian].
2. Suvorkova, N. M. (2018). Pravovye osobennosti regulirovaniya i ispol'zovaniya cifrovyyh kriptograficheskikh valyut v Rossijskoj Federacii i zarubezhnykh stranah [Legal features of regulation and use of digital cryptographic currencies in the Russian Federation and foreign countries]. *Ekonomika, predprinimatel'stvo i pravo — Economics, entrepreneurship and law*, Vol. 8, 3, 179—188. doi:10.18334/epp.8.3.39463 [in Russian].
3. Zatochnaya, A. D. (2018). Analiz pravovogo regulirovaniya cifrovyyh valyut: Rossiya i osnovnye mirovye yurisdikcii [Analysis of legal regulation of digital currencies: Russia and the main world jurisdictions]. *Pravo i gosudarstvo: teoriya i praktika — Law and state: theory and practice*, 5 (161), 92—100. Retrieved from <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35786854> [in Russian].
4. Stadnik, V. A., & Osl'yak, B. O. (2018). O nekotorykh aspektah evropejskogo regulirovaniya rynka cifrovyyh valyut [On some aspects of European regulation of the digital currency market]. *Materialy II Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Ekonomika i upravlenie narodnym hozyajstvom: genезis, sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya» — Materials of the II International Scientific and Practical Conference «Economy and National Economy Management: Genesis, Current State and Development Prospects»*, 342—346. Retrieved from <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=37016339> [in Russian].
5. Kitaj zapustil testirovanie svoej cifrovoj valyuty [China launches testing of its digital currency]. (2020). *Habr*. Retrieved from <https://habr.com/ru/news/t/498306/> [in Russian].
6. Kuvshinova, O., & Ryabova, I. (2020). Cifrovaya valyuta central'nykh bankov: mirovoj opyt [Central banks' digital currencies: global experience]. *ECONS*. Retrieved from <https://econs.online/articles/regulirovanie/tsifrovaya-valyuta-tsentralnykh-bankov-mirovoy-opyt> [in Russian].
7. Kondratyuk, A. (2020). Bank Kanady uvidel v CBDC угрозу finansovoy stabil'nosti [Bank of Canada sees CBDC as a threat to financial stability]. *Forklog*. Retrieved from <https://forklog.com/bank-kanady-uvidel-v-cbdc-ugrozu-finansovoy-stabilnosti/> [in Russian].
8. Pavlyuk, O. (2021). V Ukraine nachnut razrabatyvat' cifrovuyu valyutu. Mincifry podpisalo memorandum s finansovoj organizaciej SDF [Ukraine will start developing a digital currency. Ministry of

- Finance signed a memorandum with the financial organization SDF]. *Hromadske*. Retrieved from <https://hromadske.ua/ru/posts/v-ukraine-nachnut-razrabatyvat-cifrovuyu-valyutu-mincifry-podpisalo-memorandum-s-finansovoj-organizaciej-sdf> [in Russian].
9. Kanada polnost'yu legalizuyet deyatel'nost' kriptovalyutnogo biznesa [Canada fully legalizes the activities of the cryptocurrency business]. (2020). *Coinlife*. Retrieved from <https://coinlife.com/news/kanada-polnostju-legalizuet-deyatelnost-kriptovaljutnogo-biznesa> [in Russian].
 10. Ryabuha, I. (2020). V Velikobritanii opublikovali rukovodstvo po regulirovaniyu kryptoaktivov [UK publishes guidelines for regulating cryptoassets]. *International Wealth*. Retrieved from <https://internationalwealth.info/cryptocurrency/in-uk-published-instructions-for-cryptoassets> [in Russian].
 11. Shlyundt, N. Yu. (2018). Nacional'naya cifrovaya valyuta kak kontrtsankcionnyj instrument (na primere sovremennyh amerikano-venesuel'skih otnoshenij) [National digital currency as a counter-sanction tool (on the example of modern American-Venezuelan relations)]. *Ars Administrandi (Iskusstvo upravleniya) — Ars Administrandi (The Art of Management)*, Vol. 10, 3, 519—530. doi:10.17072/2218-9173-2018-3-519-530 [in Russian].
 12. Pro virtualni aktyvy: proiekt Zakonu Ukrainy № 3637 vid 11.06.2020 [On virtual assets: draft Law of Ukraine № 3637 dated 11.06.2020]. (2020). *rada.gov.ua*. Retrieved from https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110 [in Ukrainian].
 13. Kochergin, D. A., & Yangirova, A. I. (2019). Centrobankovskie cifrovye valyuty: klyuchevye harakteristiki i napravleniya vliyaniya na denezhno-kreditnyuyu i platezhnyuyu sistemy [Central bank digital currencies: key characteristics and directions of influence on the monetary and payment systems]. *Finansy: teoriya i praktika — Finance: theory and practice*, 23 (4), 80—98. doi:10.26794/2587-5671-2019-23-4-80-98 [in Russian].
 14. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2020). Zvit za rezultatamy konferentsii «Tsyfrovi valiuty tsentralnykh bankiv: novi mozhlyvosti dlia platezhiv» [Report on the results of the conference «Digital currencies of central banks: new opportunities for payments»]. Kyiv. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/final_CBDCinUA2020.pdf [in Ukrainian].
 15. Legal status of cryptocurrencies. (n. d.). *Knoema*. Retrieved from <https://knoema.ru/zstozl/legal-status-of-cryptocurrencies>.

УДК 316.32

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА НА МОДЕЛЬ ПОВЕДІНКИ ПІДПРИЄМСТВА

Кліпкова Оксана Ігорівна,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри менеджменту та соціального забезпечення

Навчально-наукового інституту економічних і соціальних відносин

Університету банківської справи

e-mail: zawksana@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3262-0768
Козьмук Наталія Ігорівна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту та соціального забезпечення

Навчально-наукового інституту економічних і соціальних відносин

Університету банківської справи

e-mail: Kozmuk_natalia@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-7438-8691
Голуб Ганна Григорівна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансового консалтингу та банківництва,

Навчально-наукового інституту економічних і соціальних відносин

Університету банківської справи

e-mail: golub.anna@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-2029-8268

Анотація. Метою написання статті є дослідження сутності поняття «глобалізація» та факторів її формування в аспекті побудови індивідуальної поведінкової траєкторії підприємства в умовах зростаючої невизначеності, спричиненої глобалізаційними процесами. Обґрунтовано переваги і недоліки глобалізаційних процесів для бізнес-структур та національних економік. Виокремлено сутнісні характеристики невизначеності поведінки підприємства за поширення та активного розвитку глобалізаційних процесів. Запропоновано рекомендації щодо формування оптимальної поведінкової траєкторії підприємств за умови невизначеності на основі вибору стратегії з рахуванням критеріїв Севіджа, Гурвіца і Вальраса. При формуванні матеріалів статті використано загальнонаукові методи індукції та дедукції — при визначенні впливу глобалізації як на підприємства, так і на національну економіку, аналізу та синтезу при дослідженні факторів впливу глобалізації на національну економіку окремих держав, наукової абстракції та економічного експерименту — при формуванні оптимальної поведінкової траєкторії фірм в умовах невизначеності. Доведено, що глобалізаційні процеси у світовому господарстві сприятимуть формуванню в підприємства адаптивної поведінки, яка спрямована на визначення та класифікацію ресурсів компанії, оцінку сильних і слабких сторін конкурентного середовища, потенціалу та можливостей заробітку щодо можливостей отримання постійної конкурентної переваги і створення прибутку.

Ключові слова: глобалізація, глобалізаційні процеси, невизначеність економічного середовища оптимальна поведінкова траєкторія підприємств.

Формул: 6; рис.: 2; табл.: 1; бібл.: 11.

THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION AND UNCERTAINTY OF THE ECONOMIC ENVIRONMENT ON THE MODEL OF ENTERPRISE BEHAVIOR

Klipkova Oksana,

Ph. D. in Economics,

Associate Professor of the Department of Management and Social and Humanities,

Educational-Scientific Institute of Economic and Social Relations

of Banking University

e-mail: zawksana@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3262-0768

Kozmuk Natalia,

Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor Department of Management and Social Sciences,
Educational-Scientific Institute of Economic and Social Relations
of Banking University
e-mail: Kozmuk_natalia@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-7438-8691

Golub Anna,

Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Financial Consulting and Banking,
Educational-Scientific Institute of Economic and Social Relations
of Banking University
e-mail: golub.anna@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-2029-8268

Abstract. The article examines the concept of «globalization» and the factors of its influence and formation. In particular, the political, legal, market, cost and competition factors that determine the main guidelines of the business environment for countries that are part of the common economic, legal and socio-cultural space. The advantages and disadvantages of globalization processes for business structures and national economies are noted. The essential characteristics of the uncertainty of the enterprise's behavior during the spread and active development of globalization processes are highlighted. The expediency of using the principles of Abel's model to reflect the opportunities and losses in creating a common economic space is determined. Recommendations for the formation of the optimal behavioral trajectory of enterprises under conditions of uncertainty based on the choice of strategy taking into account the criteria of Savage, Hurwitz and Walras. In the formation of the article used general scientific methods of induction and deduction — in determining the impact of globalization on enterprises and the national economy, analysis and synthesis — in studying the factors of globalization on the national economy of individual states, scientific abstraction and economic experiment — firms in conditions of uncertainty. It is proved that globalization processes in the world economy will promote the formation of adaptive behavior in enterprises, which is aimed at identifying and classifying the company's resources, assessing the strengths and weaknesses of the competitive environment, potential and earnings in terms of opportunities for permanent competitive advantage and profit. The authors propose measures that will determine the benchmarks of the optimal behavioral trajectory of the enterprise with these opportunities and limitations, namely: optimization and rationalization of resource use; formation of a stable multilateral information flow and adaptive information processing tools; optimization of the system of planning, accounting and control over the main indicators of the business structure in the direction of improving the system of forecasting and cost planning; formation of the optimal capital structure in order to ensure the growth of international competitiveness; dynamic adjustment of assortment policy, adaptation to quality control systems on the world market.

Keywords: globalization, globalization processes, uncertainty of the economic environment, optimal behavioral trajectory of enterprises.

JEL Classification E6, O2, D9

Formulas: 6; fig.: 2; tabl.: 1; bibl.: 11.

Вступ. Сьогодення характеризується значно глобалізацією не тільки світового ринку, а й політичних, правових, соціокультурних національних систем. Така тенденція є дуже дискусійною в аспекті реалізації конкурентних переваг національних економік: з одного боку, створення єдиного економічного простору розширює можливості для розвитку бізнес-структур, а з другого — за обмеженого внутрішнього потенціалу, низького рівня міжнародної конкурентоспроможності та суворої міжкраїнної спеціалізації зростає рівень невизначеності умов функціонування бізнесу.

Зважаючи на зазначені умови формування і кількісне окреслення оптимальної поведінкової траєкторії підприємств за зростаючого рівня невизначеності, актуальним і нетривіальним є завдання, що потребує аргументації та дослідження.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблематику глобалізації економічних процесів здійснили А. Берлі, Г. Бортіс, О. Вільямсон, А. Гальчинський, В. Геєць, Дж. Гелбрейт, В. Герасименко, Л. Головова, В. Данніков, Н. Дехтяр, О. Клімова, О. Лібман, А. Мазаракі, А. Маршалл, Т. Мельник, Г. Мінз, Д. Норт, А. Пелипенко, А. Сірко, Л. Федулова, Б. Хейфець, О. Хомяк, Й. Шумпетер, Ю. Червіна, Ю. Якутін. Попри зростання кількості досліджень поняття «глобалізація» та її впливу на глобальну і локальну ефективність бізнес-структур, національних економік і політичних систем, невикремленим та недостатнім залишається питання пошуку та формування оптимальної поведінкової траєкторії підприємств в умовах зростання невизначеності навколишнього середовища, що зумовлена глобалізаційними процесами у світовому економічному середовищі.

Метою написання статті є дослідження сутності поняття «глобалізація» і факторів її формування в аспекті побудови індивідуальної поведінкової траєкторії підприємства в умовах зростаючої невизначеності, спричиненої глобалізаційними процесами.

Результати дослідження. Тенденція глобалізації з'явилася досить давно і мала місце в багатьох ранніх цивілізаціях. Єгиптяни, греки, фінікійці та римляни значною мірою брали участь у міжнародній торгівлі і зумовлювали формування «єдиного торговельного простору». Однак коріння сучасної глобалізації ототожнюються з вісімнадцятим і дев'ятнадцятим століттями.

Інтенсифікація глобалізаційних процесів завдячує розподілу і перерозподілу продуктивних сил у світовому економічному просторі. До таких сил слід віднести:

- 1) технологічні (зумовлені технологічними і промисловими революціями);
- 2) соціальні (зумовлені консумцією, синергічними ефектами та інтеграцією виробництва);
- 3) політичні (формування і реструктуризація митних і немитних бар'єрів);
- 4) економічні (зростання національного та індивідуального доходу внаслідок зростання міжнародного підприємництва і вільного переміщення капіталу, трудових ресурсів і технологій) [1].

Глобалізаційні процеси активізувалися у другій половині ХХ століття. У той період процес глобалізації набирає силу й особливий характер, який вносить свій внесок у цифрову революцію, лібералізацію фінансових потоків і корпоративної діяльності, — транснаціональний.

У середині 1980-х років Роланд Робертсон уперше застосував термін «глобалізація для опису культурних і релігійних явищ». Згідно з визначенням соціології, «глобалізація — це поняття, яке позначає як «зменшення світу», так і «підвищення ступеня розуміння світу в цілому» [2].

Визначення глобалізації, які можна знайти в літературі, висвітлюють різні аспекти агрегаційного процесу. Для побудови чіткої детермінації факторів впливу на діяльність підприємства з означених категорій доцільно визначити їхню сутність і характеристики. Оскільки глобалізація — це явище, яке стосується світового господарства і всіх соціальних, культурних, науково-технічних, торговельних процесів, що його формують. Базовим для дослідження зазначеного поняття є трактування категорії Міжнародним валютним фондом, згідно з яким глобалізація — це процес поглиблення економічних відносин між країнами і регіонами світу, який виникає із зростаючою легкістю та швидкістю укладення міжнародних угод та управлінням транскордонними потоками товарів, послуг і факторів виробництва (капітал, знання, праця, інформація), у супроводі розвитку та поширення

установ і механізмів, характерних для розвиненої економіки. У свою чергу, Парламентська Асамблея Ради Європи визначає глобалізацію як тісну економічну інтеграцію всіх країн світу в результаті лібералізації та подальшого збільшення обсягу і різноманітності міжнародної торгівлі товарами і послугами, падіння цін на транспорт, зростання інтенсивності міжнародного проникнення капіталу, величезне зростання глобальної робочої сили і прискореного поширення технологій у світовому масштабі, зокрема зв'язку [3].

Глобалізаційні та інтеграційні процеси викликають безліч протиріч, одночасно схвалюючи і заперечуючи максимальну свободу суб'єктів господарювання. Входячи на глобальний ринок, країна та її бізнес-структури отримують не тільки широкі можливості для своєї діяльності, а й велику кількість обмежень, що визначаються внутрішніми можливостями підприємств, міжнародною конкурентоспроможністю, міжнародним поділом праці та іншими факторами, які зроблять середовище функціонування підприємства ще більше невизначеним (рис. 1).

Домінуючою особливістю сучасної глобалізації є глибокі та багатогранні зв'язки між країнами. Глобальні процеси проникають у всі країни, суспільства та регіони. Прихильники глобалізації стверджують про можливість переходу економік національних держав у новий формат, що має більше можливостей, аніж втрат.

Особливою рисою глобалізованого економічного середовища є розвиток корпоративної соціальної відповідальності бізнесу щодо відповідальності за дискусійні наслідки діяльності: негативний вплив на навколишнє середовище, створення перешкод у розвитку громад, порушення задекларованих правил регіонального розвитку. Свідченням нової форми корпоративної поведінки є вибух кооперативних відносин у всіх секторах економіки, а насамперед у високотехнологічних секторах. Співпраця між підприємствами стає інструментом підтримки і підвищення конкурентоспроможності у світовій економіці [4].

Різні автори підходять до проблеми ідентифікації найважливіших факторів глобалізації по-різному.

Наприклад, на думку Р. Д. Баззеля, Дж. Кельча і А. Бартлетта, найважливішими є: зростаюче значення економії від масштабу, зменшення бар'єрів у міжнародній торгівлі, гармонізація потреб у глобальному масштабі, поява глобальних споживачів та ін. [5].

Дослідник цього питання А. Снайдер пропонує виділити:

- фактори, пов'язані з покупцями (розвиток сегментів світового ринку з формуванням міжнародної конкурентоспроможності бізнес-структур);
- фактори, пов'язані з торгівлею і розподілом (концентрація роздрібних мереж із подібною структурою і маркетинговими стратегіями);
- фактори, пов'язані з просуванням (розвиток супутникового і кабельного телебачення, телексних

і факсимільних телекомунікацій, міжнародного туризму тощо);

– фактори, пов'язані з інноваційними процесами (загальна тенденція до скорочення життєвого циклу товарів на ринку);

– фактори, пов'язані з конкуренцією на ринку (концентрація діяльності, швидка реакція на ринкові

зміни, можливість використання переваг масштабу у виробництві та збуті).

М. К. Новаковський пропонує розглядати фактори глобалізації як макро- та мегаекономічні детермінанти, що визначають революційні зміни в політичному, правовому і соціо-культурному та економічному полі [6].

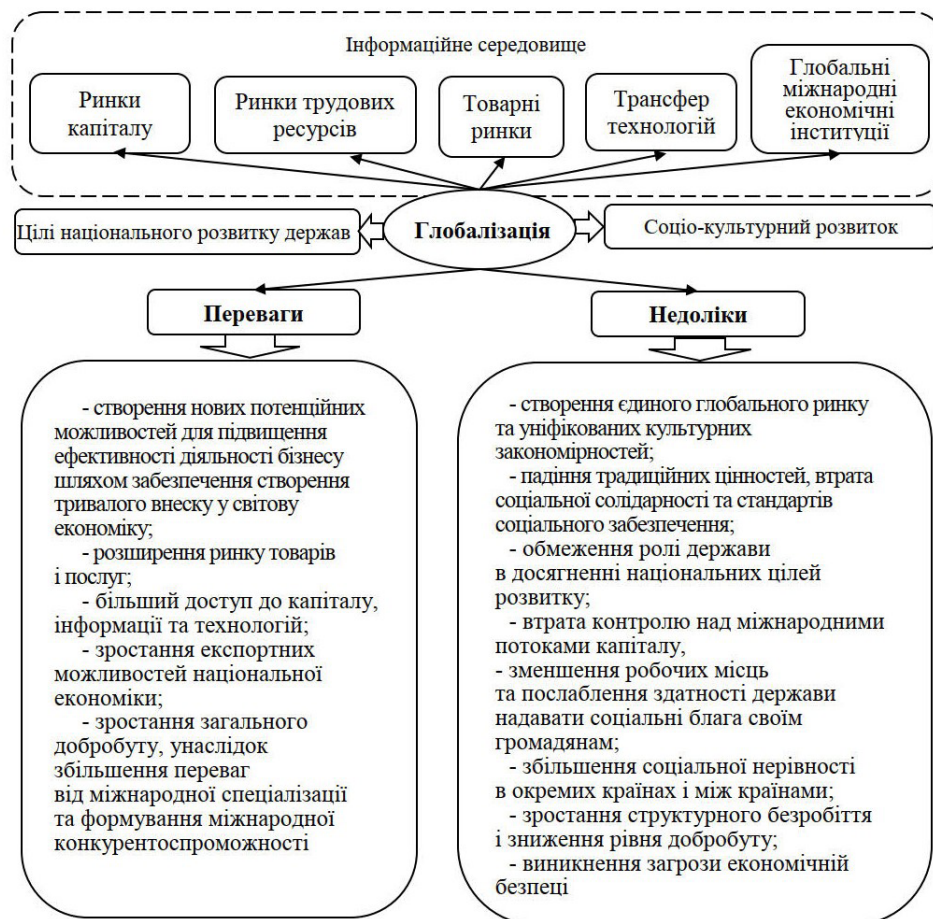

Рис. 1. Переваги і недоліки глобалізації світового економічного простору

Примітка. Розроблено авторами.

Фактори економічної глобалізації згруповано в такі дві основні групи (їхню деталізацію представлено в табл):

– зовнішні фактори (політико-правові та ринкові фактори, у тому числі міжнародне середо-

вище підприємств, що визначає умови їхнього розвитку);

– внутрішні фактори (вартісні та конкурентні фактори внутрішнього середовища підприємств, що визначають їхній можливий потенціал глобалізації).

Таблиця

Фактори економічної глобалізації

Зовнішні фактори		Внутрішні фактори	
політико-правові	ринкові	витратні	конкурентні
– економічна інтеграція територій та формування економічних блоків; – лібералізація та дерегуляція світової торгівлі;	– зменшення відмінностей в економічному розвитку багатьох країн; – схожість способу життя людей із різних країн;	– досягнення глобальної економії на масштабі; – використання ефектів синергії;	– безперервне зростання рівня обороту світової торгівлі; – збільшення кількості країн — конкурентів;

Закінчення таблиці

Зовнішні фактори		Внутрішні фактори	
політико-правові	ринкові	витратні	конкурентні
– усунення тарифних і нетарифних бар'єрів, що обмежують обмін товарами та послугами; – зменшення рівня державного контролю; – зменшення ролі урядів як виробників і споживачів; – збільшення значення та масштабності впливу транснаціональних корпорацій на державну політику в окремих національних економіках; – дерегламентация у сфері телекомунікацій та фінансів, що сприяє обміну інформацією та фінансовими ринками; – запровадження порівнянних у світі технічних стандартів і стандартів якості; – уніфікація деяких правил маркетингу	– збільшення доходу на душу населення в промислово розвинутих країнах; – поступове зростання купівельної спроможності населення в різних регіонах світу; – поява світових брендів; – розвиток глобальної реклами (переказний маркетинг); – уніфікація та вдосконалення транспортних систем; – створення «глобального клієнта» у туристичній сфері; – зростання регіональних та глобальних розподільчих мереж; – значний вплив технологічного прогресу	– диференціація витрат у країні; – поява нових індустріальних країн з високими виробничими можливостями та низькими витратами на робочу силу (відносна перевага); – зростання впровадження технологічних інновацій; – збільшення витрат на НДДКР; – збільшення витрат на розроблення товару та систематичне скорочення його життєвого циклу; – зростання ефективності логістичного менеджменту; – зниження витрат у транспортній галузі; – мобільність виробництв	– збільшення частки іноземних суб'єктів господарювання у структурі власності вітчизняних підприємств; – збільшення економічної взаємозалежності країн; – посилення співпраці між підприємствами у глобальному масштабі; – поява глобальних мереж взаємозалежності в окремих галузях виробництва; – зростання кількості стратегічних альянсів; – зміна структури і спрямованості конкурентної боротьби

Примітка. Сформовано за [6].

Одним із симптомів нашого часу є постійно зростаюча взаємозалежність ринків і виробництва у більшості країн світу в аспекті зростання інтенсивності міжнародних потоків капіталу та технологій [7].

Безумовно, ринкові фактори впливають, з одного боку, на процес збільшення диспропорцій в економічному розвитку багатьох країн, а з другого — стимулюють дії глобальних економічних організацій, спрямовані на їхнє зменшення [8].

Науково-технічний прогрес є дуже важливим фактором глобалізації економіки. Завдяки відповідній інноваційності він впливає на економічне зростання і на структурні зміни у вітчизняній економіці, є одним із ключових стимуляторів розширення ринку (вітчизняного та іноземного), впливає на конкурентну позицію та еволюцію конкурентних переваг окремих країн, має велике значення щодо розширення сфери зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Фактори витрат в аспекті глобалізації відображаються у формі значного впливу на здатність підприємств використовувати

такі елементи глобальної стратегії, як: глобальне розташування виробництв, глобальний продукт та участь на світовому ринку. До цих факторів належать перш за все: глобальна економія на масштабі та асортименті, досвід у глобальному масштабі, різниця у вкладах та ефектах окремих країн, ефекти діяльності, мобільність виробництва, ексклюзивність технологій, ефективність закупівель, поліпшення логістики, збільшення витрат на дослідження і розробки та інші [9].

Попри великий перелік переваг процесу глобалізації для підприємницьких структур, слід зазначити, що це також великий перелік факторів, які збільшують невизначеність їх функціонування.

Для визначення стратегічних пріоритетів розвитку підприємства в ситуації невизначеності, пов'язаної із глобалізаційними процесами у світовому економічному просторі, доцільно використати засади побудови моделі Д. Абея, що визначають можливості та втрати при створенні спільного економічного простору (рис. 2).

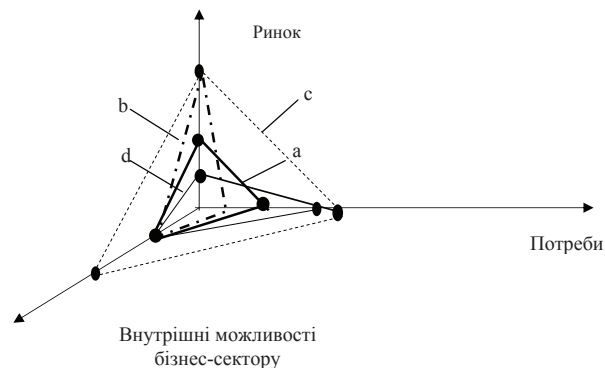

Рис. 2. Стратегічні можливості суб'єкта господарювання при глобалізації економічних процесів

Примітка. Розробка авторів.

На рис. 2 відображено першопочатковий стан рівноваги між ринковими можливостями підприємства, величиною потреб, які воно задовольняє своїми товарами (послугами), і станом внутрішніх можливостей (а). Якщо припустити, що підприємство може нарощувати потужності та забезпечити зростання своєї конкурентоспроможності на зовнішньому і внутрішньому ринках, то створення спільного глобального ринку лише збільшить величину потреб, яка може бути задоволена зусиллями суб'єкта господарювання, а отже, призведе до зростання прибутковості усього бізнес-сектору національної економіки (с). За нездатності чи неспроможності реалізувати підприємством свій внутрішній потенціал, за обмежених ресурсних можливостей створення єдиного ринкового глобального простору лише скоротить частку ринку підприємства через низьку його конкурентоспроможність та експансію іноземних підприємств на внутрішньому ринку (в).

За зростаючих потреб споживачів та обмежених внутрішніх можливостей доцільність і можливість функціонування підприємства на спільному ринку суттєво зростає, оскільки поведінка підприємства зосереджуватиметься на задоволенні потреб потенційного споживача на внутрішньому ринку.

Особливості поведінкової траєкторії підприємств в умовах глобалізації можуть бути кількісно пропрацьованими за допомогою критеріїв Вальда, Гурвіца і Севіджа тощо.

Максимінний критерій Вальда (згідно з яким оптимальним вважатиметься захід, що відповідатиме умовам «мінімальний ефект і є максимальним»). Ситуація використання критерію Вальда передбачає введення гіпотез про поведінку зовнішнього середовища. Гіпотеза, що вводиться, повинна дозволяти для кожної альтернативи кількісно оцінити пов'язані з нею наслідки і, таким чином, порівнювати будь-які дві альтернативи:

$$W = \max_i \min_j a_{ij}, \quad (1)$$

де a_{ij} — стратегія поведінки підприємства за умови i за стадією ділового циклу j .

Використання для дослідження стадій ділового циклу дозволяє згрупувати умови розвитку всієї національної економіки в одному напрямку: за економічного спаду відбувається скорочення діяльності та зрушення можливостей, за умов зростання — економіка максимально ефективно використовує всі потужності тощо.

Критерій крайнього оптимізму (максимаксний критерій). У цьому разі кожна альтернатива характеризується найбільш сприятливим результатом:

$$K = \max_i \max_j a_{ij}. \quad (2)$$

Нейтральний критерій (припускає однакову ймовірність настання всіх можливих станів зовнішнього середовища). Ураховуючи таке припущення, варто

обрати стратегію, яка відповідатиме максимальному середньому значенню за кожної стадії ділового циклу:

$$K_n = \max_i \left(\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m a_{ij} \right). \quad (3)$$

Мінімаксний критерій Севіджа базується на твердженні, що величина ризику для підприємства в умовах невизначеності набуватиме мінімального значення під впливом найбільш несприятливих факторів:

$$S = \min_i \max_j r_{ij}, \quad (4)$$

де r_{ij} — ризики реалізації напрямку i за умов j .

$$r_{ij} = c_j - a_{ij}, \quad (5)$$

де c_j — це $\max_j a_{ij}$ (найбільше значення у стовпчику j) [10].

Критерій песимізму-оптимізму Гурвіца (використовується для усереднення значень крайнього песимізму та оптимізму в оцінках альтернативи обраних стратегій):

$$H = \max_i (\gamma \min_j a_{ij} + (1 - \gamma) \max_j a_{ij}), \quad (6)$$

де $0 < \gamma < 1$ — коефіцієнт, який обирається із суб'єктивних міркувань.

Якщо $\gamma = 1$, то критерій Гурвіца перетворюється в максимінний критерій, а якщо $\gamma = 0$ — у критерій крайнього оптимізму. Зважаючи на обраний показник, можна зробити висновок про обрану стратегію ринкової поведінки в будь-якій ринковій структурі.

Використавши запропоновані критерії, можна запропонувати заходи, що визначатимуть орієнтири оптимальної поведінкової траєкторії підприємства із зазначеними можливостями та обмеженнями:

- 1) оптимізація та раціоналізація використання ресурсів;
- 2) формування стабільного багатостороннього інформаційного потоку та адаптивного інструментарію обробки інформації;
- 3) оптимізація системи планування, обліку і контролю за основними показниками діяльності бізнес-структури в напрямі вдосконалення системи прогнозування та планування витрат;
- 4) формування оптимальної структури капіталу з метою забезпечення зростання міжнародної конкурентоспроможності;
- 5) динамічне корегування асортиментної політики, пристосування до систем контролю якості на світовому ринку.

Реалізація зазначеного переліку заходів у діяльності бізнес-структур відбуватиметься через зміну і реорганізацію організаційно-економічного механізму їхньої діяльності, який дедалі більше набуватиме ознак системності та адаптивності до невизначених умов глобального економічного простору.

Реалізація організаційно-економічного механізму стратегії оптимальної поведінки фірми може включати такі види діяльності: формулювання місії та ідентифікації компанії, оцінку ринкових можливостей і вибір цільових ринків збуту, сегментацію ринку

і прогнозування попиту, установлення кількісних цілей і комплексне програмування стратегічного розвитку [11].

Правильно сформульована стратегія повинна сприяти максимальному використанню можливостей і сильних сторін компанії, мінімізуючи при цьому вплив загроз, а також ліквідацію слабких сторін компанії [12].

Глобалізаційні процеси у світовому господарстві сприятимуть формуванню в підприємства адаптивної поведінки, яка спрямована на визначення та класифікацію ресурсів компанії, оцінку сильних і слабких сторін конкурентного середовища, потенціалу та можливостей заробітку щодо можливостей

отримання постійної конкурентної переваги і створення прибутку.

Висновки. Дослідження категорії «глобалізація» і факторів її впливу та формування, можливостей і недоліків визначає основу для корегування поведінкової траєкторії підприємства за умов зростаючої невизначеності.

Актуалізація дослідження на можливих втратах і перспективах підприємства за різної конфігурації умов діяльності при створенні спільного ринкового простору дозволяє обрати спосіб поведінкової реакції на зміни в навколишньому середовищі через призму своїх можливостей, визначити напрями адаптації діяльності до зростання глобалізаційних тенденцій.

Список використаної літератури

1. Куцик В. І., Кліпкова О. І., Жихарцева О. О. Організаційно-економічний механізм управління діяльністю інтегрованих корпоративних систем в структурі національної економіки : монографія. Львів : Растр, 2018. 296 с.
2. Czaja I. Globalizacja, globalizm, przedsiębiorczość — szanse i zagrożenia. J. Klich (Ed.). Kraków : Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, 2001. P. 64—82.
3. European Union Globalisation pattern // UE trade and investment. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2017.
4. Zob R. Granice konkurencji. Kraków, 2006. P. 106—107.
5. Szuper K. Globalization of modern economies. *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*. 2020. № 2. P. 85—99.
6. Dunning J. H. The Global Economy, Domestic Governance, Strategies and Transnational Corporations: Interactions and Policy Implications. *Transnational Corporations*. 1992. Vol. 1. № 3. 39 p.
7. King A., Schneider B. Pierwsza rewolucja globalna. Jak przetrwać? Raport Rady Klubu Rzymskiego. Warszawa : Polskie Towarzystwo Współpracy z Klubem Rzymskim, 1992. URL : <https://delibra.bg.polsl.pl/dlibra/show-content/publication/edition/25019?id=25019>.
8. Brózda J. Czynniki globalizacji gospodarczej. *Uniwersytet Szczeciński Instytut Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw*, 2006. P. 16—25. URL : http://mikroekonomia.net/system/publication_files/1298/original/0.pdf?1315306917.
9. Половцев О. В. Державне управління регіональним розвитком в умовах невизначеності: аналіз підходів до прийняття рішень. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2013. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2013_2_11.
10. Дуброва О. С. Процес розробки та реалізації конкурентної стратегії підприємства. *Ефективна економіка*. 2010. № 8. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_8_9.
11. Крикавський Є. В., Третьякова Л. І., Косар Н. С. Стратегічний маркетинг : навч. посібник. 2-ге вид. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. 256 с.

References

1. Kutsyk, V. I., Klipkova, O. I., & Zhykharstseva, O. O. (2018). *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia diialnistiu intehrovanykh korporatyvnykh system v strukturi natsionalnoi ekonomiky* [Organizational and economic mechanism of managing the activities of integrated corporate systems in the structure of the national economy]. Lviv: Rastr [in Ukrainian].
2. Czaja, I. (2001). Globalizacja, globalizm, przedsiębiorczość — szanse i zagrożenia. J. Klich (Ed.). Kraków: Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu [in Polish].
3. European Union. (2017). Globalisation pattern. UE trade and investment. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
4. Zob, R. (2006). Granice konkurencji. Kraków [in Polish].
5. Szuper, K. (2020). Globalization of modern economies. *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*, 2, 85—99. doi:10.31743/ppe.8431.
6. Dunning, J. H. (1992). The Global Economy, Domestic Governance, Strategies and Transnational Corporations: Interactions and Policy Implications. *Transnational Corporations*, Vol. 1, 3.
7. King A., & Schneider, B. (1992). Pierwsza rewolucja globalna. Jak przetrwać? Raport Rady Klubu Rzymskiego. Warszawa: Polskie Towarzystwo Współpracy z Klubem Rzymskim. Retrieved from <https://delibra.bg.polsl.pl/dlibra/show-content/publication/edition/25019?id=25019> [in Polish].

8. Brózda, J. (2006). Czynniki globalizacji gospodarczej. *Uniwersytet Szczeciński Instytut Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw*, 16—25. Retrieved from http://mikroekonomia.net/system/publication_files/1298/original/0.pdf?1315306917 [in Polish].
9. Polovtsev, O. V. (2013). Derzhavne upravlinnia rehionalnym rozvytkom v umovakh nevyznachenosti: analiz pidkhodiv do pryiniattia rishen [Public administration of regional development in conditions of uncertainty: analysis of approaches to decision-making]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia — Theory and practice of public administration and local self-government*, 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2013_2_11 [in Ukrainian].
10. Dubrova, O. S. (2010). Protses rozrobky ta realizatsii konkurentnoi stratehii pidpriemstva [The process of developing and implementing a competitive strategy of the enterprise]. *Efektivna ekonomika — Efficient economy*, 8. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_8_9 [in Ukrainian].
11. Krykavskiy, Ye. V., Tretiakova, L. I., & Kosar, N. S. (2013). *Stratehichniy marketynh [Strategic marketing]*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].

УДК 331.101.3

УМОВИ РОБОЧОГО СЕРЕДОВИЩА І ДИСБАЛАНС ЗУСИЛЬ-ВИНАГОРОДИ ПРАЦІВНИКІВ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Федоренко Андрій Володимирович,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,

Університет банківської справи, Львів

e-mail: andriifedorenko.ua@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6367-2467

Анотація. В умовах глобалізації та зростаючих вимог, що пред'являються працівникові, важливим є підтримання здоров'я і благополуччя людини на робочому місці. Розглянуто можливість регулювання рівня стресу і зусиль, а також балансу зусиль і винагороди в рамках моделі Effort-Reward imbalance (ERI). Мета статті — виявити зв'язок між певними факторами робочого середовища та оцінюванням відповідності зусиль і винагороди згідно з моделлю ERI. Дослідження розглядає зв'язок чинників організації праці з рівнем стресу працівників і доданими зусиллями на роботі.

Дослідження базується на відповідях 1 148 осіб, що працюють у фінансовому секторі 35 країн Європи. Опитування респондентів відбувалося в рамках European Working Conditions Survey 2015 (EWCS 2015). За результатами проведення кореляційного аналізу було виявлено: слабкий зв'язок рівня стресу з балансом зусиль-винагороди; помірний зв'язок оцінки справедливості з балансом зусиль-винагороди; слабкий зв'язок між справедливістю і рівнем стресу.

Зв'язок зусиль працівника і рівня стресу з певними факторами робочого середовища (автономія, чіткість завдань і зворотний зв'язок, залученість до управління, ефективні управлінські практики, гнучкість робочого графіка, навчання, соціальна підтримка) слабкий або відсутній. Спостерігається зв'язок соціальної підтримки і ефективних управлінських практик із компонентом винагороди моделі ERI.

Поліпшення показників факторів робочого середовища не впливає на рівень стресу і зниження зусиль працівників. Стрес і певний рівень напруги є необхідними умовами виконання роботи. Соціальна підтримка та ефективні управлінські практики сприймаються працівниками у взаємозв'язку з компонентом винагороди в моделі ERI. Регулювання оцінювання балансу зусиль і винагороди можливе за рахунок факторів винагороди, соціальної підтримки, ефективних управлінських практик.

Ключові слова: система мотивації, моделі робочого середовища, мотивація персоналу, модель ERI, стрес на роботі, фінансові установи.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 2; бібл.: 15.

WORKING ENVIRONMENT AND EFFORT-REWARD IMBALANCE IN THE FINANCIAL SECTOR

Fedorenko Andrii,

Ph. D. student,

Banking University, Lviv

e-mail: andriifedorenko.ua@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6367-2467

Abstract. In the context of globalization and growing demands to the employee, it is important to maintain the health and well-being of a person in the workplace. The article discusses the possibility of regulating the level of stress and effort, as well as the balance of effort-reward within the framework of the effort-reward imbalance (ERI) model. The purpose of this article is to identify the relationship between individual factors of the work environment and the assessment of the appropriateness of effort and reward within the ERI model. The study examines the relation between the characteristics of work environment and level of stress at work, the applied effort.

The study is based on the responses of 1 148 people working in the financial sector in 35 European countries. The survey was conducted as part of the European Working Conditions Survey 2015 (EWCS 2015).

To find the relationship between the factors of the work environment and the components of the ERI model, 18 questions from the EWCS 2015 questionnaire were selected. The result of the correlation analysis shows: a weak link between stress level and balance of effort-reward; a moderate relationship between fairness assessment and a balance of effort-reward; a weak link between fairness and stress level.

The relationship of employee effort and stress level to specific factors in the work environment (autonomy, tasks discretion and feedback, employee voice, good management practices, flexibility of work schedule, training,

social support) is weak or absent. The social support and good management practices have a link with the reward component of the ERI model.

Improvements in the work environment do not affect stress level and decreased employee effort. Stress and strain are necessary to get the job done. Social support and good management practices are perceived by employees in relation to the reward component of the ERI model. Regulation of the effort-reward balance is possible due to factors of reward, social support, good management practices.

Keywords: job design, work environment model, staff motivation, effort-reward imbalance model, work-related stress, financial institutions.

JEL Classification J28, J81, O15, O16

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 2; bibl.: 15.

Вступ. Робота є важливим різновидом діяльності людини і безпосередньо впливає на її здоров'я і благополуччя. Забезпечення належного рівня здоров'я і благополуччя є однією з цілей сталого розвитку, прийнятої ООН. У пріоритеті ООН також перебуває «гідна праця», що має на увазі справедливий заробіток, належні умови праці, здоров'я і безпеку на робочому місці, доступ до значущої та продуктивної роботи, перспективи особистого розвитку. Для сфери фінансових послуг характерні високі психічні навантаження, які виражаються в підвищенні тривожності, емоційної виснаженості, проблеми зі сном. Тому одним із пріоритетів для фінансової сфери послуг є створення умов робочого середовища, що надають змогу балансувати між інтенсивністю праці та рівнем стресу працівників для збереження їхнього здоров'я на робочому місці.

Аналіз попередніх досліджень і постановка завдання. Взаємовідносини робочого середовища і працівника досліджуються переважно у двох напрямках. Перший займається пошуком зв'язку зусиль працівника під тиском вимог роботи і чинників робочого середовища. Ключові теорії цього напрямку — двофакторна модель Ф. Херцберга [1], теорія характеристик роботи Р. Хакмана [2]. Пошук балансу вимог до роботи з автономією призвів до появи моделі Job Demand-Control (JDC) [3; 4]. Подальшого розвитку цей напрям дістав у рамках моделі Job Demands-Resources (JDR) [5], де враховується не тільки автономія, а більш широкий спектр характеристик роботи.

Базою іншого напрямку слугує теорія справедливості Адамса [6] і теорія соціального обміну між роботодавцем і працівником. На їхніх теоретичних підвалинах сформувалась модель Effort-Reward imbalance (ERI) [7]. Модель ERI пояснює поведінку працівника щодо справедливості і співвідношення зусиль працівника та його винагороди. У попередніх дослідженнях моделі ERI не враховувалися такі фактори робочого середовища, як автономія, чіткість завдань і зворотний зв'язок, залученість до управління, ефективні управлінські практики, гнучкість робочого графіка, навчання, соціальна підтримка.

Переважно досліджувалися зв'язки моделі ERI і стресу, рівня здоров'я працівників. Усвідомлення зв'язку між факторами робочого середовища і ком-

понентами моделі ERI надає можливість знижувати стрес не тільки завдяки регулюванню зусиль і винагороди, а також через поліпшення організації праці. Особливо це важливо в умовах, коли зниження зусиль може бути неможливе через зростання конкуренції на ринку праці і безробіття. Отже, в умовах обмежених ресурсів менеджмент підприємства повинен бути забезпечений додатковими інструментами для утримання працівника в організації.

Мета статті — виявити зв'язок між факторами робочого середовища і оцінюванням відповідності зусиль і винагороди в рамках моделі ERI. Дослідження базується на даних, акумульованих European Working Conditions Survey (EWCS) 2015 року [8].

Результати дослідження. Модель вимог і контролю роботи (JDC) була сформульована Р. Карасеком [3] і згодом розвинена Т. Теорелом [4]. Первісна гіпотеза моделі передбачала наявність зв'язку між вимогами до роботи і рівнем контролю (свобода ухвалення рішення) під час її виконання. Що вищі вимоги до роботи, то вищий рівень стресу. Однак поєднання високого рівня вимог і контролю призводить до бажаного стресу (максимальної продуктивності праці, високої мотивації, інноваційної поведінки). Поєднання низьких вимог до роботи і високого рівня контролю дає низький ступінь продуктивності. Одночасно низькі вимоги і низький рівень контролю роботи призводять до пасивності працівника. Недоліком моделі вважають її спрощеність, оскільки серед безлічі характеристик робочого середовища використовується лише контроль виконання роботи. Згодом модель JDC була доповнена соціальною підтримкою [9].

Модель вимог і ресурсів (JDR) передбачає, що не тільки контроль над виконанням роботи сприяє зниженню стресу від робочого навантаження, а й набір різних ресурсів, залежно від виконуваної роботи [5]. До вимог у роботі належать фізичні, психологічні та організаційні аспекти роботи. До ресурсів зараховують підтримку колег, зворотний зв'язок від керівника, автономію на роботі, кар'єру, безпеку тощо. Ресурси в моделі JDR виконують функцію засобу для виконання функціональних обов'язків працівником, функцію можливостей для задоволення потреб працівника, а також засобів для зниження стресу під час виконання роботи. Модель охоплює широкий спектр

характеристик робочого середовища, які використовуються в цьому дослідженні.

Модель дисбалансу зусиль і винагороди (ERI), запропонована Й. Сієгрістом [7; 10], бере за основу важливість норм взаємності для благополуччя робітників. Вона стверджує, що дисбаланс між зусиллями робітника і винагородою від роботи порушує взаємність обміну і призводить до негативних наслідків для фізичного і психологічного здоров'я працівника. Відповідно до принципу соціальної взаємності [11], будь-яка операція між особами А і В, яка приносить користь В від А, має на увазі повернення рівноцінної користі особі А від В. Рівність обміну не має на увазі повну ідентичність, але має відповідати певному стандарту. Психологічний контракт в організаціях є одним із прикладів соціального обміну, коли очікується, що співробітники будуть докладати зусилля в обмін на винагороду, що надається роботодавцем [12].

У трудовій угоді роботодавець передає працівникові кілька базових видів винагороди: заробітна плата (грошова винагорода), кар'єрне зростання, гарантія працевлаштування, а також повагу або визнання. Працівник, зі свого боку, обмінює свою працю на винагороду, отриману від роботодавця. Важливо зазначити, що у трудових угодах не вказуються зусилля і нагороди детально, водночас існують певні очікування рівності обміну. У процесі обміну може виникнути невідповідність очікувань, порушення принципу взаємності.

Соціально-психологічна теорія нерівності С. Адамса [6] говорить про те, що обидві сторони соціального обміну можуть регулювати його баланс. Працівник може знижувати зусилля, якщо вважає, що винагорода менша від затрачених зусиль. Якщо ж винагорода вища, то він може переглянути своє сприйняття умов обміну та оцінити умови угоди так, аби звести до рівності зусилля і винагороди. Результати досліджень демонструють, що брак взаємності негативно відображається на здоров'ї працівників, а саме викликає стрес і призводить до захворювань серцево-судинної системи.

Модель ERI складається з трьох компонентів: зусилля, винагорода і «надмірна прихильність» [13]. Опитувальник 2004 року містить 23 питання, з яких п'ять використовують для оцінювання зусиль, 12 — для оцінювання винагороди і шість питань стосовно надмірної прихильності. В опитувальнику 2008 року була представлена коротка версія опитувальника із 16 питань: три оцінюють зусилля, сім питань — винагороди, шість питань для оцінювання надмірної прихильності [14]. Зусилля оцінюються за такими параметрами, як обмеження в часі на виконання роботи, високий ступінь відповідальності, фізичне навантаження (для працівників фізичної праці), загальне зростання вимог до виконання функціональних обов'язків. Винагорода враховує оплату праці,

визнання на роботі, перспективи кар'єрного зростання і гарантії зайнятості. Надмірна прихильність — це внутрішня мотивація, що спонукає людину брати більше зобов'язань, ніж вимагається для виконання функціональних обов'язків.

Існує два типи дисбалансу між зусиллями і винагородою: високий рівень зусиль і низький рівень винагороди; низький рівень зусиль і високий рівень винагороди. Дисбаланс між великими зусиллями і низькою нагородою збільшує стрес працівника. «Надмірна прихильність» знижує ефект дисбалансу. Дисбаланс зусиль і винагороди притаманний для певних умов, коли у працівника немає альтернативного вибору на ринку праці. Особливо обмежений вибір спостерігається у кризових умовах, коли різко знижується попит на робочу силу. У таких умовах працівники готові укласти нерівні угоди з роботодавцем заради збереження робочого місця. Додатковим чинником підвищення пропонування на ринку слугують тенденції, властиві сучасній економіці з глобалізованим ринком праці. Певні різновиди робіт можуть виконуватися віддалено працівниками у країнах із більш низькою оплатою праці, що чинить тиск на наявних працівників, змушуючи їх погоджуватися на нерівні угоди з роботодавцем. Також працівники приймають не вигідні для себе умови високих витрат і низької оплати праці в умовах, коли вони прагнуть підвищити свої шанси в кар'єрному і професійному зростанні. Подібні не вигідні трудові контракти спостерігаються на ранньому етапі кар'єри. У результаті виникає дисбаланс між зусиллями і винагородою, працівник перебуває у стресовому стані, що негативно відображається на його здоров'ї.

Варто зазначити, що модель ERI не враховує всіх факторів робочого середовища, які впливають на оцінювання балансу зусиль і винагороди. Наприклад, модель JDC передбачає вплив автономії на поведінку робітника і, як наслідок, на рівень його стресу. Передбачається, що вищою є автономність працівника, то вища його продуктивність і нижчий рівень стресу. Отже, автономність сприяє зниженню дисбалансу між зусиллями і винагородою. Більш широкий спектр чинників робочого середовища пропонує модель JDR, яка враховує навчання, автономію, самореалізацію, організацію праці, залучення до вирішення робочих завдань, соціальну підтримку, гнучкість робочого графіка.

За логікою моделі ERI можна припустити, що певні характеристики робочого середовища пов'язані із зусиллями і винагородою. Залежно від щільності зв'язку, вони сприяють сприйняттю рівня докладених зусиль і одержуваної винагороди.

Наприклад, фактори організації праці можуть сприяти зниженню або збільшенню зусиль для виконання функціональних обов'язків працівником. Навчання може розглядатись як елемент винагороди, так

і елемент організації виробництва, що знижує зусилля на робочому місці завдяки підвищенню кваліфікації працівника.

Зважаючи на моделі JDC, JDR і ERI, висувається низка гіпотез у рамках нашого дослідження.

Гіпотеза 1. Рівень стресу негативно пов'язаний із балансом зусилля-винагорода. Що вищий рівень дисбалансу (перевищення рівня зусиль над одержуванним винагородою), то вищий рівень стресу, який відчуває працівник.

Гіпотеза 2. Оцінювання рівня справедливості негативно пов'язане з рівнем стресу і позитивно з балансом зусилля-винагорода. Що вищий рівень стресу і дисбаланс зусиль та винагороди, то нижчий рівень справедливості.

Гіпотеза 3. Автономія, чіткість завдань і зворотний зв'язок, залученість в управління, ефективні управлінські практики, гнучкість робочого графіка, навчання, соціальна підтримка — усе це негативно пов'язано з рівнем стресу і зусиллями працівника. Що вищий рівень зазначених чинників, то нижчий рівень стресу і рівень докладених зусиль працівника.

Гіпотеза 4. Самореалізація позитивно пов'язана з винагородою (визнання, повага, кар'єрне просування, стабільність роботи) і негативно з рівнем стресу. Що вищий рівень самореалізації, то нижчий рівень стресу.

Для перевірки висунутих гіпотез як інформаційна база використовуються дані дослідження European Working Conditions Survey (EWCS) 2015 року [8].

У процесі проведення EWCS було опитано близько 44 000 респондентів. Опитування проводилось у 28 країнах — членах ЄС, п'яти країн ЄС країн-кандидатів, а також Норвегії та Швейцарії. Темі дослідження: організація роботи, навчання і тренінги, фізичні та психосоціальні чинники ризику, здоров'я і безпека, баланс між роботою та особистим життям, залученість працівників, оплата праці та фінансова безпека, а також робота і здоров'я. Під час дослідження розглядалися сім показників якості робочого середовища, що відображають різні параметри якості роботи: фізичне середовище, інтенсивність роботи, якість робочого часу, соціальне середовище, навички і свобода дій, перспективи роботи і оплата праці. Секторальний аналіз даних EWCS був проведений за класифікацією European Classification of Economic Activities version 2. Кількість респондентів в секторі фінансових послуг становила 1148 осіб.

Для проведення дослідження були відібрані чинники робочого середовища відповідно моделям JDC, JDR і ERI [15]. Характеристики робочого середовища поділяються на вимоги роботи і ресурси, потрібні для її виконання (табл. 1). Деякі аспекти роботи містять як вимоги, так і ресурси. Для дослідження були обрані питання, найбільш характерні для специфіки роботи фінансового сектору (додаток). Наприклад, не враховувалися питання фізичного ризику — переміщення вантажів, контакт шкіри з хімічними речовинами. Баланс зусиль і винагороди оцінюється за питанням Q89a.

Таблиця 1

Фактори робочого середовища

Аспекти роботи	Характеристики роботи	
	вимоги	ресурси
А. Фізична і соціальне середовище	A.1. Фактори фізичного ризику A.2. Фізичні вимоги (Q30h) A.3. Залучення і дискримінація на робочому місці (Q61l)	A.4. Соціальна підтримка на роботі (Q61a) (Q63a)
В. Робочі завдання	B.1. Інтенсивність роботи (Q49b) B.2. Емоційні вимоги (Q61m)	B.3. Автономність виконання завдань (Q54b)
С. Організаційні характеристики		C.1. Залученість в управління (Q61n) C.2. Ефективні управлінські практики (Q63b) C.3. Чіткість завдань і зворотний зв'язок щодо ефективності (Q61k)
Д. Організація робочого часу	D.1. Ненормований графік роботи (Q37a)	D.2. Гнучкість робочого часу (Q47)
Е. Перспективи працевлаштування	E.1. Сприйняття незахищеності роботи (Q89g)	E.2. Можливості навчання (Q67c) E.3. Можливість кар'єрного росту (Q89b)
Ф. Внутрішні аспекти		F.1. Можливості для самореалізації (Q61i) F.2. Внутрішня мотивація (нагороди) (Q89c)

Примітка. Упорядковано за [15].

Передбачалося, що, дотримуючись моделі ERI, буде виявлено зв'язок між рівнем стресу, який відчувають працівники, та оцінюванням балансу зусилля-винагорода (гіпотеза 1). На підтвердження теоретичної бази моделі буде виявлено зв'язок між рівнем справедливості й оцінюванням балансу зусилля-винагорода (гіпотеза 2). Модель ERI враховує тільки фактори зусиль

і винагороди, проте в моделі JDR кількість характеристик робочого середовища охоплює більш широкий спектр, що впливають на рівень стресу. Тому в гіпотезі 3 перевірявся зв'язок рівня стресу і докладених зусиль із факторами організації праці. У гіпотезі 4 визначався зв'язок самореалізації працівника з винагородою і рівнем стресу.

Для перевірки гіпотези 1 (табл. 2) аналізувався кореляційний зв'язок між рівнем стресу (питання Q61m) і балансом зусилля-винагорода (Q89a). Спостерігається слабка кореляція між відповідями на питання, яка становить «-0,243». Слабка щільність зв'язку може пояснюватися тим, що незалежно від балансу зусиль і винагороди рівень стресу залишається незмінно високим.

Працівник не знижує зусилля залежно від дисбалансу зусиль і винагороди. Якщо винагорода перевищує зусилля, то рівень стресу залишається попереднім, тому що стрес є необхідною умовою виконання функціональних обов'язків працівника. Незалежно від балансу винагороди і зусиль працівник зобов'язаний виконувати свою роботу, тому відчуває напруження та певний стрес.

Таблиця 2

Кореляційні зв'язки між питаннями дослідження

Характеристики роботи / питання	Q89a	Q61m	Q30h	Q49b	Q61i
A.2. Фізичні вимоги (Q30h)	-0,148	0,351	1	0,181	-0,058
D.1. Ненормований графік роботи (Q37a)	0,021	0,066	0,054	0,124	0,110
D.2. Гнучкість робочого часу (Q47)	0,182	-0,098	-0,131	-0,097	0,340
B.1. Інтенсивність праці (Q49b)	-0,149	0,436	0,181	1	0,028
B.3. Автономність виконання завдань (Q54b)	0,067	-0,016	-0,071	-0,005	0,357
A.4. Соціальна підтримка на роботі (Q61a)	0,114	-0,032	-0,102	0,061	0,197
F.1. Можливості для самореалізації (Q61i)	0,173	-0,010	-0,058	0,028	1
C.3. Чіткість завдань і зворотний зв'язок щодо ефективності (Q61k)	0,111	-0,031	-0,058	-0,028	0,189
A.3. Залякування і дискримінація на робочому місці (Q61l)	0,358	-0,240	-0,232	-0,136	0,274
B.2. Емоційні вимоги (Q61m)	-0,243	1	0,351	0,436	-0,010
C.1. Залученість в управління (Q61n)	0,187	0,003	-0,056	0,050	0,525
A.4. Соціальна підтримка на роботі (Q63a)	0,274	-0,152	-0,195	-0,110	0,239
C.2. Ефективні управлінські практики (Q63b)	0,322	-0,182	-0,167	-0,122	0,284
E.2. Можливості навчання (Q67c)	0,152	-0,078	-0,060	0,024	0,096
Баланс зусиль і винагороди (Q89a)	1	-0,243	-0,148	-0,149	0,173
E.3. Можливість кар'єрного росту (Q89b)	0,365	-0,111	-0,082	0,013	0,260
F.2. Внутрішня мотивація (нагороди) (Q89c)	0,595	-0,278	-0,167	-0,131	0,260
E.1. Сприйняття незахищеності роботи (Q89g)	-0,114	0,092	0,161	0,054	-0,154

Примітка. Розраховано за [8].

У гіпотезі 2 перевірявся зв'язок рівня справедливості (Q61l) із рівнем стресу (Q61m) і балансом зусилля-винагорода (Q89a). Щільність кореляційного зв'язку між Q61m і Q61l слабка і становить «-0,240». Для питань Q89a і Q61l щільність зв'язку помірна і становить «0,358». Результати кореляційного аналізу свідчать про те, що рівень справедливості менш пов'язаний зі стресом, який відчуває працівник, і більше з балансом зусилля-винагорода. Результати перевірки гіпотези 2 загалом підтверджують первинне припущення про позитивний зв'язок між рівнем справедливості і балансом зусилля-винагорода. Модель ERI базується на соціально-психологічній теорії нерівності, отже, позитивний кореляційний зв'язок підтверджує теоретичні підвалини моделі.

Для перевірки гіпотези 3 вивчався зв'язок рівня стресу (Q61m) і зусиль працівника (Q30h, Q49b) із факторами робочого середовища (автономія (Q54b), чіткість завдань і зворотний зв'язок (Q61k), залученість в управління (Q61n), ефективні управлінські практики (Q63b), гнучкість робочого графіка (Q47), навчання (Q67c), соціальна підтримка (Q61a, Q63a), ненормований графік роботи (Q37a). Щільність зв'язку між рівнем стресу (Q61m) і факторами робочого середовища перебуває в межах від «0,182» (Q63b) до «0,066» (Q37a). Низький рівень щільності кореляційного зв'язку спостерігається між відповідями на питання про рівень зусиль працівника і факторами ор-

ганізації праці: для питання Q30h максимальне значення становить «0,054» (Q37a), мінімальне значення — «-0,195» (Q63a); для питання Q49b максимальне значення — «0,124» (Q37a), мінімальне значення — «-0,122» (Q63b). Можна припустити, що організація праці не знижує рівень докладених зусиль. Навіть у разі поліпшення організації праці працівник не виконує менше своїх обов'язків, а, можливо, отримує додаткове навантаження, тому що попередній обсяг роботи він виконує в більш стислі терміни. Зростанню навантаження може передувати професійне і кар'єрне зростання, а також підвищення оплати праці. Тому, попри кращу організацію праці, рівень стресу залишається на колишньому рівні, а рівень докладених зусиль не знижується.

На противагу зв'язку факторів організації праці і зусиль працівника баланс зусилля-винагорода показує більш високий рівень кореляційного зв'язку з фактором соціальної підтримки з боку керівника — «0,274» (Q63a) і ефективних управлінських практик «0,322» (Q63b). Отже, можна припустити, що баланс зусиль і винагороди може бути змінений не завдяки зниженню зусиль працівником, а завдяки поліпшенню соціальної підтримки й ефективних управлінських практик. Відсутність значущого зв'язку між факторами організації праці і стресом, а також наявність зв'язку факторів організації праці з балансом зусиль-винагорода свідчать, що зміна балансу можлива за-

вдяки збільшенню винагороди, а не зниженню зусиль. Соціальна підтримка не належить до чинників винагороди, водночас вона сприяє сприйняттю балансу або сприймається працівниками як винагорода. Щільність кореляційного зв'язку між соціальною підтримкою (Q63a) і винагородою (Q89c) становить «0,430», між питанням про ефективні управлінські практики (Q63b) і винагородою (Q89c) — «0,574». Також можна припустити, що ці фактори є додатковими факторами оцінювання рівності зусиль і винагороди.

У гіпотезі 4 перевірялося припущення про позитивний зв'язок між самореалізацією (Q61i) і винагородою (визнанням (Q89c), просуванням кар'єрними сходами (Q89b), стабільністю роботи (Q89g)) і негативний зв'язок самореалізації з рівнем стресу (Q61m). Кореляція між стресом (Q61m) і самореалізацією (Q61i) становить «-0,10», що свідчить про слабку щільність зв'язку. Кореляція між питанням про самореалізацію й елементами винагороди перебуває в межах від «-0,154» (мінімальне значення) до «0,260» (максимальне значення). Максимальне значення кореляції для питання про самореалізацію спостерігається у зв'язку з питаннями про організацію праці на робочому місці. Найбільш високий показник кореляції відзначається між самореалізацією (Q61i) і автономією — «0,357», гнучкістю робочого графіка — «0,340», залученістю до управління — «0,525». Отже, самореалізація більш пов'язана з фактором організації праці, ніж із факторами винагороди за докладені зусилля.

Висновки. Метою статті є підтвердження теоретичних засад моделі ERI, а також розширення спектра чинників, що впливають на баланс зусилля-винагорода з урахуванням моделей JDC і JDR. Перевірка висунутих у дослідженні гіпотез підтвердила наявність зв'язку оцінювання справедливості із балансом зусилля-винагорода (гіпотеза 2), що відповідає теоретичному обґрунтуванню моделі ERI. Водночас не знайшла

підтвердження гіпотеза 1 про зв'язок рівня стресу із балансом зусилля-винагорода, що вступає у протиріччя з припущеннями моделі ERI. Також не знайшли свого підтвердження гіпотеза 3 про зв'язок рівня стресу та докладених зусиль із факторами робочого середовища відповідно до моделей JDC і JDR. Також не підтверджена гіпотеза 4 про зв'язок самореалізації з рівнем стресу і чинниками винагороди.

З урахуванням викладеного під час розбудови системи мотивації працівників фінансової сфери потрібно враховувати той факт, що працівники відчують стрес незалежно від рівня умов робочого середовища (автономія, чіткість завдань і зворотний зв'язок, залученість в управління, ефективні управлінські практики, гнучкість робочого графіка, навчання, соціальна підтримка). З другого боку, це не означає, що менеджмент підприємства повинен відмовитись від поліпшення умов праці. Комфортне робоче середовище не знижує рівень стресу і напруги на робочому місці, але водночас сприяє прояву інноваційної поведінки, що призводить до зростання конкурентоспроможності підприємства.

В умовах глобалізації вимоги до працівників і до рівня зусиль докладених на роботі і надалі зростатимуть. Найбільш перспективним інструментом регулювання балансу зусиль і винагороди в таких умовах є поліпшення показників винагороди: оплати праці, визнання заслуг, гарантія працевлаштування, перспективи кар'єрного зростання. Попередні дослідження моделі ERI доводять зв'язок балансу зусилля-винагорода з рівнем стресу на робочому місці, а також із рівнем здоров'я працівників.

Моделі ERI може використовуватися для моніторингу рівня збалансованості очікувань працівника і роботодавця в межах трудової угоди для забезпечення доброго здоров'я і благополуччя людини на робочому місці.

Додаток

Перелік питань дослідження*

Q30h	«Ваша головна оплачувана робота пов'язана з перебуванням у дискомфортних з емоційного погляду ситуаціях?»
Q61l	«До Вас ставляться справедливо на роботі?»
Q63a	«Ваш безпосередній керівник поважає Вас як особистість?»
Q61a	«Ваші колеги допомагають Вам і підтримують Вас»
Q49b	«Чи пов'язана Ваша робота з напруженими термінами?»
Q61m	«Ви відчуваєте стрес на своїй роботі?»
Q54b	«Ви можете обирати або змінювати свої методи праці?»
Q61n	«Ви можете впливати на рішення, які важливі для вашої роботи?»
Q63b	«Ваш безпосередній керівник схвалює і заохочує Вас, якщо Ви добре працювали?»
Q61k	«Ви знаєте, чого від Вас чекають на роботі?»
Q37a	«У середньому скільки разів на місяць Ви зазвичай працюєте вночі, принаймні 2 години з 22 години до 5-ї години ранку?»
Q47	«Ви б сказали, що відпроситися на одну-дві години в робочий час для вирішення особистих або сімейних питань — це ... (дуже легко — дуже складно)?»
Q89g	«Наскільки Ви згодні або не згодні з твердженнями щодо вашої роботи? Я можу втратити роботу протягом наступних шість місяців»
Q67c	«Чи згодні Ви або не згодні з твердженнями щодо навчання, пройденого Вами протягом останніх 12 місяців, сплаченого або організованого роботодавцем? Я вважаю, що мої перспективи майбутнього працевлаштування поліпшилися»

Q89b	«Моя робота надає мені хороші можливості кар'єрного зростання»
Q61i	«Ви можете застосовувати свої власні ідеї у вашій роботі?»
Q89c	«На роботі я отримую визнання, якого заслуговую»
Q89a	«Мені здається, що моя зарплата відповідає моїм зусиллям і досягненням»

* Нумерація запитань збережена згідно з Опитувальником.

Примітка. Упорядковано за [15].

Список використаної літератури

1. Херцберг Ф., Моснер Б., Снидерман Б. Мотивация к работе. Санкт-Петербург : Изд-во Вершина, 2007.
2. Hackman J. R., Oldham G. R. Motivation through the design of work: test of a theory. *Organizational Behavior and Human Performance*. 1976. № 16 (2). P. 250—279.
3. Karasek R. Job demands, job decision-latitude, and mental strain: Implications for job redesign. *Administrative Science Quarterly*. 1979. Vol. 24. P. 286—308.
4. Theorell T., Karasek R. Current issues relating to psychosocial job strain and cardiovascular disease research. *Journal of Occupational Health and Psychology*. 1996. Vol. 1. P. 9—26.
5. Bakker A. B., Demerouti E. The job demands-resources model: State of the art. *Journal of Managerial Psychology*. 2007. Vol. 22. P. 309—328.
6. Adams J. S. Inequity in social exchange. *Advances in experimental social psychology*. 1965. Vol. 2. P. 267—299.
7. Siegrist J. Adverse health effects of high effort/low-reward conditions. *Journal of Occupational Psychology*. 1996. Vol. 1. P. 27—41.
8. Eurofound. 6th European Working Conditions Survey Technical report. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2016.
9. Johnson J. V., Hall E. M. Job strain, workplace social support and cardiovascular disease: A cross-sectional study of a random sample of the Swedish working population. *American Journal of Public Health*. 1988. Vol. 78. P. 1336—1342.
10. Siegrist J. A theoretical model in the context of economic globalization. *Work Stress and Health in a Globalized Economy. The Model of Effort-Reward Imbalance*. Cham, Switzerland : Springer International Publishing AG, 2016.
11. Gouldner A. W. The norm of reciprocity: a preliminary statement. *American Sociological Review*. 1960. № 25 (2). P. 161—178.
12. Rousseau D., McLean Parks J. The contracts of individuals and organizations. *Research in Organizational Behavior*. 1992. № 15. P. 1—43.
13. Dragano N., Wahrendorf M. A social inequalities perspective on effort-reward imbalance at work. *Work Stress and Health in a Globalized Economy. The Model of Effort-Reward Imbalance*. Cham, Switzerland : Springer International Publishing AG, 2016.
14. Siegrist J., Li J., Montano D. Psychometric properties of the effort-reward imbalance questionnaire. Duesseldorf : Department of Medical Sociology, Faculty of Medicine, Duesseldorf University, 2014.
15. OECD guidelines on measuring the quality of the working environment. OECD. 2017. November 23. URL : <https://www.oecd.org/social/oecd-guidelines-on-measuring-the-quality-of-the-working-environment-9789264278240-en.htm>.

References

1. Herberg, F., Mocner, B., & Sniderman, B. (2007). *Motivaciya k rabote [The Motivation to Work]*. Saint Petersburg: Izd-vo Vershina [in Russian].
2. Hackman, J. R., & Oldham, G. R. (1976). Motivation through the design of work: test of a theory. *Organizational Behavior and Human Performance*, 16 (2), 250—279.
3. Karasek, R. (1979). Job demands, job decision-latitude, and mental strain: Implications for job redesign. *Administrative Science Quarterly*, 24, 286—308.
4. Theorell, T., & Karasek, R. (1996). Current issues relating to psychosocial job strain and cardiovascular disease research. *Journal of Occupational Health and Psychology*, 1, 9—26.
5. Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2007). The job demands-resources model: State of the art. *Journal of Managerial Psychology*, 22, 309—328.
6. Adams, J. S. (1965). Inequity in social exchange. *Advances in experimental social psychology*, 2, 267—299.
7. Siegrist, J. (1996). Adverse health effects of high effort/low-reward conditions. *Journal of Occupational Psychology*, 1, 27—41.

8. Eurofound. (2016). 6th European Working Conditions Survey Technical report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
9. Johnson, J. V., & Hall, E. M. (1988). Job strain, workplace social support and cardiovascular disease: A cross-sectional study of a random sample of the Swedish working population. *American Journal of Public Health*, 78, 1336—1342.
10. Siegrist, J. (2016). A theoretical model in the context of economic globalization. *Work Stress and Health in a Globalized Economy. The Model of Effort-Reward Imbalance*. Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG.
11. Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 25 (2), 161—178.
12. Rousseau, D., & McLean Parks, J. (1992). The contracts of individuals and organizations. *Research in Organizational Behavior*, 15, 1—43.
13. Dragano, N., & Wahrendorf, M. (2016). A social inequalities perspective on effort-reward imbalance at work. *Work Stress and Health in a Globalized Economy. The Model of Effort-Reward Imbalance*. Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG.
14. Siegrist, J., Li, J., & Montano, D. (2014). Psychometric properties of the effort-reward imbalance questionnaire. Duesseldorf: Department of Medical Sociology, Faculty of Medicine, Duesseldorf University.
15. OECD guidelines on measuring the quality of the working environment. (2017, November 23). *OECD*. Retrieved from <https://www.oecd.org/social/oecd-guidelines-on-measuring-the-quality-of-the-working-environment-9789264278240-en.htm>.

УДК 368.5

ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІКО-ІНСТИТУЦІЙНИХ СТРИМУВАЛЬНИХ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Рудевська Вікторія Ігорівна,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Навчально-наукового інституту банківських технологій і бізнесу

Університету банківської справи, Львів

e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Погоріла Олена Василівна,

аспірант Університету банківської справи, Львів,

заступник директора ТОВ «ЄВРО ТРЕЙД ЕНЕРДЖІ»

e-mail: pohorila.o@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3454-3666

Анотація. Досліджено стан добровільного страхування агропромислового сектору економіки України. Проаналізовано необхідність і доцільність існування Аграрного страхового пулу і його вплив на обсяги страхування сільськогосподарської промисловості. Також проаналізовано роль державної підтримки страхування АПК за період 2017—2019 рр. та її вплив на конкуренцію на ринку страхових послуг. Доведено, що забезпечення державою і регулятором фінансового сектору ринкових умов для провадження діяльності виробниками сільськогосподарської продукції, а також іншими суб'єктами ринку сільськогосподарської промисловості може забезпечити розподіл ризиків між аграріями, страховими компаніями, банківськими установами і державою. Шляхом аналізу конкурсних засад отримання фінансової підтримки аграріями від держави, які передбачені бюджетними асигнуваннями і Стратегією державної підтримки аграрної галузі на 2021—2023 рр., зроблено висновок, що такі умови не є прозорими та вільно доступними для всіх фермерських господарств та інших організаційно-правових форм АПК України. Обґрунтовано необхідність установлення спеціальних вимог до страхувальників агропромислового сегмента з метою здешевлення страхових продуктів і вільного доступу до кредитних ресурсів для фермерських господарств.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, сільськогосподарське підприємництво, страхування, кредитування, страхові компанії.

Формул: 0; рис.: 3; табл.: 3; бібл.: 13.

DUE DILIGENCE INVESTIGATION OF ECONOMIC AND INSTITUTIONAL RESTRAINING FACTORS OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

Rudevska Viktoriia,

Ph. D. in Economics,

Assistant Professor of the Finance, Banking and Insurance Department

of Educational-Scientific Institute of Banking Technologies and Business

of Banking University, Lviv

e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Pohorila Olena,

Ph. D. student of Banking University, Lviv,

deputy director EURO TRADE ENERGY LLC

e-mail: pohorila.o@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3454-3666

Abstract. The purpose of the article is to analyze the current state of the insurance market of the agro-industrial complex in Ukraine and identify problems that slow down its development. The articles examine the state of voluntary insurance of the agro-industrial sector of Ukraine's economy. Legislative necessity of existence of the Agrarian insurance pool and its influence on volumes of insurance of the agricultural industry are analyzed.

The role of state support for agricultural insurance for the period 2017—2019 and its impact on competition in the insurance market, as a result — how it correlates with an increasing / a decreasing the need for lending are also analyzed in the article. It is proved that the development of agricultural insurance should be aimed at creating favorable and safe conditions for doing business by all participants in the agricultural market, which provides for the distribution of risks between farmers, banks, insurance companies and the state. By analyzing the competitive principles of obtaining financial support by farmers from the state, which are provided by budget allocations and the strategy of state support of the agricultural sector for 2021—2023, concluded that such conditions are not transparent and freely available to all farms and other organizational and legal forms of agro-industrial complex of Ukraine. It is summed-up that the demand of agricultural producers in compensation funds through the mechanism of cheaper loans is several times higher than the actual allocated allocations. There is a well-founded need to establish special requirements for policyholders of the agro-industrial segment in order to reduce the cost of insurance products and to provide free access to credit resources for farms. It is justified to introduce special requirements for policyholders of the agro-industrial segment in order to improve the quality and supply of insurance products, and as a consequence of creating free access to credit resources for agriculture, which will be the subject of further research.

Keywords: agro-industrial complex, agricultural entrepreneurship, insurance, lending, insurance companies.

JEL Classification G220

Formulas: 0; fig.: 3; tabl.: 3; bibl.: 13.

Вступ. Упровадження ефективної системи агрострахування і розвиток кредитування агропромислового комплексу України є надзвичайно актуальним завданням на сьогодні. Страхування і ризик-менеджмент є ключовими інструментами, що дозволяють мінімізувати негативний вплив непередбачуваних явищ у сфері сільського господарства. Потреба у страхуванні є особливо нагальною після настання подій, що призводять до збитків та одночасно зменшують доступ сільськогосподарських виробників до страхування після значних втрат урожаю внаслідок повеней, посухи тощо.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблематика розвитку агрострахування висвітлена у працях закордонних авторів: Р. Каретта, О. Лобанова, Ф. Найта, К. Редхеда, М. Чекулаєва, Д. Штайхоффа. Проблемам дослідження специфіки діяльності страхового ринку України, а особливо страхуванню АПК і виявленню тенденцій його розвитку, присвячені праці багатьох вітчизняних учених, таких як: Н. Мосовенко [10], Ю. Лупенко [11], О. Непочатенко [12], М. Дем'яненко [13]. Однак, попри велику зацікавленість науковців у розв'язанні цієї проблеми, подальшого дослідження потребують чинники уповільненого розвитку страхування АПК і доступні інструменти до його розвитку в частині збільшення обсягів кредитування потреб суб'єктів аграрного сектору.

Метою статті є аналіз сучасного стану ринку страхування агропромислового комплексу в Україні та виявлення проблем, що уповільнюють його розвиток.

Результати дослідження. Аграрне виробництво є специфічною галуззю народного господарства з огляду на такі фактори:

- висока тривалість виробничого ланцюга і відповідно низька оборотність капіталу, щонайменше один рік для рослинництва і від трьох років для тваринництва, що зменшує конкурентні переваги для фермерських господарств поряд з іншими підприємствами;

- обмеження пов'язані з володінням і використанням основного виробничого ресурсу (відсутність повноцінного механізму довгострокової застави землі, розпорошеність ділянок, екологічні вимоги тощо) [7];

- залежність від погодних умов і вплив природних катаклізмів;

- складність ведення зовнішньоекономічної діяльності для мікровиробників.

Першочерговими стримувальними факторами розвитку агрострахування є недосконалість законодавчої бази та інституціональна неспроможність. Кількість страхових компаній, що діють на аграрному ринку, незначна.

Своєю чергою, з позиції страховиків вищезазначені причини вказують на високу ризиковість і затратність цього виду страхування порівняно з іншими. Висока ризиковість агрострахування полягає в тому, що виробник сільськогосподарської продукції, який виступає страхувальником урожаю, може зазнати значних втрат у разі настання страхового випадку не лише відносно застрахованого майна, але також і до земельної ділянки. Таким чином вірогідність звернення для отримання страхових виплат є високою і відповідно фінансово негативно відображається на діяльності страхових компаній. Тому страхування ризиків сільськогосподарськими підприємствами перебуває на дуже низькому рівні.

Розглядаючи питання стану страхування АПК, важливо зазначити, що Законом України «Про страхування» передбачене лише добровільне страхування сільськогосподарської продукції та інших ризиків, пов'язаних із АПК [1]. До 2010 року проводилося обов'язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур. Однак наразі до страхування АПК можна віднести лише такі види добровільного страхування згідно із Законом України «Про страхування» [1]:

- страхування від вогневих ризиків і ризиків стихійних явищ;
- страхування майна (іншого, ніж передбачено пунктами 5—9 статті 6 Закону України «Про страхування»);
- страхування сільськогосподарської продукції.

Водночас, зважаючи на важливість агропромислової сфери як складової національної економіки, законодавством України передбачено державну підтримку страхування сільськогосподарської продукції. Таку підтримку передбачено Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», відповідно до якого з державного бюджету передбачено надання сільськогосподарському товаровиробникові грошових коштів у формі субсидій для оплати частини страхового платежу (страхової премії), нарахованого за договором страхування [2]. Своєю чергою, згідно з вимогами цього Закону страхувальником може бути лише страхова компанія, яка володіє відповідною ліцензією на здійснення такого виду страхування і належить до Аграрного страхового пулу.

Попри те, що законодавством України передбачено існування Аграрного страхового пулу, фактичний порядок та особливості надання субсидій сільськогосподарським виробникам зумовлюють потребу в його належному функціонуванні. Однак на нинішній день його діяльність припинено. Модель бюджетної підтримки сільськогосподарського сектору економіки України, яка полягала у спрямуванні коштів через Аграрний страховий пул, за оцінкою результатів використання не виправдала покладених очікувань і відповідно існує потреба в його реформуванні з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Окрім неефективності використання бюджету, діяльність Пулу передбачає також і репутаційні ризики, що з'явилися унаслідок діяльності її членів,

що може негативно відобразитись на бажанні авторитетних страхових компаній долучатися до нього в майбутньому.

Таким чином, існує декілька обмежень у забезпеченні здійснення цього виду добровільного страхування, які зменшують конкуренцію за цим видом страхування, і, як наслідок, збільшується вартість такого страхування для страхувальників:

- законодавча необхідність отримання окремої ліцензії страховою компанією, яка бажає проводити агрострахування за рахунок державної підтримки;
- вимога щодо створення юридичної особи (страхового пулу) та утримуватись за рахунок коштів учасників пулу;
- особливі вимоги щодо обліку договорів страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: ведення індивідуального обліку на спеціальних умовах регулятора та органів виконавчої влади;
- непрозорість процедури страхування і відсутність стандартизації оцінки витрат на страхування;
- відсутність серед продуктів агрострахування страхування доходів фермерів і прибутків домогосподарств за наявності страхування витрат і врожаю.

Для подальшого дослідження проаналізуємо стан страхування АПК. Доцільно зазначити брак якісної аналітичної інформації про стан ринку агрострахування в Україні за останні роки (2019—2020 рр.) Це пояснюється завершенням проекту «Розвиток агрострахування в Україні» Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC, Група Світового банку) 2018 року.

Згідно з даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3] (опитування страхових компаній щодо їхньої діяльності у 2005—2018 роках за видом страхування агропромислової продукції), спостерігаємо, що 2018 року страхування сільськогосподарських культур здійснювали 12 страхових компаній, тоді як 2017-го таких компаній було 13 (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна таблиця стану страхування сільськогосподарських культур страховими компаніями у 2017—2018 роках

Компанія	Сума премій, тис грн			Середня ставка			Виплати, тис грн		
рік	2017	2018	% приросту	2017	2018	% приросту	2017	2018	% приросту
АХА СТРАХУВАННЯ	6 518	13 522	2,1	2,40%	2,10%	88%	278	1907	686%
ПЗУ	15 974	33 820	2,1	1,80%	2,20%	122%	116	3577	3095%
Аска	17 498	17 434	1,0	3,20%	3,10%	97%	1513	1636	108%
Брокбізнес	5 705	3 905	0,7	1,50%	1,70%	113%	3072	0	0%
Гарант-Система	нд	1	нд	нд	2,60%	нд	нд	0	нд
Гардіан	4 094	4 617	1,1	4,60%	4,60%	100%	0	0	нд
Інго Україна	17 554	21 739	1,2	2,90%	2,50%	86%	1857	500	27%
Країна	14 354	15 276	1,1	4,30%	4,20%	98%	172	885	516%
Мега-Гарант	нд	54	нд	нд	0,40%	нд	нд	0	нд

Закінчення табл. 1

Компанія	Сума премій, тис грн			Середня ставка			Виплати, тис грн		
рік	2017	2018	% приросту	2017	2018	% приросту	2017	2018	% приросту
ТАС	370	957	2,6	4,10%	4,30%	105%	0	0	нд
УАСК	12 007	13 507	1,1	6,00%	7,10%	118%	0	0	нд
Універсальна	109 517	84 012	0,8	4,30%	3,90%	91%	0	174	нд
Аско ДС	13	нд	нд	4,50%	нд	нд	38	нд	нд
Здорово	825	нд	нд	3,20%	нд	нд	584	нд	нд
Оранта-січ	19	нд	нд	0,70%	нд	нд	0,00	нд	нд
Загалом / Середня	204 447	208 844	102%	3%	3%	93%	7629	8678	114%

Примітка. Складено за даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3] та аналітичного дослідження «Ринок агрострахування України у 2017-му андеррайтинговому році» [4].

Варто зазначити, що страхуванням сільськогосподарських культур стабільно займаються 10 страхових компаній.

Найбільшу кількість договорів агрострахування було укладено компанією СК «ПЗУ» — 29 % від загальної кількості договорів. Також лідерами за кількістю укладених 2018 року були «Інго Україна» (20 %), «АХА» (15 %), «АСКА» (13 %) та «Універсальна» (11 %).

Ситуація лідерства щодо страхових виплат майже зберігається — частка страхових виплат компанії «ПЗУ» становить 41% (та значно зросла за 2018 рік — на 40 п. п.). Варто зазначити, що СК «Універсальна» не здійснювала виплат 2017 року, а питома вага таких виплат 2018-го становила лише 2 % від загального обсягу.

Однак лідером за обсягом залучених страхових премій стабільно була страхова компанія «Універсальна», питома вага таких виплат становила 53,5 % і дещо знизилась до 41 % у 2018 році. Питома вага решти страхових компаній-лідерів за кількістю укладених договорів становила в межах 7—8 % у 2017 році, і лише у страховій компанії «ПЗУ» зросла удвічі за 2018 рік.

Так, 2018 року страховими компаніями було залучено на 26 % більше страхувальників сільськогосподарських культур, аніж 2017-го (кількість укладених договорів становить 1207 шт.). Загальна страхова сума за такими договорами страхування — 6,7 млрд грн, що на 12,5 % перевищує обсяги попереднього періоду. Сума страхових премій, однак, перевищує лише на 2 % рівень 2017 року (рис. 1).

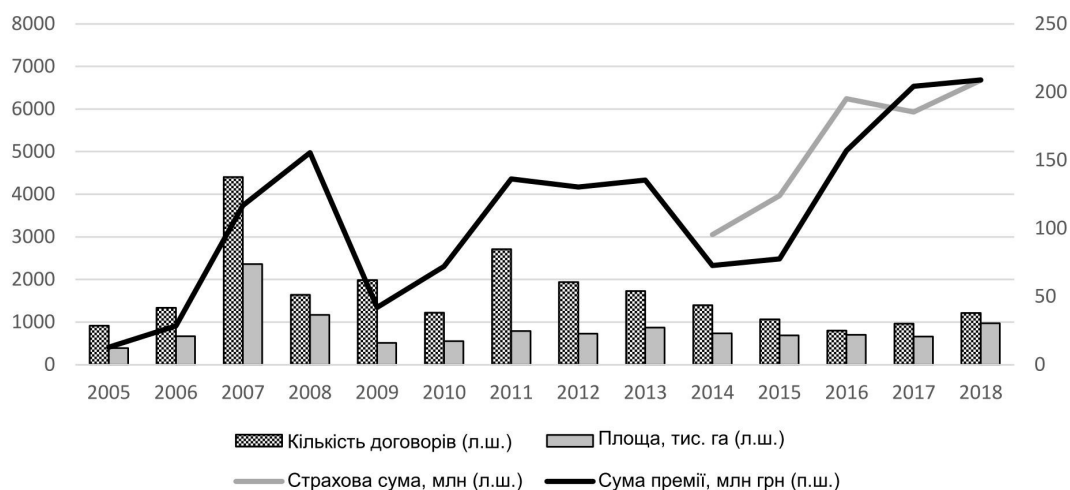

Рис. 1. Динаміка страхування сільськогосподарських культур в Україні в період 2005—2018 рр.

Примітка. Складено за даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3].

Темпи зростання кількості договорів, укладених у рамках участі страхових компаній у партнерських

програмах фінансування агросектору, стабільно лежить у діапазоні 16—25 % (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяги страхування, пов'язаного з партнерськими програмами фінансування с/г виробників, у 2017—2018 рр.

Програма	Кількість договорів		Застрахована площа, га		Страхова сума, тис. грн		Страхові премії, грн		Виплати, грн	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Аграрний фонд	223	144	166 594	144 459	2 866 277,6	2 111 599,5	126 093 764	83 337 006	381 500	884 725
Державна продовольчо-зернова корпорація України	85	206	29 858	78 710	254 404,1	872 655,6	8 505 324	2 914 513	0	173 994
Загалом	308	350	196 452	223 169	3 120 681,7	2 984 255,1	134 599 088	112 482 519	381 500	1 058 719

Примітка. Складено за даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3].

Крім цього, питома вага таких договорів в загальній кількості залишається також майже незмінною. Можна припустити, що зростання кількості договорів програм партнерського фінансування 2018 року на 13 % відбулося саме за рахунок зростання їхньої загальної кількості. А 2018 року відбувся перерозподіл питомої ваги кількості договорів за партнерською програмою на користь Державної продовольчо-зернової корпорації України (далі — ДПЗКУ) — із 28 % у 2017 році до 59 % у 2018 році. Однак якщо врахувати обсяги застрахованих площ, то нові договори укладались із дрібними аграріями, а їхня частка зросла лише на 20 п.п. і становить 35 % (див. *табл. 2*). Крім цього, 2018 року почались виплати за договорами страхування, укладеними за партнерськими програмами із ДПЗКУ, проте питома вага таких виплат становила лише 16 % у загальній сумі за договорами партнерського фінансування і 2 % у цілому за виплатами 2018 року.

Однак варто зазначити, що відсоток виплат за договорами страхування, пов'язаного з партнерськими програмами, зріс 2018 року на 7,2 п. п. — до 12 %.

Станом на грудень 2020 року до об'єднання аграрного страхового пулу належать такі страхові компанії: ПрАТ «Страхова Компанія «Страхові Гарантії», ПрАТ «Страхова Компанія «Брокбізнес», ПрАТ «Страхова Компанія «Альфа Страхування», ПрАТ «Українська Аграрно-Страхова Компанія». Тоді як станом на 12.02.2019 ліцензію на провадження страхової діяльності у формі добровільного страхування сільськогосподарської продукції мали 64 страхові компанії. За даними Національного банку України [5], станом на 1 січня 2021 року 46 страховиків-ліцензіатів не виконують норматив платоспроможності та достатності капіталу або ризиковості активів, 20 % з яких мають ліцензію на страхування сільськогосподарської продукції (*рис. 2*).

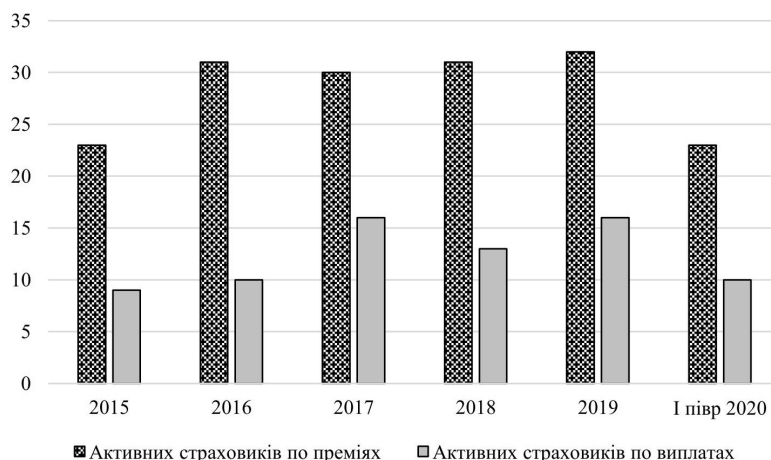

Рис. 2. Активність страховиків зі страхування сільськогосподарських виробників у розрізі страхових премій і розмірів виплат за період з 2015 року до першого півріччя 2021-го

Примітка. Складено за даними Національного банку України [5].

Тобто страхові компанії, що займають найбільшу питому вагу у здійсненні добровільного страхування АПК, не входять до пулу. Таким чином, сільськогосподарські товаровиробники, які бажають отримати державну допомогу, значно обмежені у виборі контрагента і вибір зводиться лише до страховиків, які мають нижчий від середнього рівень виплат. Ключовим показником для якісної оцінки стану страхування агропромисловості є також наявність / відсутність фінансування державної підтримки агрострахування.

Законом України «Про державний бюджет України на 2021 рік» [6] передбачено видатки на фінансову підтримку сільгосптоваровиробників обсягом 4,5 млрд грн, що, можливо, включатиме державну підтримку страхування сільськогосподарської продукції (попередньо Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України визначено бюджет в обсязі 672 млн грн).

Крім цього, у вересні 2020 року Мінекономрозвитку було презентовано Стратегію розвитку сільського господарства у 2021—2023 рр. у контексті державної підтримки, що передбачає нові програми і розширення чинних програм фінансування. Зокрема, планується сім основних програм підтримки:

- фінансова підтримка заходів в АПК (кредити, страхування);
- підтримка виробництва нішевих культур (продовольча безпека);
- підтримка фермерства;
- підтримка садівництва, виноградарства, хмелярства;
- картоплярство;
- підтримка тваринництва;
- часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки [7].

Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України на 2020 рік було розроблено низку варіантів підтримки розвитку підприємництва в сільській місцевості для сільгоспвиробників. За наведеними далі програмами було передбачено 380 млн грн, а саме [9]:

1) фермерське господарство, яке має чистий дохід від реалізації продукції (послуг) за останній рік до 20 млн грн шляхом:

- бюджетної дотації за утримання корів (5 000 грн, але не більше ніж 250 000 грн фермерським

господарствам, у власності яких перебуває від п'яти корів, ідентифікованих і зареєстрованих відповідно до законодавства, за кожну наявну, станом на 01 серпня поточного року корову);

- часткової компенсації витрат, пов'язаних із наданими с/г дорадчими послугами (виплата 90 % вартості, але не більше ніж 10 000 грн с/г дорадчим службам);

- бюджетної субсидії на одиницю оброблюваних угідь (1 га) — новоствореним фермерським господарствам (3 000 грн на 1 га, але не більше ніж 60 000 грн на одне господарство);

2) сільськогосподарському обслуговуючому кооперативу, до складу якого входять одне і більше фермерських господарств, шляхом відшкодування 70 % вартості вітчизняних техніки та обладнання, придбаних як за власні кошти, так і за кредитні (до 3 млн на один кооператив).

Також спеціальним фондом державного бюджету на 2020 рік було передбачено 67 млн грн (до 500 тис. грн на фермерське господарство) за рахунок безвідсоткових кредитів через Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Водночас на здешевлення кредитів 2020 року було передбачено 1,05 млрд грн.

За підсумками року, із передбачених планових асигнувань за напрямом «Здешевлення кредитів» Мінекономіки згідно із затвердженими наказами і поданими реєстрами одержувачів бюджетних коштів фактично спрямувало уповноваженим банкам кошти в сумі 1 047,7 млн грн, або 99,9 % від запланованих, які були перераховані на поточні рахунки позичальників [3]. Спрямовані бюджетні кошти отримали понад 4,2 тис. позичальників, які подали заявки до уповноважених банків.

За даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3], 2020 року 33 банківські установи здійснювали кредитування АПК із загальної кількості 36-ти уповноважених банків, які підписали з Мінекономіки Меморандум про загальні засади співробітництва. За 2020 рік банками було надано пільгових кредитів на суму 24,78 млрд грн, що становить 17,26 % із загального обсягу залучених кредитів агропромислового комплексу. Найбільшу питому вагу пільгових кредитів (46,7 %) становлять короткострокові позики (табл. 3).

Таблиця 3

**Стан залучення пільгових кредитів суб'єктами господарювання агропромислового комплексу
2020 року в розрізі уповноважених банків**

Назва банку	Кількість підприємств, які залучили пільгові кредити	Залучено пільгових кредитів, тис грн	Питома вага пільгових кредитів у загальній сумі виданих кредитів	Перераховано Мінекономіки уповноваженим банкам	Відсоток бюджетних асигнувань
АТ «АКБ «РАДАБАНК»	2	21 000,0	100,00%	1 681,7	8,01%
АТ «БАНК ВОСТОК»	15	191 564,6	53,87%	11 462,1	5,98%

Закінчення табл. 3

Назва банку	Кількість підприємств, які залучили пільгові кредити	Залучено пільгових кредитів, тис грн	Питома вага пільгових кредитів у загальній сумі виданих кредитів	Перераховано Мініекономіки уповноваженим банкам	Відсоток бюджетних асигнувань
АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК»	139	1 418 861,9	15,89%	44 231,6	3,12%
АТ «МОТОР-БАНК»	6	45 641,6	94,07%	2 460,2	5,39%
АТ «МТБ БАНК»	23	90 910,7	79,24%	3 958,3	4,35%
АТ «ОТП БАНК»	131	1 594 069,5	30,48%	69 073,8	4,33%
АТ «ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК»	89	377 260,1	81,52%	19 543,4	5,18%
АТ «РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ»	763	8 503 107,3	7,57%	288 375,3	3,39%
АТ «СХІДНО-УКРАЇНСЬКИЙ БАНК «ГРАНТ»	6	105 541,2	66,38%	4 589,1	4,35%
АТ АБ «УКРГАЗБАНК»	47	358 768,6	94,37%	13 404,6	3,74%
АТ АКБ «ЛЬВІВ»	69	131 297,9	87,39%	5 767,2	4,39%
АТ КБ «ГЛОБУС БАНК»	7	53 018,8	99,71%	2 861,7	5,40%
АТ «КРЕДОБАНК»	53	404 193,7	89,55%	21 189,9	5,24%
АТ «АЛЬФА-БАНК»	16	224 272,1	92,82%	6 511,3	2,90%
АТ КБ «ПРИВАТБАНК»	2 026	1 681 642,6	99,11%	78 899,6	4,69%
АТ «ПРАВЕКС БАНК»	3	257 536,5	79,18%	6 309,7	2,45%
АТ «УКРЕКСІМБАНК»	183	1 414 124,6	87,95%	69 264,5	4,90%
АТ «АГРОПРОСПЕРІС БАНК»	111	320 919,8	84,34%	20 710,8	6,45%
АТ «МЕГАБАНК»	28	45 954,8	71,46%	3 512,7	7,64%
АТ АБ «ПІВДЕННИЙ»	19	230 490,1	32,11%	6 929,4	3,01%
АТ «БАНК АЛЬЯНС»	31	269 312,2	88,32%	16 335,2	6,07%
АТ «ОЩАДБАНК»	560	2 484 841,4	95,98%	130 871,1	5,27%
АТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО»	65	347 503,6	90,76%	23 578,8	6,79%
АТ «МЕТАБАНК»	10	111 619,9	26,14%	3 991,8	3,58%
АТ «ПІРЕУС БАНК МКБ»	13	159 210,3	81,89%	11 071,6	6,95%
АТ «ПОЛКОМБАНК»	4	19 197,3	43,93%	1 049,2	5,47%
АТ «ТАСКОМБАНК»	5	60 041,5	9,61%	6 266,5	10,44%
АТ АКБ «ІНДУСТРІАЛБАНК»	3	7 112,4	39,73%	374,7	5,27%
АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»	251	3 027 989,9	77,44%	162 588,0	5,37%
АТ «КРЕДИТВЕСТ БАНК»	4	333 537,7	52,09%	6 035,1	1,81%
АТ «МІЖНАРОДНИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК»	4	11 626,1	27,95%	2 087,4	17,95%
АТ «КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК»	4	30 398,4	81,36%	322,8	1,06%
АТ «УКРСИББАНК»	8	451 233,8	64,29%	2 388,3	0,53%
Усього	4 231	24 783 800,6	17,26%	1 047 697,5	4,23%

Примітка. Складено за даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3].

Однак варто зазначити, що такі програми реалізуються на конкурсних засадах.

Якщо розглянути компенсаційні виплати в розрізі позичальників, то на 40 позичальників із 3 231 зосереджено 80 млн грн усіх компенсаційних виплат за

період січень — жовтень 2020 року (рис. 3). Тобто 1 % усіх позичальників акумулює 28 % компенсаційних виплат. Крім цього, такий пул позичальників кредитується в середньому у 12-ти банківських установах одночасно.

Рис. 3. Питома вага найбільших позичальників у загальному обсязі компенсаційних виплат банківськими установами, січень — жовтень 2020 року

Примітка. Складено за даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України [3].

Таким чином, конкурсні засади отримання фінансової підтримки від держави, передбачені бюджетними асигнуваннями, не є прозорими і вільно доступними для всіх фермерських господарств та інших організаційно-правових форм АПК України.

У 2015—2018 роках компенсація надавалася за кредитами (без розподілу на види кредитів) усім суб'єктам господарювання агропромислового комплексу. Ухвалюючи рішення про надання компенсації, перевага надавалася малим позичальникам, тобто чистий дохід яких не перевищував 10 млн грн [8], і позичальникам, які провадили діяльність у тваринництві. У різні роки, через брак коштів за цією програмою і диференціацію процентних ставок комерційних банків, установлювалися обмеження щодо відсотків за користування кредитами, які підпадали під здешевлення.

Незмінним залишався механізм розподілу коштів між регіонами протягом дії програм фінансування — на основі даних валового обсягу виробництва сільськогосподарської продукції за останні три роки. Однак такий механізм потребує змін, адже не враховує реальну потребу певних регіонів, тому й формуються залишки невикористаних коштів для здешевлення кредитів в інших регіонах.

З планових асигнувань програми здешевлення кредитів у сумі 300 млн грн, за результатами 2017 року, було виділено бюджетних коштів у сумі 295 млн грн, які й було фактично використано. Тобто 98% планових асигнувань дозволили здешевити кредитів на суму 12,2 млрд грн, з яких 50 % залучено 2017 року.

Водночас 2018 року було виділено 66 мільйонів гривень із державного бюджету, однак загальна сума коштів, спрямованих на здешевлення кредитів, за результатами 2018 року, становила 266 млн грн, тобто було здійснено додаткових асигнувань на суму 200 млн грн за рішенням Кабінету Міністрів України.

Потреба сільгосптоваровиробників 2019 року в компенсаційних коштах становила 451,8 млн грн, з яких забезпечено коштами лише 127,1 млн грн.

Виділення з державного бюджету коштів на державну підтримку страхування сільськогосподарської продукції на 2021 рік в обсязі 672 млн грн забезпечує збереження власного доходу сільськогосподарських товаровиробників у сумі близько 90 млрд грн (застраховані посіви на площі понад 2,8 млн га).

Тому можна зробити висновок, що попит виробників продукції сільського господарства в коштах, що виділяються за рахунок програм фінансової підтримки — «дешеві кредити аграріям», — перевищує виділені бюджетні асигнування.

Концепцією державної підтримки АПК на 2021—2023 роки [9] передбачено продовження фінансової підтримки аграріїв шляхом здешевлення кредитів. Крім того, запропоновано два нові напрями такої підтримки: здешевлення кредитів на закупівлю земель сільськогосподарського призначення і здешевлення страхових платежів за договорами страхування сільськогосподарських культур від ризиків загибелі.

Позитивними змінами, що забезпечать подальший розвиток агрострахування, а відтак і поліпшення пропозиції фінансування банківськими установами, є зміни до закону про агрострахування, презентацію яких проведено Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України спільно з Національним банком України.

У жовтні 2020 року для отримання зауважень і пропозицій до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» (далі — проект Закону) Мінекономіки зробило оголошення про його публікацію. Метою такого законопроекту є запровадження державної підтримки страхування ризиків сільськогосподарської діяльності (агрострахування).

Такими змінами передбачається:

— чіткі права, обов'язки і вимоги до учасників ринку агрострахування з державною підтримкою;

- визначення істотних умов договорів агрострахування та умов його припинення;
- обумовлення правил агрострахування за державної підтримки, страхових випадків, чітке визначення страхових ризиків тощо;
- визначення поняття «збиток» у разі настання страхового випадку при страхуванні урожаю, страхове відшкодування;
- механізм надання державної підтримки сільгоспвиробникам для страхування їхньої продукції;
- інформаційне забезпечення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Крім того, вносяться зміни щодо відмови від агрострахування за моделлю Аграрного страхового пулу і відповідний перегляд повноважень Національного банку України щодо нагляду за страховою діяльністю.

Також у зв'язку з отриманням Національним банком України повноважень здійснювати регулювання і нагляд за страховими компаніями в межах Закону України «Про спліт» з 1 липня 2020 року регулятор, окрім звичних вимог щодо доступу до ринку, проведення діяльності, резервів і показників платоспроможності, може встановлювати спеціальні вимоги до страховальників агропромислового сегмента. Наприклад, щодо прозорості структури власності, кваліфікації та досвіду:

- 3—5 останніх років — у страхуванні сільськогосподарських ризиків: отриманні страхових премій і виплаті страхових відшкодувань (у т. ч. як перестраховик) або аналогічний досвід материнської компанії;
- кваліфікований персонал у штаті / на умовах аутсорсингу (з вищою освітою у сфері с/г і досвідом роботи).

Щодо платоспроможності в частині:

- дотримання особливих вимог до формування страхових резервів щодо страхування сільськогосподарських ризиків за непропорційним підходом;
- формування додаткового запасу платоспроможності під сільськогосподарські ризики;
- обмеження частки сільськогосподарського страхування в загальному портфелі.

Також вимоги щодо граничних сум власного утримання і можливість перестрахування лише в перестраховиків, які відповідають вимогам щодо досвіду, структури власності та платоспроможності (нерезиденти і потенційно — резиденти). Такі вимоги дозволять забезпечити конкуренцію серед страхових

компаній, які будуть здійснювати діяльність, у тому числі за рахунок державної підтримки. Це в результаті дозволить підвищити попит на страхові послуги, а також здешевивши свої страхові продукти. Як наслідок, застраховані фермерські господарства матимуть вільний доступ до кредитних ресурсів. Адже банківські установи будуть зацікавлені у здійсненні кредитування сектору економіки, що є прибутковим унаслідок виходу на міжнародні ринки, навіть в умовах кризи, і водночас менш ризиковим унаслідок покриття частини ризиків страховими компаніями і підтримкою держави.

Висновки. За результатами аналізу були встановлені обмежувальні фактори у забезпеченні здійснення добровільного страхування АПК, які зменшують конкуренцію за цим видом страхування і збільшують вартість такого страхування для страховальників.

Доведено, що страхуванням сільськогосподарських культур станом на кінець 2019 року стабільно займаються 10 страхових компаній, тоді ліцензію на провадження страхової діяльності у формі добровільного страхування сільськогосподарської продукції мали 64 страхові компанії. Негативним є той факт, що 20 % активних страховиків не виконують нормативні вимоги регулятора станом на 01.01.2021.

Крім цього, сільськогосподарські товаровиробники, що бажають отримати державну допомогу, значно обмежені у виборі контрагента і вибір зводиться лише до страховиків, які мають нижчий від середнього рівень виплат унаслідок того, що більшість з активних страховиків не входять до пулу.

Ще одним обмежувальним фактором розвитку страхування АПК і залучення кредитування є те, що конкурсні засади отримання фінансової підтримки від держави, передбачені бюджетними асигнуваннями, не є прозорими і вільно доступними для всіх фермерських господарств та інших організаційно-правових форм АПК України. Водночас, коли попит в асигнуваннях за урядовими програмами підтримки сільськогосподарських виробників (у т. ч. у здешевленні кредитів) перевищує заплановані асигнування і фактично виділені кошти.

Таким чином, обґрунтованим є запровадження спеціальних вимог до страховальників агропромислового сегмента з метою підвищення якості та пропозиції страхових продуктів і створення вільного доступу до кредитних ресурсів для АПК, що стане предметом подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 9 лютого 2012 р. № 4391-VI-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 41. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text>.

3. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL : <https://agro.me.gov.ua/ua>.
4. Ринок агострахування України у 2017-му андерайтинговому році. Аналітичне дослідження. Київ, 2017. 31 с. URL : <https://forinsurer.com/files/file00624.pdf>.
5. Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України. URL : <https://bank.gov.ua>.
6. Про Державний бюджет України на 2021 рік : Закон України від 15.12.2020 № 1082-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 16. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>.
7. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL : <https://www.me.gov.ua>.
8. Звіт про проведення огляду витрат державного бюджету у сфері агропромислового комплексу в частині фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів / Кабінет Міністрів України. 2019. 4 листопада. URL : <https://dostup.pravda.com.ua/request/60749/response/145021/attach/3/.pdf>.
9. Держпідтримка АПК — 2020: програми, механізми, терміни. *Інформаційно-аналітичний портал АПК України*. 2020. 6 липня. URL : <https://agro.me.gov.ua/ua/news/derzhpidtrimka-apk-2020-programi-mehanizmi-termini>.
10. Мостовенко Н. А., Коробчук Т. І., Чиж Н. М. Основні тенденції розвитку сучасного ринку кредитних послуг в Україні. *Економічний форум*. 2020. № 2. С. 127—133.
11. Лупенко Ю. О., Андрос С. В. Банківське кредитування аграрного сектору економіки України. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2019. № 16. С. 196—207.
12. Непочатенко О. О., Бечко П. К., Корнега А. О. Кредитні ризики в системі банківського кредитування аграріїв. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2016. № 88 (2). С. 7—20.
13. Дем'яненко М. Я., Саблук П. Т., Скупий В. М. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 372 с.

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996). Pro strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 07.03.1996 № 85/96-VR [On insurance: Law of Ukraine of March 7, 1996 № 85/96-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 18. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada Ukrainy. (2012). Pro osoblyvosti strakhuvannia silskohospodarskoi produktsii z derzhavnoi pidtrymkoiu: Zakon Ukrainy vid 9 liutoho 2012 r. № 4391-VI-VR [On the peculiarities of insurance of agricultural products with state support: Law of Ukraine of February 9, 2012 № 4391-VI-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 41. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text> [in Ukrainian].
3. APK Ukrainy. (n. d.). *Informatsiino-analitychnyi portal [Information and analytical portal]*. Retrieved from <https://agro.me.gov.ua/ua> [in Ukrainian].
4. *Rynok ahrostrakhuvannia Ukrainy u 2017-mu anderaitynhovomu rotsi. Analytychne doslidzhennia [Agricultural insurance market of Ukraine in the 2017 underwriting year. Analytical research]*. (2017). Kyiv. Retrieved from: <https://forinsurer.com/files/file00624.pdf> [in Ukrainian].
5. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n. d.). *Ofitsiine Internet-predstavnytstvo [Official Internet Representation]*. Retrieved from <https://bank.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada Ukrainy. (2021). Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2021 rik: Zakon Ukrainy vid 15.12.2020 № 1082-IX [On the State Budget of Ukraine for 2021: Law of Ukraine of 15.12.2020 № 1082-IX]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 16. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> [in Ukrainian].
7. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. (n. d.). *Ofitsiyni sait [Official site]*. Retrieved from <https://www.me.gov.ua> [in Ukrainian].
8. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2019, November 4). *Zvit pro provedennia ohliadu vytrat derzhavnogo biudzhetu u sferi ahropromyslovoho kompleksu v chastyini finansovoi pidtrymky zakhodiv v ahropromyslovomu kompleksi shliakhom zdeshevlennia kredyiv [Report on the review of state budget expenditures in the field of agro-industrial complex in terms of financial support for activities in the agro-industrial complex by reducing the cost of loans]*. Retrieved from <https://dostup.pravda.com.ua/request/60749/response/145021/attach/3/.pdf> [in Ukrainian].
9. APK Ukrainy. (2020, July 6). *Derzhpidtrymka APK — 2020: prohramy, mekhanizmy, terminy [State support of agro-industrial complex — 2020: programs, mechanisms, terms]*. *Informatsiino-analitychnyi portal — Information and analytical portal*. Retrieved from <https://agro.me.gov.ua/ua/news/derzhpidtrimka-apk-2020-programi-mehanizmi-termini> [in Ukrainian].
10. Mostovenko, N. A., Korobchuk, T. I., & Chyzh, N. M. (2020). *Osnovni tendentsii rozvytku suchasnoho rynku kredytnykh poslug v Ukraini [The main trends in the modern credit services market in Ukraine]*.

- Ekonomichnyi forum — Economic forum*, 2, 127—133. <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2020-2-17> [in Ukrainian].
11. Lupenko, Yu. O., & Andros, S. V. (2019). Bankivske kredytuvannia ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Bank lending to the agricultural sector of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI» — Economic Bulletin of NTUU «KPI»*, 16, 196—207 [in Ukrainian].
 12. Nepochatenko, O. O., Bechko, P. K., & Korneha, A. O. (2016). Kredytni ryzyky v systemi bankivskoho kredytuvannia ahrariiv [Credit risks in the system of bank lending to farmers]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho natsionalnoho universytetu sadivnytstva — Collection of scientific works of Uman National University of Horticulture*, 88 (2), 7—20 [in Ukrainian].
 13. Demianenko, M. Ya., Sabluk, P. T., & Skupyi, V. M. (2011). *Derzhavna polityka finansovoi pidtrymky rozvytku ahrarnoho sektoru APK [State policy of financial support for the development of the agricultural sector of agriculture]*. Kyiv: NNTs IAE [in Ukrainian].

УДК 330.3:336:519.86

ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ІНТЕГРУВАННЯ Z-МОДЕЛЕЙ¹

Квасній Марія Миколаївна,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри цифрової та міжнародної економіки
Навчально-наукового інституту економічних та соціальних відносин
Університету банківської справи
e-mail: kvasnijmary@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1856-3904

Циганчук Роман Олегович,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри цифрової та міжнародної економіки
Навчально-наукового інституту економічних та соціальних відносин
Університету банківської справи
e-mail: tsyhanchuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8791-6534

Анотація. Запропоновано удосконалення методики прогнозування ймовірності банкрутства підприємства засобом використання системи Z-моделей Альтмана, Ліса, Тафлера і Тішоу та їхнього інтегрованого показника. На основі розвинутого науково-методичного підходу розроблено концепцію для оцінки та передбачень можливих негативних змін фінансового стану та проведено діагностику ймовірності банкрутства для підприємства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод». У результаті дослідження встановлено, що ймовірність банкрутства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» упродовж 2015—2018 років змінюється від помірної до високої. У 2017 році ймовірність банкрутства досягає максимального значення, а у 2018 році фінансовий стан підприємства дещо поліпшується, що приводить до зменшення ризику банкрутства. Нестабільний стан економіки країни, що спостерігається в останні роки, негативно позначився на роботі підприємства. Підприємство має незадовільний фінансовий стан і нестабільний економічний ефект від своєї діяльності. Отже, проблема збитковості та банкрутства і надалі залишається актуальною і потребує детальнішого вивчення. У роботі набули подальшого розвитку науково-методичні підходи щодо управління кризою підприємства на основі розвитку методів передбачення можливих очікувань негативних змін фінансового стану, зокрема визначення ймовірності банкрутства підприємства засобом інтегрування Z-моделей.

Ключові слова: криза підприємства, фінансовий стан, Z-моделі, інтегрований показник, прогнозування.

Формул: 3; рис.: 4; табл.: 7; бібл.: 11.

FORECASTING THE FINANCIAL CONDITION OF THE ENTERPRISE ON THE BASIS OF INTEGRATION OF Z-MODELS

Kvasniy Mariya,

Ph. D. in Economics,
Associate Professor of the Department of Digital and International Economics
of the Educational-Scientific Institute of Economic and Social Relations
of Banking University
e-mail: kvasnijmary@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1856-3904

Tsyhanchuk Roman,

Ph. D. in Economics,
Associate Professor of the Department of Digital and International Economics
of the Educational-Scientific Institute
of Economic and Social Relations of Banking University
e-mail: tsyhanchuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8791-6534

¹ Статтю підготовлено за матеріалами участі в НДР «Формування комплексної програми виходу Львівського локомотиворемонтного заводу з проблемного фінансово-економічного стану» (ДР № 0119U101018, госпдоговірна).

Abstract. This paper proposes to improve the method of predicting the probability of bankruptcy of the enterprise by using the system Z-models of Altman, Lis, Taffler and Tishaw and their integrated indicator. Based on the developed scientific and methodological approach, a concept has been developed to assess and predict possible negative changes in the financial condition and to diagnose the probability of bankruptcy for the enterprise PJSC «Lviv Locomotive Repair Plant». As a result of the study, it was found that the probability of bankruptcy of PJSC «Lviv Locomotive Repair Plant» during 2015—2018 varies from moderate to high. In 2017, the probability of bankruptcy reaches its maximum value, and in 2018 the financial condition of the company improves slightly, which reduces the risk of bankruptcy. The unstable state of the country's economy, which has been observed in recent years, has had a negative impact on the company's operations. The company has an unsatisfactory financial condition and unstable economic effect from its activities. Thus, the problem of loss and bankruptcy remains relevant and needs to be studied in more detail. The paper further develops scientific and methodological approaches to crisis management of the enterprise based on the development of methods for predicting possible expectations of negative changes in financial condition, in particular, determining the probability of bankruptcy of the enterprise by integrating Z-models. It is proved that the problem of losses and bankruptcy remains extremely relevant in time of deep economic volatility. Under such conditions, the issue of determining the probability of bankruptcy is particularly acute, because reliable and timely identification of negative factors affecting the financial and economic activities of the enterprise allows to form appropriate financial policies and develop measures to improve the efficiency of financial resources, increase solvency, ensure enterprise competitiveness. in the long run, and most importantly, to prevent the risk of bankruptcy. Prospects for further research in this area are issues related to improving the mechanism for predicting the probability of bankruptcy in terms of its components, existing criteria, the choice of a system of indicators, etc.

Keywords: enterprise crisis, financial condition, Z-models, integrated indicator, forecasting.

JEL Classification C31, C52, C53, G33, M21

Formulas: 3; fig.: 4; tabl.: 7; bibl.: 11.

Вступ. З огляду на необхідність розроблення напрямів подальшого розвитку підприємства в умовах ринку, формування фінансової стратегії із забезпечення фінансовими ресурсами і шляхів їхнього ефективного використання особливого значення набуває фінансове прогнозування. Мета фінансового прогнозування — передбачити очікувані негативні зміни основних показників фінансового стану: ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, визначити ризик банкрутства. Прогноз фінансового стану підприємства дає можливість передбачити надійність і фінансову стійкість підприємства або, навпаки, його можливе банкрутство [1].

Аналіз досліджень і постановка завдання. Варто відмітити, що комплексно методологію процесу прогнозування фінансового стану підприємства розглянуто Р. К. Шурпенковою [2]. Поряд з цим з метою оцінки ризиків банкрутства у світовій практиці прогнозування фінансової стратегії використовують економіко-математичні моделі відомих західних економістів: Е. Альтмана, А. Фрідмена, Д. Сабато, Р. Ліса, Р. Тафлера, Г. Тішоу та інших. Розроблені на основі багатомірного дискримінантного аналізу ці моделі дістали назву Z-моделей [3].

Уперше методика прогнозування ймовірності банкрутства представлена американським економістом, професором Школи бізнесу Леонарда Н. Стерна із Нью-Йоркського університету Едвардом Альтманом 1968 року. Його робота із прогнозування ймовірності банкрутства почалась у часи великої депресії у відповідь на різке збільшення рівнів дефолту. Згідно з розробками професора Альтмана Z-модель дає відповідь

на ключове питання початку ХХ століття: як передбачити фінансову кризу? Для розрахунку такого показника використано систему зважування в поєднанні з набором із чотирьох або п'яти фінансових коефіцієнтів. Для прогнозування ймовірності банкрутства компанії Альтман створив три різні Z-моделі, кожна з яких служить унікальним цілям. Оригінальна Z-модель Альтмана, розроблена на основі статистичних даних державних виробничих компаній, включала всі компанії з активами менше ніж 1 мільйон доларів, опублікована 1968 року в його роботі «Фінансові коефіцієнти, дискримінантний аналіз і прогноз корпоративного банкрутства» [4].

Однак ця оригінальна модель не призначена для великих, невиробничих або приватних компаній. Пізніше Альтман розробив дві додаткові моделі до оригінальної. А 1983 року розроблена модель для приватних виробничих компаній, акції яких не котируються на біржі, та опублікована у статті «Труднощі корпоративних фінансів» [5]. Потім 1993-го Е. Альтман у праці «Труднощі корпоративних фінансів і банкрутство» [6] представив свою модель для невиробничих компаній. А 2003 року вийшла стаття Альтмана «Управління кредитним ризиком: завдання на нове тисячоліття» [7], яка описує фінансову модель для ринків, що розвиваються. У 2007 році Е. Альтман і Д. Сабато запропонували logit-модель, розроблену на основі вибірки 120 банкрутів і 2 010 небанкрутів США, у роботі «Моделювання кредитного ризику для малих і середніх підприємств: дані ринку США» [8].

Активно розвивалось Z-моделювання й у Великобританії. Так, 1972 року Роман Ліс розробив формулу

визначення можливого банкрутства фірм Великобританії, подібну до Z-моделі Альтмана, але з дещо іншими вагами і коефіцієнтами. Пізніше, 1977-го значення Z було обчислене британськими вченими Р. Тафлером і Г. Тішоу на основі запропонованої ними чотирифакторної моделі [1].

Такий методичний підхід має право на існування, коли можна обґрунтувати однорідність і репрезентативність подій виживання банкрутства. Ключовим обмеженням цього методу є навіть не проблема якісної статистики. Річ у тому, що класична ймовірність — це характеристика не окремого об'єкта чи події, а генеральної сукупності подій. Розглядуване окреме підприємство ймовірно описується його відношенням до певної групи. Але унікальність кожного підприємства в тому, що воно може вижити і за дуже малих шансів, і навпаки. Неповторність долі підприємства підштовхує дослідника придивитися до підприємства детальніше, розшифрувати його унікальність, його специфіку, не шукати подібності, а, навпаки, діагностувати й описувати відмінності. За такого підходу статистична ймовірність втрачає сенс.

Ураховуючи недоліки такого науково-методичного підходу, Z-моделі використовують як показник відносного фінансового здоров'я, а не як випереджувальний індикатор.

Аналітики в хеджфондах використовують модель Альтмана як швидку перевірку кредитоздатності емітента, але якщо оцінка вказує на проблему, рекомендується провести більш детальний самостійний аналіз.

Отже, Z-моделі часто використовують для діагностування наближення фінансових проблем [9].

Метою Z-моделей є виміряти фінансовий стан компанії і передбачити ймовірність банкрутства упродовж двох років. На основі емпіричних даних доведено, що Z-моделі досить точно прогнозують банкрутство в найрізноманітніших ринкових ситуаціях і циклах економіки.

Дослідження показують, що модель має 72—80 % надійність прогнозування банкрутства. Однак Z-моделі не застосовуються до кожної ситуації. Їх можна використати тільки для прогнозування, якщо

компанію, яку аналізуємо, можна порівняти з базою даних, яку використовувано при розробленні формул.

Метою дослідження є удосконалення методики прогнозування ймовірності банкрутства підприємства на основі використання системи Z-моделей та їхнього інтегрованого показника і застосування її для діагностики ймовірності банкрутства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод».

Результати дослідження. Для прогнозування фінансового стану підприємства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» і з метою забезпечення якомога більшої точності результатів запропоновано науково-методичний підхід на основі Z-моделей, який включає моделі Е. Альтмана, Р. Ліса, Р. Тафлера і Г. Тішоу та їхній інтегрований показник.

Едвард Альтман розробив модель (Altman Z-score model), яка є функцією показників, що характеризують економічний потенціал підприємства і результати його роботи за попередній період. У початковому дослідженні при побудові індексу аналізували 66 промислових підприємств, половина з яких збанкрутились у період 1946—1965 років, а половина успішно працювала. Було розглянуто 22 аналітичні коефіцієнти, що могли бути корисними для прогнозування можливого банкрутства. Із цих показників відібрано п'ять найбільш значимих для прогнозу і побудовано багатофакторне регресійне рівняння:

$$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 0,999X_5, \quad (1)$$

де Z — рівень ризику банкрутства; X_1 — відношення власного оборотного капіталу до сукупних активів; X_2 — відношення нерозподіленого прибутку до сукупних активів; X_3 — відношення прибутку до виплати відсотків, податків до сукупних активів; X_4 — співвідношення між власним і залученим капіталом; X_5 — відношення виручки від реалізації до сукупних активів.

Для діагностування фінансового стану підприємства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» сформуємо таблицю фінансових показників підприємства упродовж 2015—2018 років (табл. 1) і розрахуємо значення Z-моделі Альтмана (табл. 2, рис. 1).

Таблиця 1

Динаміка фінансових показників підприємства упродовж 2015—2018 років, тис. грн

№ пор.	Фінансові показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1.	Активи	268 404	258 586	250 951	231 362
2.	Оборотні активи	139 941	125 151	112 418	110 471
3.	Власний капітал	163 644	130 230	77 693	33 011
4.	Залучений капітал	103 666	128 003	164 163	188 156
5.	Нерозподілений прибуток	260	-36 144	-46 690	-29 281
6.	Прибуток до виплати відсотків, податків	4 230	-42 435	-50 817	-32 285
7.	Виручка від реалізації	284 789	179 324	234 609	342 112

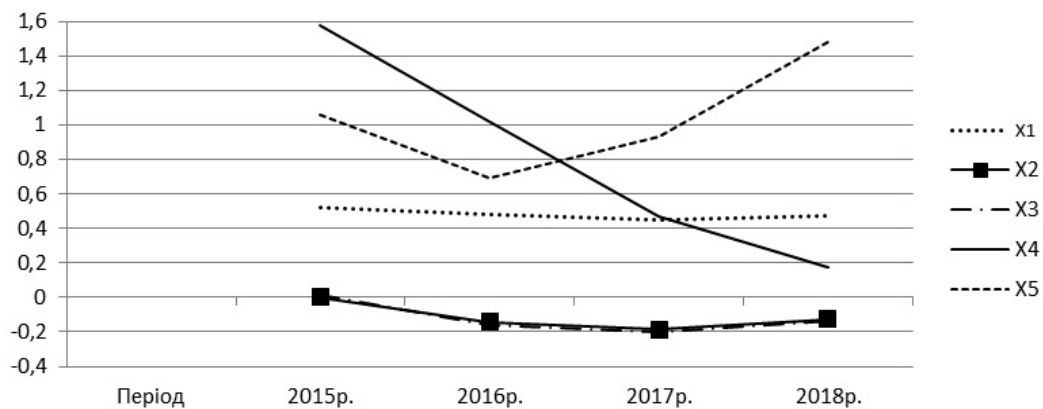
Примітка. Сформовано згідно з інформацією ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» [11].

Таблиця 2

**Розрахункові дані факторів і значень Z-моделі Альтмана
упродовж 2015—2018 років**

№ пор.	Фактори	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1.	X_1	0,521	0,484	0,448	0,477
2.	X_2	0,001	-0,140	-0,186	-0,127
3.	X_3	0,016	-0,164	-0,203	-0,140
4.	X_4	1,579	1,017	0,473	0,175
5.	X_5	1,061	0,693	0,935	1,479
6.	Z	2,686	1,147	0,827	1,518

Примітка. Розраховано за даними ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» [11].

Рис. 1. Динаміка факторів Z-моделі Альтмана упродовж 2015—2018 років

Примітка. Побудовано на основі даних, наведених у табл. 2.

За значенням величини Z підприємства поділяють на чотири групи за ймовірністю банкрутства. Якщо Z менше за 1,8, то ймовірність банкрутства досить висока, якщо значення в межах від 1,9 до 2,7 — ймовірність середня; при значенні від 2,8 до 2,9 — ймовірність банкрутства невелика; при значенні вище за 3,0 — підприємство з надійним фінансовим станом.

На основі розрахованих значень Z-моделі Альтмана можна зробити висновок, що 2015 року ймовірність банкрутства середня, а в наступні 2016—2018 роки фінансовий стан підприємства дещо погіршився, ймовірність банкрутства зростає до досить високого рівня.

Роман Ліс запропонував формулу визначення можливого банкрутства:

$$Z = 0,063X_1 + 0,092X_2 + 0,057X_3 + 0,001X_4, \quad (2)$$

де X_1 — відношення оборотного капіталу до всіх активів; X_2 — відношення прибутку від реалізації до всіх активів; X_3 — відношення нерозподіленого прибутку до всіх активів; X_4 — відношення власного капіталу до позичкового капіталу.

Критичне значення $Z = 0,037$.

Застосуємо формулу Ліса для прогнозування ймовірності банкрутства підприємства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» до фінансових показників (табл. 3) та отримаємо розрахункові дані факторів і значення Z-моделі (табл. 4, рис. 2).

Таблиця 3

**Динаміка фінансових показників підприємства
упродовж 2015—2018 років, тис. грн**

№ пор.	Фінансові показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1.	Активи	268 404	258 586	250 951	231 362
2.	Оборотні активи	139 941	125 151	112 418	110 471
3.	Власний капітал	163 644	130 230	77 693	33 011
4.	Позичковий капітал	1094	353	9 095	10 195
5.	Нерозподілений прибуток	260	-36 144	-46 690	-29 281
6.	Прибуток від реалізації	45 620	-66	4906	26 122

Примітка. Сформовано згідно з інформацією ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» [11].

**Розрахункові дані факторів і значень Z-моделі Р. Ліса
упродовж 2015—2018 років**

№ пор.	Фактори	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1.	X_1	0,521	0,484	0,448	0,477
2.	X_2	0,170	-0,0003	0,020	0,113
3.	X_3	0,001	-0,140	-0,186	-0,127
4.	X_4	149,583	368,924	8,540	3,238
5.	Z	0,198	0,391	0,028	0,036

Примітка. Розраховано за даними ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» [11].

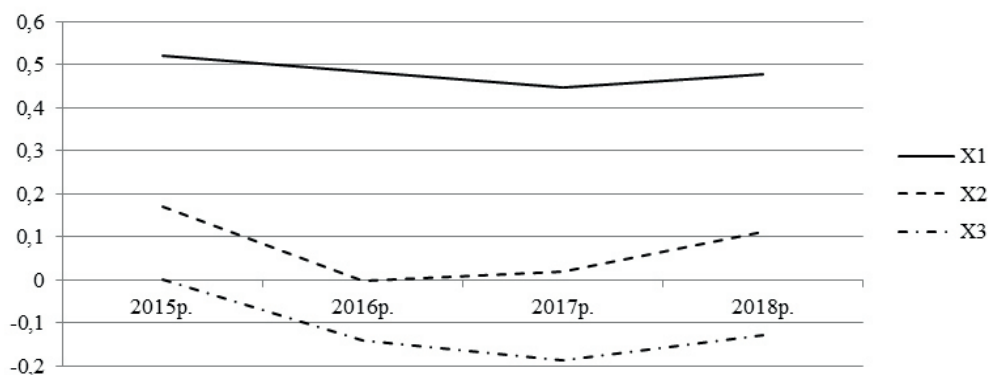

Рис. 2. Динаміка факторів Z-моделі Ліса (без X_4) упродовж 2015—2018 років

Примітка. Побудовано на основі даних, наведених у табл. 4.

Оскільки значення Z-моделі Р. Ліса 2017 року менше за критичне ($Z = 0,037$), то це свідчить про наявність критичного ризику банкрутства. Наступного, 2018-го ситуація дещо поліпшується, оскільки значення Z-моделі наближається до критичного значення, що свідчить про можливість переходу підприємства на допустимий рівень ризику.

Для діагностики фінансового стану підприємства британські вчені Р. Тафлер і Г. Тішоу запропонували чотирифакторну Z-модель:

$$Z = 0,35X_1 + 0,13X_2 + 0,18X_3 + 0,16X_4, \quad (3)$$

де X_1 — відношення прибутку від реалізації до короткострокових зобов'язань; X_2 — відношення оборотних активів до зобов'язань; X_3 — відношення короткострокових зобов'язань до всіх активів; X_4 — відношення виручки від реалізації до всіх активів.

Критичне значення $Z = 0,2$.

Для розрахунку Z-моделі Р. Тафлера і Г. Тішоу динаміку фінансових показників підприємства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» подано в табл. 5, розрахункові дані факторів і значень Z-моделі — у табл. 6 і на рис. 3.

Таблиця 5

**Динаміка фінансових показників підприємства
упродовж 2015—2018 років, тис. грн**

№ пор.	Фінансові показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1.	Активи	268 404	258 586	250 951	231 362
2.	Оборотні активи	139 941	125 151	112 418	110 471
3.	Короткострокові зобов'язання	103 666	128 003	164 163	188 156
4.	Зобов'язання	104 760	128 356	173 258	198 351
5.	Виручка від реалізації	284 789	179 324	234 609	342 112
6.	Прибуток від реалізації	45 620	-66	4906	26 122

Примітка. Сформовано згідно з інформацією ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» [11].

Таблиця 6

**Розрахункові дані факторів і значень Z-моделі Р. Тафлера і Г. Тішоу
упродовж 2015—2018 років**

№ пор.	Фактори	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1.	X_1	0,440	-0,001	0,030	0,139
2.	X_2	1,336	0,975	0,649	0,557
3.	X_3	0,386	0,495	0,654	0,813
4.	X_4	1,061	0,693	0,935	1,479
5.	Z	0,646	0,327	0,368	0,529

Примітка. Розраховано за даними ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» [11].

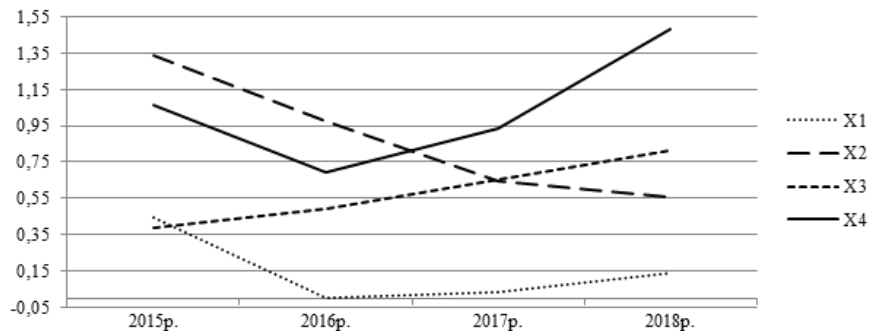

Рис. 3. Динаміка факторів Z-моделі Тафлера і Тішоу упродовж 2015—2018 рр.

Примітка. Побудовано на основі даних, наведених у табл. 6.

У результаті розрахунків отримано такі значення Z-моделі Р. Тафлера і Г. Тішоу для ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод»:

$$Z_{2015} = 0,646, Z_{2016} = 0,327, Z_{2017} = 0,368, Z_{2018} = 0,529.$$

Рівень ризику банкрутства упродовж 2015—2018 років є дещо нижчий за критичний, оскільки розрахункові значення Z-моделі Р. Тафлера і Г. Тішоу більші за рекомендоване значення 0,2.

Сформуємо табл. 7 і побудуємо графіки Z-індексів (рис. 4), отриманих у результаті діагностування

банкрутства підприємства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» методом Z-моделей. Слід зауважити, що зменшення значень Z-моделей відповідає зростанню ризиків.

Отже, числами від 1 до 4 позначимо рівні ризику банкрутства, де 1 — максимальний, а 4 — мінімальний.

Якщо за інтегральну оцінку ризику банкрутства обрати середнє арифметичне значень Z_A , Z_L , Z_T , то отримаємо $Z_{\text{ІНТ}}$ (табл. 7).

Таблиця 7

**Динаміка значень Z-моделей Альтмана, Ліса, Тафлера і Тішоу
упродовж 2015—2018 років**

№ пор.	Z-індекси	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1.	Z_A	2,686 (4)	1,147 (2)	0,827 (1)	1,518 (3)
2.	Z_L	0,198 (3)	0,391 (4)	0,028 (1)	0,036 (2)
3.	Z_T	0,646 (4)	0,327 (1)	0,368 (2)	0,529 (3)
4.	$Z_{\text{ІНТ}}$	$2\frac{2}{3}$	$2\frac{1}{3}$	$1\frac{1}{3}$	$2\frac{2}{3}$

Примітка. Розраховано на основі даних, наведених у табл. 2, 4, 6.

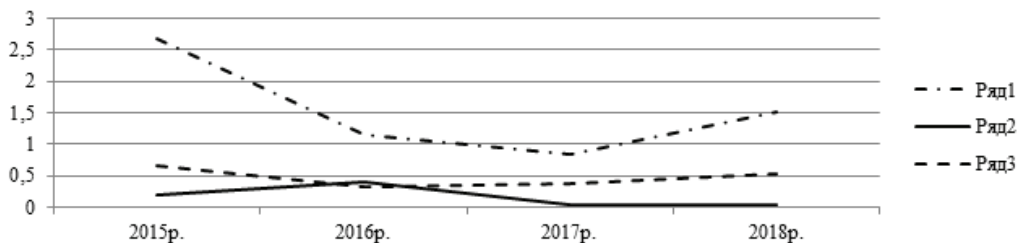

Рис. 4. Динаміка Z-індексів Альтмана, Ліса, Тафлера і Тішоу упродовж 2015—2018 років

Примітка. Побудовано на основі даних, наведених у табл. 7.

На основі аналізу даних *табл. 7* можна зробити висновки, що 2015 року — найменша ймовірність ризику щодо банкрутства, 2016-го — ризик зростає і набирає максимального значення 2017 року. А 2018 року спостерігається незначне поліпшення фінансового стану, що приводить до зменшення ризику банкрутства.

Висновки. Отже, провівши розрахунок імовірності банкрутства за запропонованими й адаптованими до умов існування вітчизняних підприємств моделями, можна зробити висновок про те, що ймовірність банкрутства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» упродовж 2015—2018 років змінюється від помірної до високої. Так, 2017 року ймовірність банкрутства досягає максимального значення, а 2018-го фінансовий стан підприємства дещо поліпшується, що свідчить про можливість переходу підприємства на допустимий рівень ризику. Нестабільний стан економіки країни, що спостерігається в останні роки, негативно позначився на роботі

підприємства. Підприємство має незадовільний фінансовий стан і нестабільний економічний ефект від своєї діяльності. Отже, проблема збитковості та банкрутства і надалі залишається надзвичайно актуальною. За таких умов питання визначення ймовірності банкрутства підприємства стоїть особливо гостро, адже достовірна і своєчасна ідентифікація негативних факторів впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства дозволяє сформувати відповідну фінансову політику та розробляти заходи, направлені на підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, підвищити платоспроможність, забезпечити конкурентоспроможність підприємства у довгостроковому періоді, а головне — попередити ризик банкрутства підприємства. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є питання, пов'язані з удосконаленням механізму прогнозування ймовірності банкрутства щодо його складових, наявних критеріїв, вибору системи показників та ін.

Список використаних джерел

1. Тарасенко Н. В. Економічний аналіз : навч. посібник. Львів : «Новий світ-2000», 2004. 344 с.
2. Шурпенкова Р. К. Прогнозування фінансового стану та розміщення фінансових ресурсів суб'єкта господарської діяльності. *Вісник Університету банківської справи*. 2015. № 1. С. 31—36.
3. Григорьева Т. И. Финансовый анализ для менеджмента : учеб.-метод. пособ. Москва : Бизнес Элайнмент, 2008. 344 с.
4. Altman E. I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. *Journal of Finance*. 1968. September. P. 189—209.
5. Altman E. I. Corporate Financial Distress. New York : John Wiley, 1983.
6. Altman E. I. Corporate financial distress and bankruptcy. New York : John Wiley & Sons, Inc, 1993.
7. Altman E. I. Managing credit risk: a challenge for the new millennium. *Economic Notes*. 2003. December. Vol. 31. Is. 2.
8. Altman E. I., Sabato G. Modeling credit risk for SMEs: Evidence from the US market. *Abacus*. 2006. № 19.
9. Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. Инвестиции : учебник. Москва : ИНФРА-М, 2015. 1028 с.
10. Квасний М. М. Застосування Z-моделювання для прогнозування фінансової кризи підприємства. *Інтеграція України в європейський та світовий фінансовий простір : Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції* (21 травня 2020 р.). Львів : ЛННІ ДВНЗ «УБС», 2020. С. 8—11.
11. Річна звітність ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод». URL : <http://lvivlrz.com/reports.php>.

References

1. Tarasenko, N. V. (2004). *Ekonomicznyy analiz [Economic analysis]*. Lviv: Novyi svit-2000 [in Ukrainian].
2. Shurpenkova, R. K. (2015). Prohnozuvannya finansovoho stanu ta rozmishchennya finansovykh resursiv sub'yekta hospodarskoyi diyalnosti [Forecasting the financial condition and allocation of financial resources of the business entity]. *Visnyk Universytetu bankivskoyi spravy — Bulletin of the University of Banking*, 1, 31—36 [in Ukrainian].
3. Grigor'eva, T. I. (2008). *Finansovyy analiz dlya menedzhmenta [Financial analysis for management]*. Moscow: Biznes Elajment [in Russian].
4. Altman, E. I. (1968, September). Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. *Journal of Finance*, 189—209.
5. Altman, E. I. (1983). Corporate Financial Distress. New York: John Wiley.
6. Altman, E. I. (1993). Corporate financial distress and bankruptcy. New York: John Wiley & Sons, Inc.
7. Altman, E. I. (2003, December). Managing credit risk: a challenge for the new millennium. *Economic Notes*, Vol. 31, 2.
8. Altman, E., & Sabato, G. (2006). Modeling credit risk for SMEs: Evidence from the US market. *Abacus*, 19.

9. Sharpe, W., Alexander, G., & Bailey, J. (2015). *Investytsii [Investment]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].
10. Kvasnii, M. M. (2020). Zastosuvannia Z-modeliuvannia dlia prognozuvannia finansovoi kryzy pid-priemstva [Application Z-modeling for forecasting financial crisis of enterprise]. *Intehratsiia Ukrainy v yevropeyskyi ta svitovy finansovyi prostir: Materialy XV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (21 travnia 2020 r.) — Integration of Ukraine into the European and world financial space: Proceedings of the XV International Scientific and Practical Conference (May 21, 2020)*. (pp. 8—11). Lviv: LNNI DVNZ «UBS» [in Ukrainian].
12. PrAT «Lvivskyi lokomotyvoremontnyi zavod». (n. d.). *Richna zvitnist [Annual reporting]*. Retrieved from <http://lvivlrz.com/reports.php> [in Ukrainian].

УДК [338.46:008]:354.32(477)

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ СФЕРИ КІНЕМАТОГРАФІЇ В УКРАЇНІ

Кіналь Надія Миколаївна,

аспірант відділу регіональної фінансової політики
Державної установи «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України», Львів
e-mail: kinalnm@i.ua; ORCID ID: 0000-0001-8184-8043

Анотація. Мета статті — дослідження особливостей фінансування сфери кіно в Україні та обґрунтування напрямів розвитку українського кінематографа в сучасних умовах. Проаналізовано історичний розвиток кіноіндустрії в Україні.

У контексті форм здійснення функцій держави щодо тенденції розвитку української кінематографії представлено розвиток сфери кіно у 2014—2019 рр. Крім того, досліджено статистичні дані державного фінансування сфери кіновиробництва і проаналізовано певні аспекти сучасного стану української кінематографії. Також наведено авторський погляд на основні проблеми вітчизняної кіноіндустрії сьогодні і проаналізовано зарубіжний досвід регулювання фінансового забезпечення розвитку сфери кінематографії та обґрунтовано напрями перспективного його застосування в Україні. Запропоновано певні моделі регулювання сфери кіно задля забезпечення якнайкращого розвитку українського кінематографа і залучення приватних інвестицій. Обґрунтовано методологічний підхід до розвитку матеріально-технічної бази і поліпшення мистецької освіти.

Запропоновано рекомендації, що випливають з аналізу українського та іноземного досвіду, для забезпечення розвитку української сфери кіно, сприяючи розвиткові національної свідомості, патріотичних почуттів і зміцненню національної ідентичності як консолідуючої основи для розвитку держави та протистояння зовнішнім геополітичним викликам.

Ключові слова: кінематографія, кіноіндустрія, сфера кіно, фінансування, касові збори, кінофестиваль, фінансові ресурси.

Формул: 0; рис.: 3; табл.: 2; бібл.: 21.

THE MAIN PROBLEMS OF FINANCING THE CINEMATOGRAPHY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Kinal Nadiya,

Ph. D. student of Regional Financial Policy Department
State Institution «Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine», Lviv
e-mail: kinalnm@i.ua; ORCID ID: 0000-0001-8184-8043

Abstract. The aim of the article is to study the peculiarities of financing the sphere of cinema in Ukraine and substantiate the directions of development of Ukrainian cinema in modern conditions. The historical development of the film industry in Ukraine is analyzed.

In the context of the forms of implementation of state functions on the trend of Ukrainian cinema, the development of cinema in 2014—2019 is presented. In addition, statistical data on state funding of film production and analyzed certain aspects of the current state of Ukrainian cinema. Also, the author's view on the main problems of the domestic film industry of today is presented and the foreign experience of regulation of financial support of development of the sphere of cinematography is analyzed and the directions of its perspective application in Ukraine are substantiated. Certain models of cinema regulation are proposed in order to ensure the best possible development of Ukrainian cinema and attract private investment. The methodological approach for the development of material and technical base and improvement of art education is substantiated. Therefore, the recommendations arising from the analysis of Ukrainian and foreign experience are proposed to ensure the development of the Ukrainian film sphere, promoting national consciousness, patriotic feelings and strengthening national identity as a consolidating basis for state development and resistance to external geopolitical challenges.

In order to provoke effective development of the cinematography in Ukraine it is grounded such recommendations: further increase of state funding of Ukrainian cinematography; development of the legal

framework in the field of cinema; providing preferential tax terms for companies interested in film production; the interest of Ukrainian filmmakers in watching domestic cinema through the dissemination of information; promoting the expansion of the network of cinemas (in particular, in settlements that do not have access to cinemas); state support of Ukrainian projects at international film festivals and promotion of cooperation of Ukrainian directors with European colleagues; increase funding for art education for high-quality education of future new movie stars, which in the long run can bring world fame to Ukrainian cinema and develop the field of culture at the international level; attracting private investment for the development of cinema in Ukraine.

Keywords: cinematography, film industry, film sphere, financing, box office, film festival, financial resources.

JEL Classification I38, M14, Z10

Formulas: 0; fig.: 3; tabl.: 2; bibl.: 21.

Вступ. Кінематографія є одним із тих видів мистецтва, що якнайбільше впливає на людську свідомість. Саме тому розвиток кінематографа є важливим фактором розвитку сфери культури та укріплення національної свідомості. Відтак, дослідження механізмів державного фінансування для забезпечення функціонування сфери культури, зокрема кіноіндустрії, є особливо важливими сьогодні.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Питанням розвитку культури, зокрема сфери кіно, присвячені праці таких науковців, як: Л. Чупрій, С. Слепак, К. Настояща, І. Бурнашов, Ю. Богородова, Т. Анікіна, О. Жеребко, які досліджують сучасні тенденції розвитку кіноіндустрії на національному рівні та пропонують європейські підходи для розвитку сфери культури в сучасних реаліях. Особливості фінансового забезпечення кіноіндустрії вивчають М. О. Проскуріна, О. Ваганова, С. П. Кучин. Утім, недостатньо розкритими залишаються питання формування ефективних механізмів фінансування цієї сфери культури, важливість якої у формуванні національної ідентичності важко переоцінити і є гостро важливим для українського суспільства.

Метою дослідження є дослідження особливостей фінансування сфери кіно в Україні та обґрунтування напрямів розвитку українського кінематографа в сучасних умовах.

Результати дослідження. Однією зі сфер культури, що суттєво впливає на формування громадської свідомості є мистецтво.

Особливо важливий при розбудові Української держави розвиток вітчизняних культурних індустрій. Національне кіновиробництво відіграє важливу роль у самоусвідомленні нації та формуванні культури, духовності і водночас є свідченням національно-культурного відродження українського народу.

Варто відмітити, що розвиток українського кінематографа до 2014 року сповільнювався культурним впливом російської культури. Проте після Революції Гідності спостерігається відродження українського національного кінематографа. Це спричинено, поперше, зростаючим попитом на українську культуру серед громадськості. Також значну роль відіграло зростаюче державне фінансування кінематографа. Поряд з цим, в умовах забезпечення свободи художньої твор-

чості на українському горизонті повинні з'явитися нові зірки кіно, які в перспективі можуть принести всесвітню славу українському кінематографові та розвинути сферу культури на міжнародному рівні. Тому, щоб розвинути українську національну кінематографію, не менш важливим є питання поліпшення мистецької освіти. Зауважимо, що мистецька освіта фінансується не належним чином, а осучаснення і розвиток технологій потребує фінансових ресурсів, які в майбутньому призведуть до розвитку української сфери кіно.

Зазначимо, що, за даними Держкіно, станом на 01.01.2020 в Україні діє лише 191 кінотеатр, з яких 46 — у місті Києві. Це не задовольняє потребу жителів невеликих міст і районних центрів. У місті Києві лише один кінотеатр «Ліра» постійно демонструє фільми українського виробництва. Показник забезпечення сучасними кінотеатрами у два рази менший, ніж у європейських країнах. Ринок кіно- і телепродукції на 95 % заповнено іноземною продукцією. Від переповнення українського ринку зарубіжною кінопродукцією вітчизняна кінематографія втрачає значні кошти, які могли б стимулювати її розвиток.

Галузь кінематографії України діє відповідно до чинного законодавства України. Так, Законом України «Про кінематографію» передбачено правові основи діяльності та регулюються суспільні відносини, пов'язані з виробництвом, розповсюдженням, зберіганням і демонструванням фільмів.

Відповідно до вищезазначеного Закону основними принципами вітчизняної кінематографії є:

- утвердження творами кінематографії ідей гуманізму, загальнолюдських, національно-культурних і духовних цінностей;
- сприяння розвитку національної свідомості, патріотичних почуттів, естетичного та екологічного виховання громадян;
- гарантування свободи творчості, захисту інтелектуальної власності, авторських і суміжних прав, моральних і матеріальних інтересів суб'єктів кінематографії;
- розвиток кіноіндустрії та традицій національної кінематографії;
- збереження національної та світової кінематографічної спадщини;

- рівність прав і можливостей суб'єктів кінематографії незалежно від форм власності у виробництві, розповсюдженні та демонструванні (публічному показі) фільмів;

- заохочення благодійної діяльності;
- сприяння аматорській творчості в кінематографії;
- сприяння співробітництву суб'єктів кінематографії з іноземними та міжнародними кінематографічними асоціаціями, фондами тощо.

Також у статті 9 Закону України «Про кінематографію» зазначено, що державну політику у сфері кінематографії здійснюють центральні органи виконавчої влади, які забезпечують формування і реалізують державну політику у сфері кінематографії.

Водночас слід зазначити, що українське законодавство не перешкоджає організовувати і фінансувати виробництво, демонстрацію і розповсюдження фільму підприємцям та іноземними суб'єктами кінематографії [1]. Проте на сучасному етапі виробництво кінопродукту майже повністю залежить від державної підтримки.

Наразі розвиток кіноіндустрії характеризується недостатнім рівнем державного фінансування. Так, у другій половині 1990-х знімали лише 4—6 художніх фільмів на рік.

Державний бюджет на розвиток кіногалузі по-справді не виконувався: 1996 року кіновиробництво було профінансовано на 67,8 % від запланованої бюджетної суми, 1997-го — на 45,2 %, 1998-го — на 27,2 %, а 1999-го — узагалі на 14,4 % [2].

Сфері кіно того періоду, що тривав аж до 2014 року, була властива ціла низка суттєвих недоліків. Перший з них — це низька конкурентоспроможність українських фільмів. При цьому українські фільми програвали конкуренцію іноземним фільмам як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Лічені відсотки глядачів обирали український фільм при відвідуванні кінотеатру. Це було спричинено тим, що більша частина українських споживачів обирала російськомовні картини. Саме через російський культурний вплив значною мірою українські фільми були неконкурентоспроможними на внутрішньому ринку.

Також значний вплив на розвиток кінематографії відігравала застаріла, зазвичай матеріально-технічна база і недостатня, за багатьма оцінками, кількість кінотеатрів.

Неналагодованість зв'язків із закордонними кінокомпаніями для кооперації та недосконалість нормативно-правової бази, що регулює кіногалузь в Україні, також здійснювали негативний вплив рівень розвитку вітчизняного кіно [3].

Розвиток українського кінематографа до 2014 року сповільнювався культурним впливом російської культури. Проте після Революції Гідності спостерігається відродження українського національного кінемато-

графа. Це спричинено, по-перше, зростаючим попитом на українську культуру серед громадськості. Також значну роль відіграло зростаюче державне фінансування кінематографа.

Окрім цього, в умовах забезпечення свободи художньої творчості на українському горизонті повинні з'явитися нові зірки кіно, які в перспективі можуть принести всесвітню славу українському кінематографові та розвинути сферу культури на міжнародному рівні.

Тому, щоб розвинути українську національну кінематографію, не менш важливим є питання поліпшення мистецької освіти. Зауважимо, що мистецька освіта фінансується не належним чином, хоча осучаснення і розвиток технологій потребує фінансових ресурсів, які в майбутньому принесуть розвиток української сфери кіно.

Водночас 2019 року в Україні запущено механізм повернення частини кваліфікованих витрат, здійснених іноземним суб'єктом кінематографії при виробництві (створенні) фільму в Україні (cash rebates), та оновлено умови, у тому числі надання пільг для осіб, що фінансують кінематографію.

Зокрема, 20 вересня 2019 року Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про державну підтримку кінематографії в Україні” щодо надання державної субсидії для повернення частини кваліфікованих витрат, здійснених іноземним суб'єктом кінематографії при виробництві (створенні) фільму в Україні», яким установлено підвищені ставки за кешрібејтом, а саме із 16,6 до 25 %, що відкриває нові можливості для співпраці у сфері кіновиробництва між різними країнами та Україною.

Крім того, активізовано діяльність із популяризації України та її регіонів як привабливих кінолокацій для залучення українських та іноземних інвесторів для фінансування кіновиробництва.

Відтак, 21 липня 2020 року Міністерство культури та інформаційної політики України надало свою оцінку стану справ у сфері кінематографії [4], у якій зазначено, що Україна приділяє багато уваги державній підтримці розвитку кіногалузі, впроваджуючи нові форми, наближені до сучасних європейських практик, шляхом надання фінансової підтримки на виробництво (створення) національних фільмів / телевізійних серіалів, у тому числі копродукційних, розповсюдження і популяризацію національних фільмів під час проведення творчих зустрічей, презентацій, прем'єрних показів тощо, заходи із збереження, відновлення, реставрації та популяризації національної кінематографічної спадщини.

У цьому контексті доцільно дослідити статистичні дані державного фінансування сфери кіновиробництва (рис. 1).

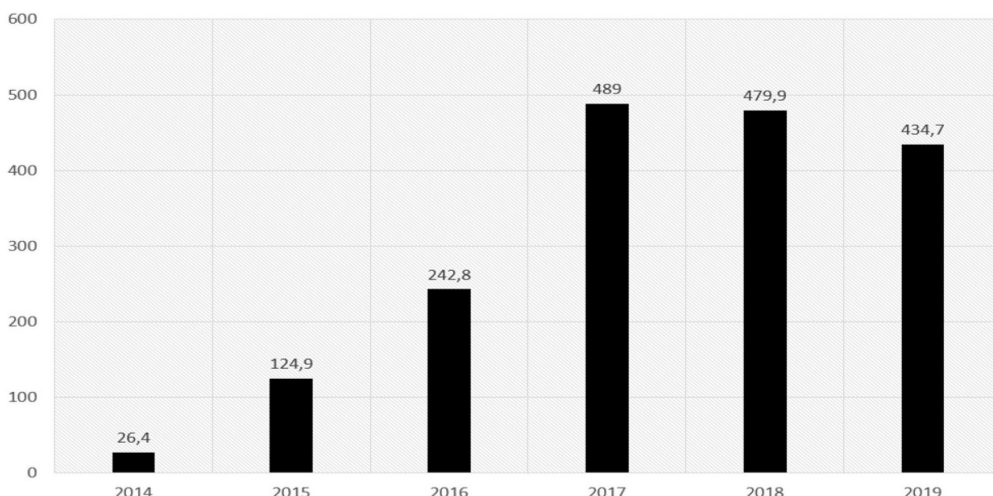

Рис. 1. Державне фінансування українського кінематографа за роками у 2014—2019 рр., млн грн

Примітка. Побудовано за [5; 6].

Як видно з рис. 1, з 2014 року відбулося суттєве збільшення обсягу державного забезпечення кіновиробництва. Зокрема 2014 року він сягав 26,4 млн грн, а вже через три роки зріс майже у 20 разів. Установлення високого рівня державної підтримки культури, зокрема кінематографа, пов'язано зі зміною принципів державного фінансування. Так, 2017 року зусиллями спільної роботи кінематографістів і держави було

ухвалено Закон «Про державну підтримку кінематографії в Україні» [7]. Він запровадив нові механізми підтримки кінематографа, збільшив можливості держави фінансувати виробництво фільмів у порівнянні з тими, які були передбачені раніше Законом «Про кінематографію». Прямим наслідком збільшення фінансування стало збільшення кількості українських фільмів у прокаті (рис. 2).

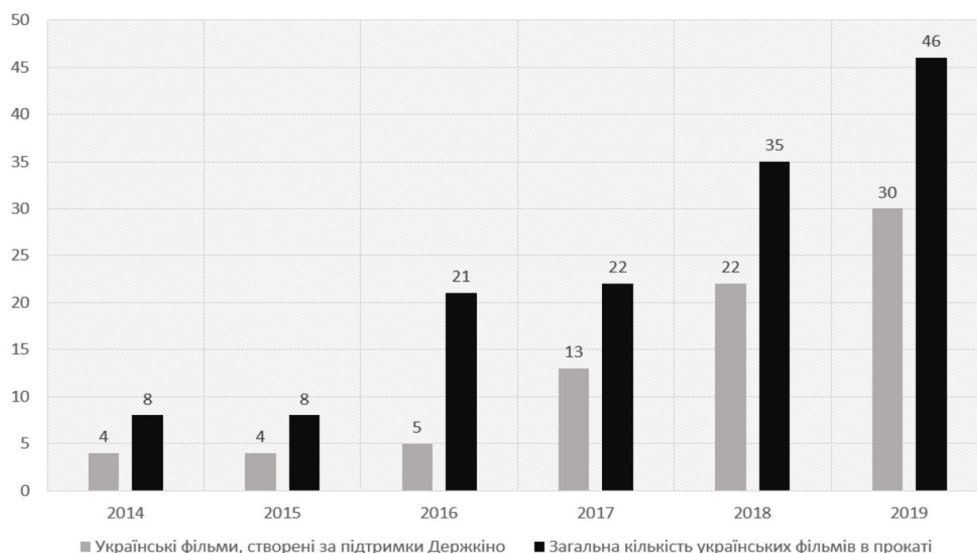

Рис. 2. Кількість українських повнометражних фільмів, випущених у прокат, загалом і тих, що випускались за підтримки Держкіно

Примітка. Побудовано за [5; 6].

Отже, протягом 2015—2019 рр. суттєво збільшилась кількість українських фільмів у прокаті. Причому ми можемо спостерігати тісну кореляцію між обсягом державних інвестицій, що досягають найвищої точки в 2017, 2018, 2019 роках, і часткою фільмів, створених за підтримки Держкіно. Крім того, більша частина

українських повнометражних фільмів, що вийшли у прокат у 2014—2019 роках, повністю чи частково фінансувалися Держкіно.

Це свідчить про те, що розвиток національного кіно можливий лише за належного фінансового забезпечення.

Отже, протягом 2015—2019 рр. суттєво збільшилась кількість українських фільмів у прокаті. Причому ми можемо спостерігати тісну кореляцію між обсягом державних інвестицій, що досягають найвищої точки в 2017, 2018, 2019 роках, і часткою фільмів, створених за підтримки Держкіно. Крім того, більша частина українських повнометражних фільмів, що вийшли у прокат у 2014—2019 роках, повністю чи частково фінансувалися Держкіно.

Це свідчить про те, що розвиток національного кіно можливий лише за належного фінансового забезпечення.

Отже, проаналізувавши певні аспекти сучасного стану української кінематографії, залишається підсумувати тенденції її розвитку. Насамперед, потрібно відмітити значний розвиток кінематографа і зростання такого важливого показника, як кількість випущених фільмів. Важливо також те, що причиною цього розвитку стало збільшення державного фінансування. Відтак, зважаючи на ці факти, варто зробити висновки про доцільний шлях розвитку української сфери кіно як складової національної культури, для розвитку якого потрібне відповідне фінансування.

У теперішній час боротьби з коронавірусом ми повинні зрозуміти, що культура не повинна переживати період стагнації, оскільки культура в час карантину допомагає нам усім пережити психологічну і моральну кризу. Важко уявити стан людства, якби зараз не було можливості прочитати книжку, подивитися онлайн театральну постановку чи послухати музику. Водночас нещодавно був створений перший український стрімінговий сервіс Takflix [8], наявність якого дозволяє дивитись із надією на подальший розвиток кіновиробництва у нашій державі, оскільки це дає гарантію про доступність українського кінопродукту в умовах карантину.

У зв'язку з пандемією в липні 2020 року Верховною Радою України схвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [9], яким, зокрема, передбачено запровадження нової форми державної підтримки розвитку кінопроектів (девелопмент), що сприятиме консолідації творчих зусиль на розвиток нових кінопроектів і створенню початкових кейсів для подальшого пошуку інвесторів або партнерів для реалізації кінопроектів. До того ж розробляються механізми реалізації норм чинного законодавства щодо надання державної підтримки на модернізацію та розширення кінотеатральної, кіновиробничої мережі, у тому числі в невеликих містах, селах, селищах, заходи кінокомісій, спрямованих на просування (промоцію) локацій України як привабливого місця для створення аудіовізуальної продукції. Держава вживає заходи

щодо створення сприятливого режиму оподаткування для подальшого розповсюдження національних фільмів. На наше переконання, реалізація цих ініціатив сформує економічно здорову та економічно збалансовану систему, в якій увагу буде приділено розвитку та підтримці усіх ланок кінопроцесу.

Результатами впроваджених змін державної політики щодо підтримки кінематографії є те, що українські стрічки регулярно виходять у кіно- та телевізійний прокат, їх демонструють у конкурсах престижних кінофестивалів, покоління перспективних митців дебютує з повнометражними фільмами, налагоджується співпраця українських кінокомпаній із державою і міжнародними партнерами.

Завдяки збільшенню обсягу фінансування на теренах нашої держави відбувається піднесення кіномистецтва (див. *рис. 1*), що дозволяє громадянам дивитись фільми, виготовлені в Україні. Попри те, що переважна кількість українських фільмів є представниками жанрового кіно, картини, що беруть участь у конкурсних програмах міжнародних фестивалів, зокрема в Каннському і Венеційському кінофестивалях, вносять національне надбання у світову культуру.

Відтак, участь у міжнародних кінофестивалях свідчить про відродження українського кіно і потенціал українських митців. Міжнародні фестивалі надають всесвітнього визнання українським картинам і можуть стати чинником, що призведе до виходу українського кінематографа на закордонні ринки. Українські кінострічки уже сьогодні виходять у прокаті за кордоном, ознайомлюючи іноземну публіку з нашим кінематографом [10]. Не менш важливим з економічного погляду є проведення національних фестивалів, зокрема Одеського міжнародного кінофестивалю [11] і Київського міжнародного кінофестивалю «Молодість» [12].

Слід зазначити, що вітчизняні фестивалі за потенціалом можуть бути одними з передових у Європі, але це потребує розв'язання низки наявних проблем організаційно-економічного характеру. Так, на нашу думку, однією з найвагоміших проблем є відсутність системного підходу до державної підтримки вітчизняних фестивалів і слабе залучення приватних інвестицій.

Задля забезпечення якнайкращого розвитку українського кінематографа державі потрібно затверджувати певну модель регулювання сфери кіно. У зв'язку з цим варто розглянути досвід успішних країн у сфері кіно. Серед найуспішніших моделей розвитку кінематографа можна визначити приватну модель, найяскравішим прикладом якої є американський кінематограф, та європейську модель.

Американська модель розвитку кіно передбачає невтручання держави в галузь і фінансове забезпечення приватними компаніями. У ході історичного розвитку кіноринку у США утворилася монополія так званої «великої п'ятірки» (MGM, Paramount, Fox, Warner

Bros, RKO) у 1920—1930-ті роки і «великої шістки» (Columbia, 20th Century Fox, Warner Bros, Paramount, Universal, Disney) в 90-ті роки XX століття. Так, у середині XX століття 95 % американського кіноринку контролювали вісім трестів [13]. Крім власного виробництва фільмів, студії займаються також їхньою дистрибуцією і володіють великими мережами кінотеатрів. Режисери, актори та інші кінематографісти укладають зі студіями довгострокові або короткострокові контракти. Така модель, попри монополізацію та всі похідні від неї, забезпечує достатнє фінансування кіноіндустрії, адже американський кінематограф є комерційно найуспішнішим у світі. Проте навряд чи можна імплементувати американську модель на сьогоdnішні українські реалії, адже наше кіно в основному орієнтоване на державне фінансування, втрата якого загрожує зменшенням частки українського кіно у прокаті.

Європейська модель державного управління кінематографією передбачає використання не тільки ринкових механізмів, а й пряме державне фінансування. Європейська система базується на принципах нового публічного менеджменту, що включає практичність і професійність, чіткі стандарти і показники діяльності, прозоре бюджетування, ощадливість у розподілі та використанні ресурсів. Під час оцінки фільмів головними його критеріями визначаються: художня цінність, якість продукту та орієнтація на глядача. Ця система відзначається також значною свободою творчості та підтримкою національного кінематографа державою, що зумовлено високою конкуренцією з американською продукцією. У зв'язку з цим європейські країни створюють сприятливі умови для компаній задля інвестування в кінематограф [14].

У європейських країнах розвинена кіноіндустрія сприяє зростанню кількості фільмів, збільшенню їхньої присутності в інформаційному просторі. Зок-

рема, законодавством Польщі, Франції, Німеччини, Італії, Іспанії та інших країн передбачено такі форми протекціонізму: бюджетна дотація виробництва фільмів, субсидування кіновиробничих компаній, податкові пільги при створенні національного фільму, спеціальний додатковий податок із прибутків, отриманих від продажу квитків. Також на увагу заслуговує французька модель підтримки кіно.

Основними джерелами поповнення Фонду підтримки кінематографа є: податок на вартість кожного проданого в кінотеатрах квитка (10,7 % від вартості), який становить 20 % від бюджету Фонду; податок на телевізійні служби (5,5 % доходів), інтернет-провайдерів (5,5 % доходів), який становить 75 відсотків бюджету [15]. Телевізійні канали також зобов'язані брати участь у виробництві кінофільмів, витрачаючи на це певний відсоток свого бюджету [16].

Для кіновиробників існують податкові пільги, які надаються за умов, що фільм знімається в основному на французькій території оригінальною французькою мовою.

Крім того, підтримка кіно у Франції здійснюється за такими напрямками:

- 1) підтримка кінофестивалів і заходів із художньої освіти дітей і молоді, пропаганди і популяризації кіно серед широкої публіки, зокрема серед груп глядачів, для яких доступ до кіно є обмеженим;
- 2) підтримка кінематографічної освіти та кінопросвіти населення, особливо дітей і молоді;
- 3) просування французького кіно за кордоном.

Відмінний від французького — це підхід до підтримки кінематографа, який застосовується в Німеччині, має менш централізований характер і значною мірою прикріплений до адміністративних земель. Податки, спрямовані на поповнення федерального фонду підтримки кінематографа, є значно нижчими, ніж

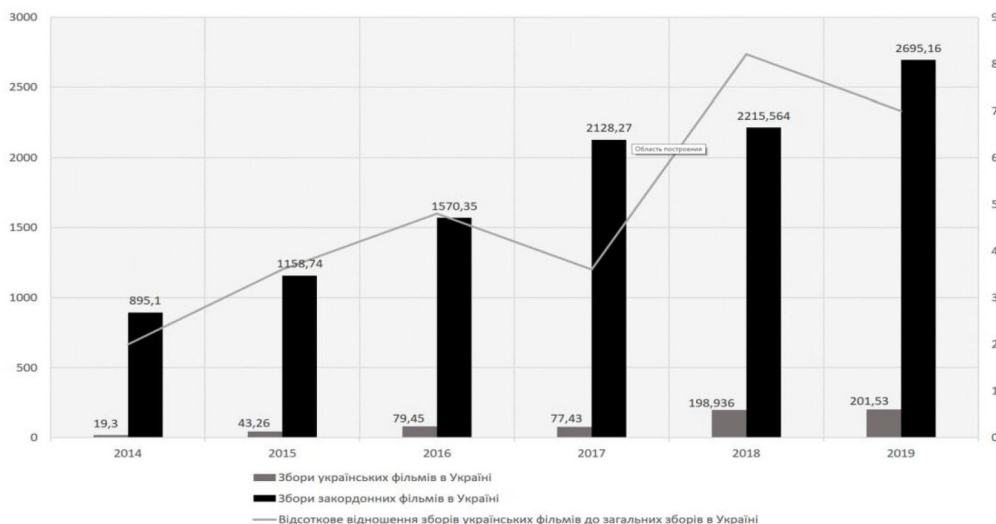

Рис. 3. Збори українських і закордонних кінофільмів в українському прокаті, млн грн і відсоткове відношення зборів українських фільмів до загальних зборів в Україні, %

Джерело. [18].

у Франції. Проте через федеративний устрій Німеччини на території кожної федеральної землі існує автономний регіональний фонд, що просуває місцеве кіно. За умови, що 20—25 % коштів з бюджету фільму витрачені на території Німеччини, федеральні або регіональні фонди надають йому підтримку.

Це сприяє привабливості Німеччини не тільки серед іноземних, а й серед неєвропейських режисерів [17].

Також цікавим нововведенням є те, що якщо на перегляд німецького фільму в національному прокаті за рік після його виходу на кіноекран було продано не менше ніж 150 тис. квитків, його продюсерові може бути надана автоматична підтримка для виробництва наступного фільму. Загалом, європейська модель розвитку кінематографії, попри її відмінності в різних державах, є наймовірнішим вектором розвитку українського кінематографа. Ця модель, за правильного адаптування її досвіду на українські реалії, може при-

звести до суттєвого зростання ідейного і технічного рівнів вітчизняної кінематографії.

Згідно з вищезазначеним, можна стверджувати, що український споживацький ринок є достатнім для подальшого розвитку сфери національного кіно. З економічного погляду, на ринку сформувалась ситуація, у якій попит на фільми в Україні значно перевищує пропозицію, що пропонує український кінематограф. І ситуація насправді змінюється: за п'ять років відбулося зростання відсоткового відношення зборів українських фільмів до загальних зборів в Україні з 2 до 7 %, що може здаватися незначним, проте, насправді, є важливим кроком для українського кіно.

Зрештою, вітчизняний кінематограф тільки починає свій розвиток (табл. 1), а на шляху до комерційного успіху йому потрібна система, згідно з якою вона виховуватиме кваліфікованих працівників і поповнюватиме колекцію світових шедеврів.

Таблиця 1

Касові збори найприбутковіших вітчизняних та іноземних повнометражних фільмів в Україні, 2019 рік

Вітчизняні фільми	Касові збори в Україні, грн	Кількість глядачів в Україні	Іноземні фільми	Касові збори в Україні, грн	Кількість глядачів в Україні
«Скажене весілля 2»	41 235 050	444 262	«Месники: Завершення»	166 882 270	1 408 575
«Захар Беркут»	35 507 049	443 140	«Король Лев»	142 191 274	1 373 391
«Крути 1918»	7 004 766	92 915	«Джокер»	116 392 306	1 029 632

Примітка. Складено за [19].

У контексті перегляду глядачами національного кінематографа доцільним є порівняння України з Польщею (табл. 2).

В Україні найкасовіші вітчизняні фільми 2019 року переглянуло у рази менше глядачів, ніж іноземні (американські) фільми того ж року. У Польщі ж ситуація кардинально різниться. Так, польський фільм

«Духовенство» зібрав 28 млн доларів США (790 млн гривень за сучасним курсом), у той час як фільм «Месники: Війна Нескінченності» зібрав 7 млн доларів США.

Відмічаємо, що популярність іноземного кіно приблизно на тому самому рівні, проте польський глядач набагато активніше підтримує власний кінематограф.

Таблиця 2

Касові збори найприбутковіших польських та іноземних повнометражних фільмів у Польщі, 2019 рік

Рік виходу у прокат	Назва фільму	Касові збори в Польщі, дол. США	Кількість глядачів	Іноземні фільми в польському прокаті	Касові збори, дол. США	Кількість глядачів
2018	«Духовенство»	28 274 637	5 184 258	«Месники: Війна Нескінченності»	7 367 423	1 225 208
2017	«Листи до М 3»	17 725 599	3 009 97	«Зоряні війни: Останні джедаї»	12 990 972	2 094 952
2016	«Пітбуль. Небезпечні жінки»	14 147 163	2 873 149	«Співай»	7 504 636	1 635 000

Примітка. Складено за [20].

Проблема культури перегляду вітчизняного кіно сьогодні в Україні надзвичайно гостра. Адже український глядач радше віддає перевагу американському чи російському фільму, що ніяк не сприяє розвитку національного кінематографа.

За даними опитування Українського культурного фонду Київським міжнародним інститутом соціології, що проводилося 2020 року, більшість глядачів купують квитки на українські фільми рідше одного разу на кілька місяців [21].

На щастя, ця тема все частіше стає об'єктом особливої уваги громадськості, що дає нам підставу надіятися на розв'язання цієї важливої проблеми.

Висновки. Таким чином, на нашу думку, задля ефективного розвитку галузі кінематографії України потрібно сформулювати низку рекомендацій, спираючись на проведений аналіз українського та іноземного досвіду, а саме:

- подальше збільшення державного фінансування української кінематографії;
- розвиток нормативно-правової бази у сфері кіно;
- надання пільгових умов оподаткування для компаній, зацікавлених у кіновиробництві;
- зацікавлення українського кіноглядача до перегляду вітчизняного кінематографа за допомогою розповсюдження інформації;
- сприяння розповсюдженню мережі кінотеатрів (зокрема в населених пунктах, що не мають доступу до кінозалів);
- підтримка державою українських проектів на міжнародних кінофестивалях і сприяння кооперації українських режисерів з європейськими колегами;
- збільшення фінансування мистецької освіти для високоякісного навчання майбутніх нових зірок кіно, які в перспективі можуть принести всесвітню славу українському кінематографові та розвинути сферу культури на міжнародному рівні;

– залучення приватних інвестицій для розвитку кінематографії в Україні.

Складність правового регулювання фінансування витрат на культуру і мистецтво полягає не лише в об'єктивних причинах, пов'язаних із загальноекономічним станом країни, а й в особливостях самої галузі культури. З одного боку, мистецтво не може існувати без свободи творчості і тому одне з найважливіших завдань правового забезпечення культурної сфери — це гарантування і забезпечення творчих свобод: свободи художньої творчості, свободи слова тощо. З другого ж боку, в умовах ринкової економіки значна частина організацій культурно-мистецької сфери є економічно неприбутковими, але суспільно потрібними. З цього випливає, що суспільство, яке зацікавлене в існуванні та розвитку культури, повинно створити такий правовий простір, у якому культура матиме змогу існувати, залишаючись економічно неприбутковою, навіть за умов ринкової економіки.

Саме тому культурна політика України повинна забезпечувати захист і належний розвиток української культури. Нова культурна політика країни повинна брати до уваги нагальну потребу у зміцненні національної ідентичності як консолідуючої основи для розвитку держави та протистояння зовнішнім геополітичним викликам.

Список використаної літератури

1. Про кінематографію : Закон України від 13.01.1998 № 9/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 22. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.03.2021).
2. Брюховецька Л. Приховані фільми. Українське кіно 1990-х. Київ : АртЕк, 2003. 388 с.
3. Проект Концепції Державної програми розвитку національної кіноіндустрії на 2012—2017 роки / Кабінет Міністрів України. 2012. URL : <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:B2c8lz2H768J:dergkino.gov.ua/media/text/konceptziya.doc+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> (дата звернення: 13.03.2021).
4. Стан справ і актуальні питання розвитку політики у сфері кінематографії / Міністерство культури та інформаційної політики України. 2020. URL : <https://mkip.gov.ua/content/stan-sprav-i-aktualni-pitannya-rozvitku-politiki-u-sferi-kinematografii.html> (дата звернення: 13.03.2021).
5. Звіт за результатами діяльності Державного агентства України з питань кіно у 2018 році / Державне агентство України з питань кіно. URL : <http://dergkino.gov.ua/ua/text/reports-state-cinema.html> (дата звернення: 13.03.2021).
6. Звіт за результатами діяльності Державного агентства України з питань кіно за 2019 рік. / Державне агентство України з питань кіно. URL : <http://dergkino.gov.ua/ua/text/reports-state-cinema.html> (дата звернення: 13.03.2021).
7. Про державну підтримку кінематографії в Україні : Закон України від 23.03.2017 № 1977-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 20. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19#Text> (дата звернення: 13.03.2021).
8. Сліпченко К. Українські фільми під час карантину можна легально подивитись онлайн. *Zaxid.net*. 2020. URL : https://zaxid.net/ukrayinski_filmi_divitisya_online_platforma_n1499182 (дата звернення: 13.03.2021).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 : Закон України від 16.06.2020 № 692-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 43. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20#Text> (дата звернення: 13.03.2021).

10. Фільм «Фортеця Хаджибей» виходить у прокат в Туреччині / Консульство України в місті Анталія. 2020. URL : <https://antalia.mfa.gov.ua/news/film-fortecya-hadzhibej-vihodit-u-prokat-v-turechchini> (дата звернення: 13.03.2021).
11. Офіційне інтернет-представництво Одеського міжнародного кінофестивалю. URL : <https://oiff.com.ua> (дата звернення: 13.03.2021).
12. Офіційне інтернет-представництво Київського міжнародного фестивалю. URL : <https://molodist.com/about> (дата звернення: 13.03.2021).
13. Finler J. W. The Hollywood Story. Hamlyn, 1989.
14. Vienažindienė M., Čiarnienė R. New Public Management: Theoretical and Practical Aspects. *Engineering Economics. Series «Work Humanism»*. 2007. № 5 (55). P. 44—50. URL : <https://inzeko.ktu.lt/index.php/EE/article/view/11500> (date of access: 13.03.2021).
15. Толстиков С. Государственная поддержка кинематографа. *ProfiCinema*. 2012. 15 октября. URL : <https://www.proficinema.ru/questions-problems/articles/detail.php?ID=133789> (дата обращения: 13.03.2021).
16. Финансирование киноиндустрии — опыт Европы. URL : <http://www.studio-videoton.ru/Theory/opitevorga.html> (дата обращения: 13.03.2021).
17. Гурков А. Почему немецкие налогоплательщики субсидировали Квентина Тарантино. *DW*. 2010. 18 июня. URL : <https://www.dw.com/ru/a-5707325> (дата обращения: 13.03.2021).
18. Кокотюха А. Українське кіно-2019: лідери прокату, лідери симпатій і математика бюджетів. *Детектор Медіа*. 2020. 16 січня. URL : <https://detector.media/production/article/173940/2020-01-16-ukrainske-kino-2019-lidery-prokatu-lidery-sympatiy-i-matematyka-byudzhetyv> (дата звернення: 13.03.2021).
19. Ukrainian Box Office For 2019. *Box Office Mojo*. URL : <https://www.boxofficemojo.com/year/2019/?sort=grossToDate&grossesOption=totalGrosses&area=UA> (date of access: 13.03.2021).
20. Polish Box Office Weekends For 2021. *Box Office Mojo*. URL : https://www.boxofficemojo.com/weekend/by-year/?area=PL&ref_=bo_in_table_8 (date of access: 13.03.2021).
21. Анастасьєва О. Портрет глядача українського кіно в кінотеатрі. Київ : ГО «Детектор медіа», 2020. 124 с. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3124607-prezentacia-doslidzenna-portret-gladaca-ukrainskogo-kino-v-kinoteatri.html> (дата звернення: 13.03.2021).

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (1998). Pro kinematohrafiu: Zakon Ukrainy vid 13.01.1998 № 9/98-VR [On cinematography: Law of Ukraine of 13.01.1998 № 9/98-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 22. Retrieved March 13, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Briukhovetska, L. (2003). *Prykhovani filmy. Ukrainske kino 1990-kh* [Hidden films. Ukrainian cinema of the 1990s.]. Kyiv: ArtEk [in Ukrainian].
3. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2012). *Proekt Kontseptsii Derzhavnoi prohramy rozvytku natsionalnoi kinoindustrii na 2012—2017 roky* [Draft Concept of the State Program for the Development of the National Film Industry for 2012—2017]. Retrieved March 13, 2021, from <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:B2c8lz2H768J:dergkino.gov.ua/media/text/konceptziya.doc+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> [in Ukrainian].
4. Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy. (2020). *Stan sprav i aktualni pytannia rozvytku polityky u sferi kinematohrafii* [The state of affairs and current issues of policy development in the field of cinema]. Retrieved March 13, 2021, from <https://mkp.gov.ua/content/stan-sprav-i-aktualni-pitannya-rozvytku-politiki-u-sferi-kinematografii.html> [in Ukrainian].
5. Derzhavne ahentstvo Ukrainy z pytan kino. (n. d.). *Zvit za rezultatsy diialnosti Derzhavnoho ahentstva Ukrainy z pytan kino u 2018 rotsi* [Report on the results of the State Agency of Ukraine for Cinema in 2018]. Retrieved March 13, 2021, from <http://dergkino.gov.ua/ua/text/reports-state-cinema.html> [in Ukrainian].
6. Derzhavne ahentstvo Ukrainy z pytan kino. (n. d.). *Zvit za rezultatsy diialnosti Derzhavnoho ahentstva Ukrainy z pytan kino za 2019 rik* [Report on the results of the activities of the State Agency of Ukraine for Cinema in 2019]. Retrieved March 13, 2021, from <http://dergkino.gov.ua/ua/text/reports-state-cinema.html> [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). Pro derzhavnu pidtrymku kinematohrafii v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 23.03.2017 № 1977-VIII [On state support of cinematography in Ukraine: Law of Ukraine of March 23, 2017 № 1977-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 20. Retrieved March 13, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19#Text> [in Ukrainian].
8. Slipchenko, K. (2020). Ukrainski filmy pid chas karantynu mozna lehalno podyvyty online [Ukrainian films during quarantine can be legally watched online]. *Zaxid.net*. Retrieved March 13, 2021, from https://zaxid.net/ukrayinski_filmi_divitisya_online_platforma_n1499182 [in Ukrainian].

9. Verkhovna Rada Ukrainy. (2020). Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo derzhavnoi pidtrymky sfery kultury, kreatyvnykh industrii, turyzmu, maloho ta serednoho biznesu u zviazku z diieiu obmezhuvalnykh zakhodiv, poviazanykh iz poshyrenniam koronavirusnoi khvoroby COVID-19: Zakon Ukrainy vid 16.06.2020 № 692-IX [On amendments to some legislative acts of Ukraine on state support of culture, creative industries, tourism, small and medium business in connection with the restrictive measures related to the spread of coronavirus COVID-19: Law of Ukraine of 16.06. 2020 № 692-IX]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 43. Retrieved March 13, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20#Text> [in Ukrainian].
10. Konsulstvo Ukrainy v misti Antaliia. (2020). *Film «Fortetsia Khadzhybei» vykhodyt u prokat v Turechchyni* [The film «Hadjibey Fortress» is released in Turkey]. Retrieved March 13, 2021, from <https://antalia.mfa.gov.ua/news/film-fortecya-hadzhibej-vihodit-u-prokat-v-turechchini> [in Ukrainian].
11. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Odeskoho mizhnarodnoho kinofestyvaliu* [Official Internet representation of the Odessa International Film Festival]. (n. d.). Retrieved March 13, 2021, from <https://oiff.com.ua/> [in Ukrainian].
12. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Kyivskoho mizhnarodnoho festyvaliu* [Official Internet representation of the Kyiv International Festival]. (n. d.). Retrieved March 13, 2021, from <https://molodist.com/about> [in Ukrainian].
13. Finler, J. W. (1989). The Hollywood Story. Hamlyn.
14. Vienažindienė, M., & Čiarnienė, R. (2007). New Public Management: Theoretical and Practical Aspects. *Engineering Economics. Series «Work Humanism»*, 5 (55), 44—50. Retrieved March 13, 2021, from <https://inzeko.ktu.lt/index.php/EE/article/view/11500>.
15. Tolstikov, S. (2012). Gosudarstvennaya podderzhka kinematografa [State support of cinema]. *ProfiCinema*. Retrieved March 13, 2021, from <https://www.proficinema.ru/questions-problems/articles/detail.php?ID=133789> [in Russian].
16. *Finansirovanie kinoindustrii — opyt Evropy* [Financing the film industry — the experience of Europe]. (n. d.). Retrieved March 13, 2021, from <http://www.studio-videoton.ru/Theory/opitevropa.html> [in Russian].
17. Gurkov, A. (2010). Pochemu nemeckie nalogoplatel'shchiki subsidirovali Kventina Tarantino [Why did the German taxpayers subsidize Quentin Tarantino]. *DW*. Retrieved March 13, 2021, from <https://www.dw.com/ru/a-5707325> [in Russian].
18. Kokotyukha, A. (2020). Ukrainske kino-2019: lidery prokatu, lidery sympatii i matematyka biudzhetiv [Ukrainian cinema-2019: leaders of rental, leaders of sympathies and mathematics of budgets]. *Detektor Media — Media Detector*. Retrieved March 13, 2021, from <https://detector.media/production/article/173940/2020-01-16-ukrainske-kino-2019-lidery-prokatu-lidery-sympatii-i-matematyka-byudzhetiv> [in Ukrainian].
19. Ukrainian Box Office For 2019. (n. d.). *Box Office Mojo*. Retrieved March 13, 2021, from <https://www.boxofficemojo.com/year/2019/?sort=grossToDate&grossesOption=totalGrosses&area=UA>.
20. Polish Box Office Weekends For 2021. (n. d.). *Box Office Mojo*. Retrieved March 13, 2021, from https://www.boxofficemojo.com/weekend/by-year/?area=PL&ref_=bo_in_table_8.
21. Anastasieva, O. (2020). *Portret hliadacha ukrainskoho kino v kinoteatri* [Portrait of a Ukrainian cinema spectator in a cinema]. Kyiv: HO «Detektor media». Retrieved March 13, 2021, from <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3124607-prezentacia-doslidzenna-portret-gladaqa-ukrainskogo-kino-v-kinoteatri.html> [in Ukrainian].

ШАНОВНІ НАУКОВЦІ!

ЗАПРОШУЄМО ВАС І ВАШИХ КОЛЕГ ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Університет банківської справи видає збірник наукових праць «Вісник Університету банківської справи» (сайт збірника: visnuk@ubs.edu.ua). Збірник «Вісник Університету банківської справи» включено до Переліку наукових фахових видань України з економічних наук, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук і ступеня доктора філософії на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 866 від 02.07.2020 — категорія «Б».

У Віснику висвітлюються тенденції та напрями розвитку фінансово-економічної науки, фінансових систем, результати аналізу особливостей функціонування банківської системи України і зарубіжних країн.

Мови публікації: українська або англійська. Періодичність видання — три номери на рік.

Тематичні рубрики збірника:

- *Теоретичні засади та макроекономічні аспекти розвитку фінансових систем;*
- *Проблеми і перспективи розвитку банків та небанківських фінансових установ у сучасних умовах;*
- *Проблеми обліку, аналізу і аудиту;*
- *Економіко-математичне моделювання та інформаційні технології;*
- *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку фінансово-економічних систем.*

Вісник розрахований на науковців, працівників НБУ, комерційних банків, підприємств та фінансових установ, студентів.

«Вісник Університету банківської справи» представлено у міжнародних інформаційних та наукометричних базах даних: Index Copernicus (Польща), Ulrich's Periodicals Directory (США), ResearchBib (Японія), Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, міжнародній пошуковій системі Google Scholar та в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова».

До публікації приймаємо статті, які відповідають таким вимогам

1. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.
2. Матеріал статті не повинен бути опублікованим раніше або представленим до опублікування в іншому виданні.
3. Стаття має бути написана українською або англійською мовами, ретельно вичитана автором, відповідати тематичному спрямуванню збірника наукових праць і включати всі структурні елементи (з дотриманням вказаної послідовності) відповідно до п. 3 Постанови ВАК України від 15.01.2003 № 7-05/1, а саме (все подається з нового рядка):
 - зліва індекс Універсальної десятикової класифікації (УДК);
 - зліва коди класифікатора JEL (JEL Classification Codes Guide) (не менше ніж 3 коди);
 - назва статті (*великими літерами, напівжирним шрифтом, вирівняти по центру сторінки*);
 - прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи або навчання, e-mail, ORCID ID (*все вирівняти по правому краю сторінки*);
 - анотація (*вирівняти по ширині сторінки*). Зауважте, що публікація українською мовою супроводжується анотацією англійською мовою (Abstract) обсягом **не менше ніж 1 800 знаків з пробілами** (включно з ключовими словами); кожна публікація англійською мовою супроводжується анотацією українською мовою обсягом **не менше ніж 1 800 знаків з пробілами**, включно з ключовими словами; анотація оригіналу статті має бути обсягом **не менше, ніж 150 слів** (1 000 знаків);
 - ключові слова (5—8 слів);
 - опис кількісних параметрів статті — Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; бібл.: 6 (англійською мовою — Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 1; bibl.: 6). **Зауважте, що назва статті, відомості про автора / авторів, анотація, ключові слова, кількісні параметри статті подаються послідовно двома мовами — спочатку мовою оригіналу статті, а потім іншою мовою;**
 - основний зміст статті, який повинен містити взаємопов'язані розділи, які починаються вказаним заголовком, виділеним напівжирним шрифтом:
 - **Вступ** (постановка проблеми в загальному варіанті і її зв'язок з останніми дослідженнями і публікаціями, а також із важливими науковими і практичними завданнями, з обов'язковими посиланнями в тексті на використану літературу. Автор повинен виділити із загальної проблеми ту частину, яку він досліджує, і показати її актуальність);
 - **Аналіз досліджень і постановка завдання** (за вимогами МОН України має бути наведено короткий огляд наукових досліджень і публікацій (крім довідників, енциклопедій, підручників та навчальних посібників, а також робіт автора/ів цієї статті) за обраною автором темою за останні 5 років з обов'язковим посиланням на джерела; формулювання мети, наукових завдань та методології дослідження теми, що розглядається);
 - **Результати дослідження** (виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням одержаних наукових результатів);

- **Висновки** (наукова новизна, теоретичне і практичне значення досліджень, соціально-економічний ефект, який виникає внаслідок упровадження наукових результатів. Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямі);
- **Список використаної літератури**, складений відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»). Список використаних джерел має містити **не менше ніж 10 найменувань**. На всі першоджерела повинні бути зроблені посилання. У тексті порядковий номер першоджерела проставляють у квадратних дужках. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. До **списку літератури** додається її переклад англійською мовою (**References**), де розміщуються ті ж самі джерела англійською мовою, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом **APA-2010**. Назви періодичних українських і російських видань (журналів, збірників та ін.) подаються транслітерацією, а в дужках — англійською мовою. Назва статей допускається транслітерацією, згідно з правилами транслітерації (Постанова від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»). **Назви джерел у списку літератури розміщуються в порядку цитування в тексті (а не за абеткою).**

4. **Обсяг статті має становити не менше ніж 10 сторінок** формату A4, набраних шрифтом «Times New Roman», 14 кеглем (розмір шрифту), через 1,5 інтервалу, верхнє і нижнє поля — 1,5 см, лівє — 3 см, правє — 1 см, абзацний відступ — 1 см.
5. Файл статті слід готувати за допомогою текстового редактора Word. У файлі не використовувати стилі тексту, сторінки нумерувати. Слова друкувати без переносів.
6. Усі нетекстові об'єкти створювати вбудованими засобами Word, формули за допомогою редактора Equation, діаграми, графіки — Graph або Excel. Весь графічний матеріал повинен бути чорно-білого кольору, заповнення виконувати штрихуванням. При створенні діаграм, графіків потрібно використовувати шрифт «Times New Roman», 12 кегль (розмір шрифту). Математичні формули мають бути чіткими, із загальноприйнятим використанням символів, написані за допомогою текстового редактора Microsoft Word із застосуванням шрифту Symbol при написанні математичних символів і грецьких букв. При наборі складних формул слід застосовувати Редактор формул. Усі символи повинні пояснюватися.
7. Виклад статті мусить бути чітким, стислим, кількість таблиць, формул та ілюстрацій (схеми, рисунки, графіки, діаграми) — мінімальною і застосовувати їх потрібно лише в тому разі, коли це значно поліпшує зміст статті, дає змогу зрозуміти його повніше і глибше порівняно з текстовою формою викладу.
8. Таблиці повинні бути компактними, логічно побудованими, мати порядковий номер і короткий виразний заголовок, що точно охоплює тему і зміст таблиці. Цифровий матеріал по можливості зводиться в таблиці і не дублюється в тексті.
9. Усі дані в таблиці слід набирати шрифтом «Times New Roman», 12 кеглем. Таблиці не повинні виходити за межі полів сторінки.
10. За наявності ілюстрацій їх доцільно додатково подавати окремими файлами того формату, в якому вони були виготовлені. Якщо ілюстрації виконані у програмі «Corel Draw», то потрібно надати файли у форматі *.cdr. Якщо ілюстрації відскановані — то у форматі *.tif і т. п.
11. Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею і рисунком має бути зазначено джерело. Для подання джерела потрібно використовувати шрифт «Times New Roman», 10 кегль (розмір шрифту).
12. У кінці статті автор має вказати, що надсилає її лише для публікації у збірнику «Вісник Університету банківської справи», поставити підпис і дату.
13. Статтю автор має подати в електронному форматі.
14. До статті додають довідку про автора (авторів).
15. Наукова редколегія здійснює внутрішнє і зовнішнє рецензування статті. У разі негативної рецензії статтю може бути повернуто авторові на доопрацювання або відхилено. Статті, що оформлені з відхиленнями від вказаних вимог, редакція не розглядатиме. Редакція залишає за собою право скорочувати і виправляти статті.

Статтю, довідку про автора (ів) і скановану рецензію надсилати на електронну адресу редакції: visnuk@ubs.edu.ua.

Публікації Вісника захищені міжнародним законодавством і не можуть бути відтворені в будь-якій формі без письмового дозволу видавця.

У **Довідці про автора** треба вказати:

- 1) прізвище, ім'я та по батькові автора (співавторів);
- 2) науковий ступінь, учене звання, посаду, установу;
- 3) назву статті та її обсяг;
- 4) вказати потребу в паперовому варіанті збірника (**вартість виготовлення одного примірника на замовлення автора становить 485 грн. Розсилання авторських примірників — за рахунок авторів**);
- 5) точну поштову адресу (з поштовим індексом), контактні телефони;
- 6) електронну скриньку (вона має містити прізвище автора), яка буде зазначена у збірнику.

З повагою і надією на плідну співпрацю

редакція збірника наукових праць «Вісник Університету банківської справи».

DEAR AUTHORS!

WE INVITE YOU AND YOUR COLLEAGUES TO COOPERATION

Banking University publishes the Banking University Bulletin (site of the Bulletin: visnuk@ubs.edu.ua). The collection «The Banking University Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine in Economics (category «B»), where the results of dissertations for obtaining the degree of Doctor of Science, Candidate of Science and Doctor of Philosophy may be published (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 866 from 02.07.2020). The Bulletin is devoted to the questions of Economics, Accounting, Finance and Banking.

Languages of publication: Ukrainian and English. The periodicity of Bulletin is three per year.

The topical subjects of Bulletin are following:

- *Theoretical principles and macroeconomic aspects of the financial systems development;*
- *Banks and other financial institutions development problems and prospects in modern terms;*
- *Accounting, analysis and audit problems;*
- *Ekonomik mathematical modelling and informational technologies;*
- *Social aspects of the financial-ekonomik systems' development.*

The Bulletin is intended for specialists of banking and financial systems, enterprise managers of all types of ownership, academics and students.

By the regulations of presidium of High Attestation Commission of Ukraine from M, the 13th, 2017 № 374 the Banking University Bulletin is included to the list of the specialized editions of Ukraine.

The Bulletin is presented in such international information and scientometric databases: Index Copernicus (Poland), National library of Ukrainenamed after V. I. Vernadsky, Ulrich's Periodicals Directory (USA), Research Bib (Japan), Google Scholar International Search Engine, The national abstract database «Ukraine Science».

For publication we accept the articles meet with the following requirements:

1. The paper should be written on the current issues, contain the results of deep research and explanation of received scientific conclusions.
2. The material of the article should not be published earlier or presented for publication in another scientific publication.
3. The paper must be written in Ukrainian or English; the author should thoroughly proof the paper, it should correspond to the thematic orientation of Review and include all structural elements (in specified order) in accordance with paragraph 3 of Regulation of High Attestation Commission of Ukraine from 15.01.2003 № 7-05/1, namely:
 - index of Universal decimal Classification (UDC), that is placed at the beginning of article on the left side of a sheet;
 - JEL classification codes (at least 3 codes), that is placed at the next line on the left side of a sheet;
 - title of the article;
 - information about author (full name, academic title and academic degree, place of work or study, position, place, E-mail, ORCID ID of the author(s), that is placed on the right side of a sheet;
 - abstract. Papers in English should have an abstract in Ukrainian with no less than 1800 characters, including keywords, where is clearly formulated the main idea of the article and proved its actuality; abstract in English with no less than 150 words (1000 characters);
 - keywords (5—8 words);
 - number of formulas, tables, figures and literature should be as follows (Formulas: 2; fig.: 3, tabl.: 1; bibl.: 10);

The text of the article should contain interrelated parts, which start with specified title in bold

- **Introduction** (statement of problem in general view and its connection with the actual researches and publications and also with important scientific and practical problems, with the obligatory references in the text to the used literature. The author(s) should separate from the general problem the part, which is explored by him, and show its actuality.)
- **Literature review and the problem statement** (a brief overview of scientific research and publications (except for reference books, encyclopedias, textbooks and manuals, as well as the works of the author(s) of this article) on the topic chosen by the author(s) for the last 5 years with obligatory reference to sources; formulation of the purpose, scientific tasks and methodology of research of the subject under consideration).
- **Research results** (description of main material with explanation of scientific results).
- **Conclusions** (scientific novelty, theoretical and practical importance of research, socio-economic effects arising from the implementation of scientific results. Prospects for further research in this area).
- **Literature.** For domestic authors the list of used literature should be made in accordance with Ukrainian standard bibliographic description (GOST 8302:2015 «Information and documentation. Bibliographic link. General provisions and rules of compilation»). The list of used sources must contain at least 10 items. All

primary sources must be referenced. In the text, the ordinal number of the original source is placed in square brackets. References to unpublished works are not allowed. The list of references is accompanied by its translation into English (References), which contains the same sources in English, designed according to the international bibliographic standard APA-2010. The titles of Ukrainian and Russian periodicals (magazines, collections, etc.) are given in transliteration, and in parentheses — in English. The title of articles is allowed by transliteration, according to the rules of transliteration (Resolution of January 27, 2010 № 55 «On streamlining the transliteration of the Ukrainian alphabet in Latin»). Source name in the references are placed in the order of citing in the text (but not alphabetically).

For foreign authors the list of used literature should be made in accordance with international standard bibliographic APA-2010. For all source material must be corresponding references. In the text the sequence number of original source should be taken in square brackets. Original sources are specified in original language. Source name in the references are placed in the order of citing in the text (but not alphabetically).

To make references to textbooks, teaching aids, journalistic articles are not rational.

4. The volume of the article is no less than 10 pages of A4 (Times New Roman 14 point, 1,5 line spacing, margins: top and bottom — 1,5 cm, left — 3,0 cm, right — 1,0 cm; paragraph indent — 1,0 cm).
5. The document should be in MS Word. Don't use the text styles and don't number the pages. Print words without hyphen.
6. Create all nontextual objects with the text redactor of Word, formula — with Equation editor, diagrams, and graphs — with Graph or Excel. All graphic material should be in black and white, fillings are made by shading. By making of diagrams, graphs and formulas it is necessary to use Times New Roman, 12 point.
7. The presentation of the article should be clear, concise, number of tables, formulas and illustrations (schemes, figures, graphs, diagrams) — minimum and they should apply only if it significantly improves the content of the article, and in case of better and deeper understanding of the article meaning.
8. The tables should be compact, logically built, and have ordinal number and a short expressive title that covers the topic and content of the table.
9. All data in tables should be presented with font Times New Roman, 12 point. The tables should not go beyond the page margins.
10. If there are illustrations they should additionally submit as separate files in the format they were made. If illustrations are made with program Corel Draw, it is necessary to give files in format of *.cdr. If illustrations are scanned — in format of *.tif, etc.
11. Citing, tables, illustrations, all data are submitted with reference to the source. Under each table and figure should be indicated the source (Source: ...). For notations should be used the font: Times New Roman, 10 point.
12. At the end of article the author should indicate that it is submitted for publication only in the Banking University Bulletin, then sign and date.
13. The author should submit the article to the Editorial board of Bulletin in electronic form.
14. Add to the article the information about author.
15. Scientific editorial board provides an internal and external review of article. In case of negative review the article can be returned to the author for improvement or can be rejected. Articles issued with deviations from these requirements, will be not considered. Editorial board has the right to reduce and correct the articles. Article, information about author (s) should be sent to the following e-mail address of editorial board: visnuk@ubs.edu.ua. The publications of Bulletin are protected by an international legislation and cannot be reprinted in any form without writing permission of the publisher.

Information about author. Here should be indicated the following information: 1) The full name of the author (co-authors), 2) Degree, academic title, position, institution (in two languages — Ukrainian and English); 3) Title of the article and its volume (indicate number of pages); 4) The need for a paper version of the collection (the cost of making one copy to the author's order is 485 UAH. Distribution of author's copies is carried out at their expense); 5) The exact postal address (with postal code) for sending the author copy; 6) Contact phones; 7) E-mail.

With kind regards and hope for fruitful cooperation,
Editorial Board of the Bulletin.

Зміст

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ СИСТЕМ

Маслов Владислав Олександрович
ОБҐРУНТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ГАЛУЗІ ОСВІТИ 3

*Бондаренко Марія Ігорівна,
 Боярко Ірина Миколаївна*
АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ І ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 11

*Вовчак Ольга Дмитрівна,
 Єндоренко Любов Олексіївна*
ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ 19

*Слобода Лариса Ярославівна,
 Родіонова Євеліна Василівна*
ІНВЕСТИЦІЙНІ РІШЕННЯ НА РИНКУ КРИПТОВАЛЮТ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ 25

*Шевчук Тетяна Віталіївна,
 Сідельник Олена Петрівна,
 Кравчук Галина Теодорівна*
АНАЛІЗ ВПЛИВУ КОРОНАКРИЗИ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ 34

*Хуторна Мирослава Емілівна,
 Ткаченко Юлія Павлівна*
СВІТОВІ МОДЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ВАЛЮТ І СУЧАСНІ ІНІЦІАТИВИ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ 42

*Кліпкова Оксана Ігорівна,
 Козьмук Наталія Ігорівна,
 Голуб Ганна Григорівна*
ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА НА МОДЕЛЬ ПОВЕДІНКИ ПІДПРИЄМСТВА 50

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВ ТА НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Федоренко Андрій Володимирович
УМОВИ РОБОЧОГО СЕРЕДОВИЩА І ДИСБАЛАНС ЗУСИЛЬ-ВИНАГОРОДИ ПРАЦІВНИКІВ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ 58

*Рудевська Вікторія Ігорівна,
 Погоріла Олена Василівна*
ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІКО-ІНСТИТУЦІЙНИХ СТРИМУВАЛЬНИХ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ 66

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

*Квасній Марія Миколаївна,
 Циганчук Роман Олегович*
ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ІНТЕГРУВАННЯ Z-МОДЕЛЕЙ 77

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Кіналь Надія Миколаївна
ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ СФЕРИ КІНЕМАТОГРАФІЇ В УКРАЇНІ 85

До уваги авторів! 95

Information for Authors 97

Підписано до друку 24.05.2021. Формат 60 x 84^{1/8}.
Обл.-вид. арк. 10,35. Умовн. друк. арк. 11,63. Тираж 100. Зам. № 1439.

Університет банківської справи.
79000 м. Львів, вул. Січових Стрільців, 11
Свідцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 7315 від 11.05.2021.